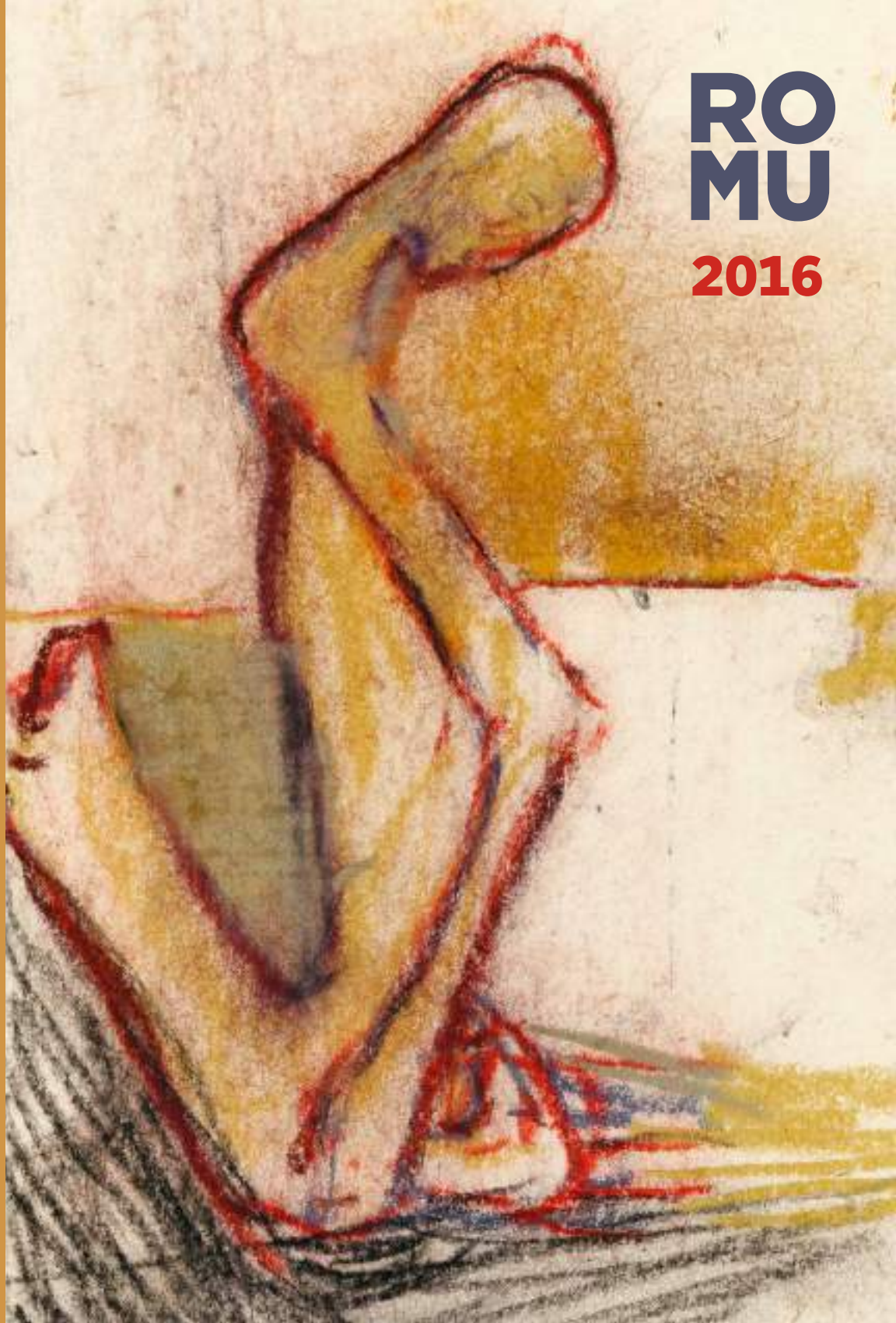

ROMU

2016

ROMU 2016

En del af

ROMU

ROMU 2016

Årsskrift for Museumskoncernen ROMU

Museumsforlaget
ROMU

ROMU 2016
© Forfatterne og Museumsforlaget ROMU 2016

Baggrundskort, målebordsblade og ortofotos
copyright Geodatastyrelsen

ROMU har forgæves forsøgt at finde og kontakte eventuelle rettighedshavere som kan tilkomme royality i henhold til loven om kunstnerret. Skulle der mod forventning være rettighedshavere, vil ROMU udbetale royality mod behørig legitimation for benyttelse af illustrationer, som aftale var indgået.

Redaktion: Rasmus Rosenørn, Julie Nielsen
Omslag: Peter Brandes
Grafisk tilrettelæggelse: Trine Sejthen

Papir: Omslag: Munken Lynx, Indhold: Perigord Matt
Skrifttyper: Gotham / Adobe Garamond Pro

ISBN 978-87-90243-01-2
EAN 9788790243012

INDHOLD

Et skib på en bronzekniv 6
Af Ole Thirup Kastholm

Roskildefonden, som den var engang 20
Af H. L. Algreen-Petersen

Ragnarock: Popkultur på museum 42
Af Rasmus Rosenørn

Lejre Museums nye udstilling ”Sagnkongernes Lejre” 66
Af Annemette Birk Lund

Arkæologisk undersøgelse af RINGSTEDGADE 17 82
Af Julie Nielsen

Arkæologisk undersøgelse af VINGE STATION, ETP II 104
Af Jens Winther Johannsen

Arkæologisk undersøgelse af KÆRVEJ HØJBY, ETP. 3 124
Af Katrine Ipsen Kjær

Om forfatterne 142

De mange monumentale gravhøje sætter deres præg på landskabet ved Gl. Lejre. Her er det en højgruppe nord for Gevninge Overdrev, set fra Abbetvedvej i december 2016.
Foto: Ole Kastholm/ROMU.

Et skib på en bronzekniv

Af Ole Thirup Kastholm

Ifølge en sejlivet folkemyte var det i vikingetidens dage muligt at sejle helt op til Gl. Lejre. Man ser for sig de snekker bruse op ad Lejre Å, med knejsende stævne og smældende sejl, hjemvendt til de mægtige kongehaller fra togter i både østerled og vesterled. Det er guldalder per excellence! Imidlertid er billedet ren fantasi, idet vi skal hele seks tusind år tilbage, før der var godt vand at sejle på, så langt fra Roskilde Fjords nuværende kyster. I dag regner vi med, at vikingernes sejlskibe næppe sejlede videre end til Gevninge og nok blev omladet her.[1]

Men trods landskabets hindringer for de rigtige skibe, så kunne de alligevel godt være til stede langt inde i land, i symbolsk form. Kendt er Gl. Lejres skibssætninger, hvoraf den ene stadig står rejst. Og det var ikke kun i vikingetiden, for nu kan et nyt fund med skibssymbol føjes til; meget ældre. Der er tale om et skibsbillede på resterne af en kniv fra bronzealderen. Kniven dukkede op af mulden en efterårsdag i 2015, den blev fundet med metaldetektor, og er dermed en brik ud af de tusinder, som i de senere år er blevet indleveret til museet af ihærdige detektorfolk.[2] Kniven er danefæ og sendt videre til Nationalmuseet, men den er tiltænkt en plads i ROMUs nye oldtidsudstilling i Roskilde.

Figur 1.
Fundstedet er markeret med rød stjerne. Kortet er en kombination af et ortofoto og et LIDAR-kort, hvor Lejre Ådal skærer sig gennem terrænet øst for fundet, mens det urolige landskab præget af dødishuller tydeligt tegner sig mod vest. Adskillige bevarede gravhøje kan ses som knopper, ikke mindst nordvest for fundet.

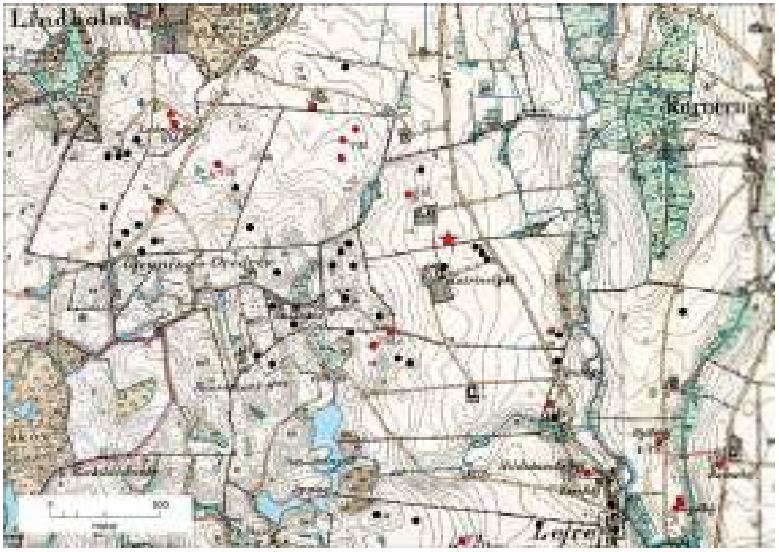

Figur 2.
Fundet markeret med rød stjerne. Synlige, fredede gravhøje ses med røde prikker og ødelagte med sorte prikker. Kortet er et udsnit af "Høje Maalebordsblade" fra sidste halvdel af 1800-tallet.

> ”Landskabet er stadig præget af oldtidens gravhøje, som engang var endnu flere.”

Stedet

Kniven blev fundet på Orehøjgaards marker mellem Gl. Lejre og Gevninge *(fig. 1-2)*. Landskabet er stadig præget af oldtidens gravhøje, som engang var endnu flere. Tydeligt i dag står en monumental højgruppe nordvest for fundstedet, på markerne mellem Abbetvedvej og Orehøjvej.

På marken, hvor den lille bronzekniv kom for dagens lys igen, kan det trænede øje skimte de ødelagte gravhøje, som kan have været fundets ophav. Sådanne høje kan være næsten helt udpløjede, så de kun ses som en ganske svag forhøjning i terrænet. Somme tider kan de ikke ses med det blotte øje, men kun på de moderne LIDAR-kort, som er et fantastisk værktøj for nutidens arkæologer.

Fundet[3]

Kniven, der er en såkaldt fuldgrebskniv, er desværre brækket under det årtusinder lange ophold i jorden *(fig. 3)*. Spidsen mangler, men vi er i besiddelse af den væsentligste del, grebet og et godt stykke af klingen, der på begge sider er dekoreret med skib. Som et særlig fint karaktertræk er grebet omvundet med guldtråd. Grebet kaldes sommetider ”antennegreb” på grund af toppens pudsige form.

I dag måler stykket 5 cm i længden og 1,4 cm i bredden. Knivens oprindelige, totale længde må have været 10-12 cm.

Figur 3.
Begge sider af den lille bronzekniv med skibsbillede og guldomvundet antennegreb. Fragmentet er 5 cm langt. Foto: Cille Krause/ROMU.

Et fund som dette skal dateres til yngre bronzealder, nærmere bestemt bronzealderens periode IV eller V. Mest sandsynlig er en datering til periode V, som i årstal strækker sig fra ca. 900-700 f.v.t. Med andre ord er den lille kniv altså op mod 3.000 år gammel.

Den lille bronzekniv føjer sig ind i en gruppe af beslægtede fund *(fig. 4)*. Vi har kendskab til et samlet antal på ca. 55 lignende knive, som bærer skibsmotiv, og som traditionelt dateres til bronzealderens periode V, altså 900-700 f.v.t.[4] Men langt mere almindeligt er skibsbillederne på de såkaldte rageknive, hvor der kendes omkring 160 eksemplarer fra Danmark.[5] Begge typer af knive findes som oftest i forbindelser med grave.

Figur 4.
I Nationalmuseets samling findes en række beslægtede fund. Her vises to, hvor vi desværre ikke kender deres fundsted. Øverst NM 2303, nederst NM 9910.
(Efter Kaul 1998).

Skibet

På begge sider af knivbladet ses et skib, som kun har én stævn *(fig. 5)*. Der er med andre ord ikke et helt skib på hver side. Derfor er det nærliggende at opfatte billederne som ét skibsmotiv, delt i to, med en halvdel på hver side af kniven. Man kan sige, at skibet er foldet om knivbladet med forstævnen på den ene side og agterstævnen på den anden – uden at vi dog kan afgøre hvad der er for og agter. At skibet er foldet skyldes vel et praktisk hensyn til knivbladets form, som spidser til, og derfor kun levner plads til en stævn på den brede del nærmest skæftet. Dette design er et almindeligt fænomen på netop denne type knive, hvorimod de bredere rageknive oftest har hele skibet samlet på én side.[6] Lad os derfor se de to skibsbilleder på den lille bronzekniv som ét fartøj.

Figur 5.
Begge sider af skibsbilledet over for hinanden. Nedenunder ses skibet udtegnet.
Foto: Cille Krause/ROMU.
Tegning: Ole Kastholm/ROMU.

”Netop i bronzealderen havde skibet en helt central betydning, hvilket især kommer til udtryk i symbolsk form, ved de næsten utallige skibsbilleder, som kendes fra perioden.”

Skibets mest karakteristiske element er stævnene. Begge stævne er ens, de rejser sig formfuldendt i en tilbagelænet S-form, forsynet med en lille nakkekrølle på undersiden af den øverste halvdel. Skibets skrog er gengivet med tre vandrette linjer, hvor stævnene ser ud til at rejse sig op fra den midterste. Den nederste linje ser ud til at svinge opad i enderne for at ramme den midterste linje. Dette er dog svært at afgøre med sikkerhed på grund af knivens slidte overflade, og detaljen virker tydeligst i skibets venstre side. Den øverste linje lader til at svæve over de andre, og den er kendetegnet ved at bære en række af små trekanter, eller en zigzaglinje, om man vil. Det kan tænkes, at trekanterne symboliserer skibets mandskab. Det er et element, som kendes fra andre skibsbilleder, hvor mandskabet gengives ved lodret- eller skråtstillede streger eller små prikker. Et godt, lokalt eksempel på sådanne mandskabsstreger finder man i skibsbilledet på den helleristningssten, som er muret ind i Kirke Såby Kirke *(fig. 6)*.[7]

Figur 6.
Et af egnens andre skibsbilleder fra bronzealderen. Billedet, som også præges af en masse skåltegn, findes på en sten, som er indmuret ved syddøren i Kirke Såby Kirke. Skibet består af en enkelt køllinje forsynet med højt rejste stævne og en række mandskabsstreger, hvoraf i hvert fald 15 stadig kan ses. (Efter Glob 1969).

Sammenhængen

Af oldtidens skibe står nok vikingeskibet stærkest for de fleste. Men skibet opstod ikke ud af den blå luft i vikingetiden, og dets betydning var ikke mindre et par årtusinde tidligere; i bronzealderen.[8] Netop i bronzealderen havde skibet en helt central betydning, hvilket især kommer til udtryk i symbolsk form, ved de næsten utallige skibsbilleder, som kendes fra perioden. Fra Norge og Sverige kendes de i tusindtal indridset i klippeflader, og der findes også mange i form af skibssætninger, mens skibsbillederne i Danmark fortrinsvis optræ-

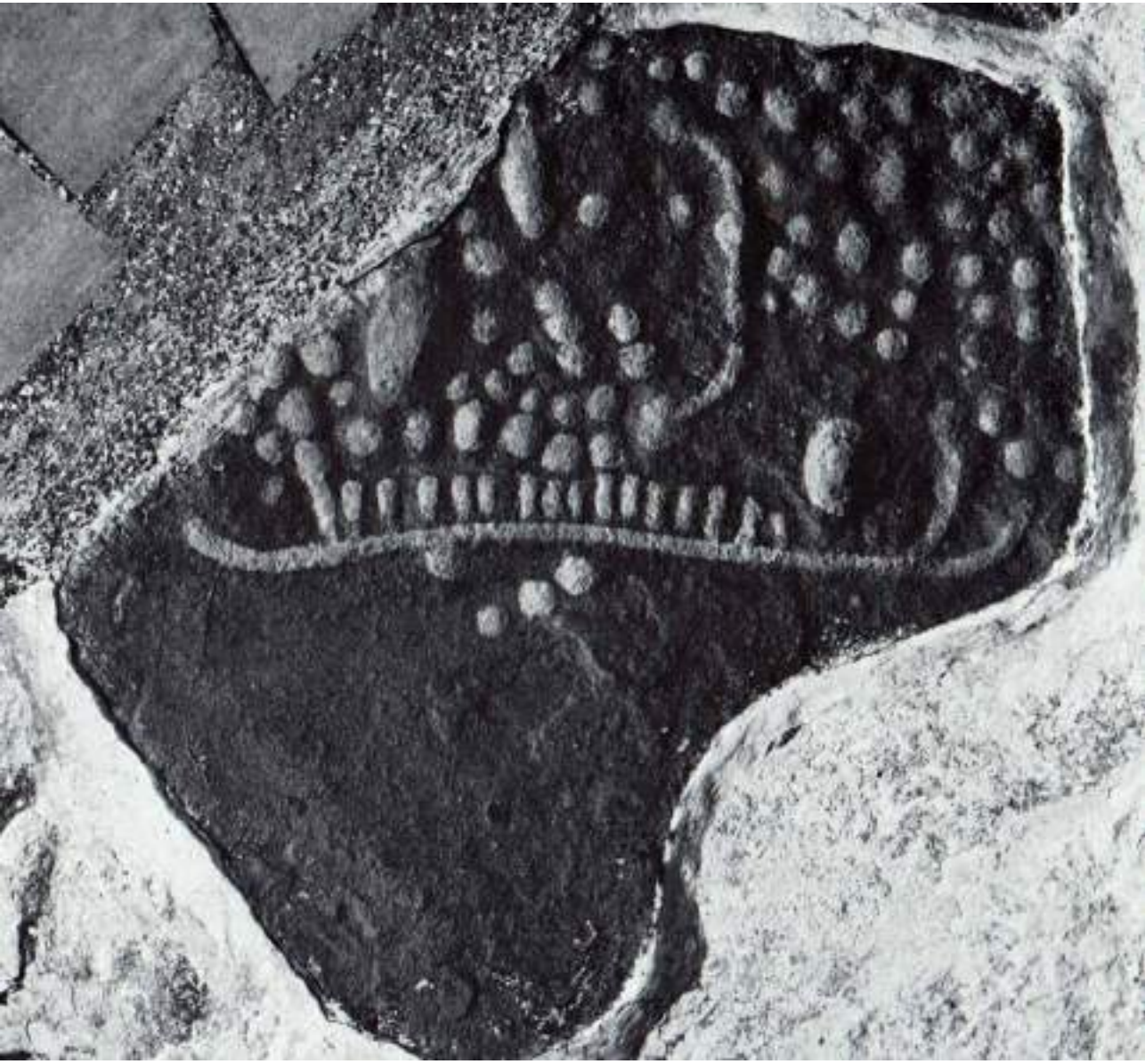

”Men hvorfor betød skibet så meget i bronzealderen, at billeder af det blev det mest udbredte symbol?”

der på genstande af bronze: Rageknive, halsringe, knive, pincetter og miniaturesværd. Vi kender til mere end 400 bronzegenstande med skibsbilleder, hvoraf flere bærer mere end ét skibsbillede. Det giver i alt omkring 800 skibe på bronzer fra det danske område.[9]

Men hvorfor betød skibet så meget i bronzealderen, at billeder af det blev det mest udbredte symbol? Skibets hovedrolle i datidens kunst er utvetydig, og det forekommer at være et symbol uløseligt indvævet i menneskets religiøse opfattelse.[10] Det er måske meget naturligt, da det netop er i bronzealderen, at søfarten for alvor træder i karakter. Komponenterne – tin og kobber – i den metallegering, der lægger navn til perioden, må sammenbringes fra forskellige egne i Europa, noget som kræver et velfungerende og vidtstrakt transportnetværk. En væsentlig del af dette netværk har været udgjort af floderne og åbne farvande, og båden var derfor et helt afgørende transportmiddel.

Skibets betydningsfulde position i menneskenes billedverden danner en paradoksal kontrast til de faktiske fund af skibe og dermed til vores viden om datidens skibsteknologi. Håndgribelige fund af bronzealderens fartøjer og fartøjsdele er generelt sjældne, og for Danmark og Skandinaviens vedkommende kan de stort set tælles på én hånd. Mest almindelig, også på europæisk plan, er den udhulede træstamme – stammebåden. Kun fra De Britiske Øer kendes sammenhængende fund af fartøjer, der er sat sammen af mange stykker – plankebyggede både. Det er dog nok bevaringsmæssige faktorer,

som gør, at de plankebyggede både ikke kendes i nævneværdigt omfang fra Skandinavien.[11] Enkelte stumper kender vi nemlig til, og det må formodes, at de slanke skibe med deres snabellignende stævne, som er afbildet på klipperne og på bronzerne, har været fartøjer opbygget af træplanker.

Et nogenlunde velbevaret fysisk eksempel på dette kendes dog først fra den tidlige del af jernalderen. Det er Hjortspringbåden fra Als.[12] Selv om den med en datering i 300-tallet f.v.t. er et par hundrede år yngre end bronzealderen, så vidner den tekniske udførelse af fartøjet om en skibsteknologi med dybe rødder. At denne teknologi i den tidlige del af jernalderen var udbredt i store dele af Skandinavien ses igennem mindre fragmenter af Hjortspringlignende fartøjer fra Hampnäs i Sverige og Haugvik i Norge.[13]

Når vi drager skibsbillederne med ind i vurderingen, må det antages, at denne plankebyggede skibstype med de karakteristiske rejste snabelstævne allerede var et velformuleret faktum i bronzealderens begyndelse o. 1800 f.v.t., hvorfra vi kender de ældste billeder. Hermed må udviklingen af disse store fartøjer allerede have taget fart i det 3. årtusind før tidsregningens begyndelse, altså i slutningen af bondestenalderen.

Trods den realitet, at man i bronze- og jernalderen ikke kunne sejle til Gl. Lejre, så er skibet som fænomen allestedsnærværende, også på land. Skibet er et udtryk for udblik, og for velstand og magt. Og bronzeknivens lille skib er en brik i skibets mægtige og langstrakte udvikling i Skandinavien.

Noter

[1] Ulriksen 2008; Christensen 2015, 232 f.

[2] Fundet blev gjort af Niels Agersnap Larsen i efteråret 2015. Det har inv.nr. ROM 3207x5.

[3] Tak til museumsinspektør og seniorforsker dr. Flemming Kaul, Nationalmuseet, for drøftelse af kniven og skibsbilledet.

[4] Kaul 1998:1, 161 f.

[5] Kaul 1998:1, 130.

[6] Kaul 1998:1, 162.

[7] Se også Glob 1969, 18 ff., 231.

[8] Se Kastholm 2014.

[9] Kaul 1998:1, 117.

[10] Se fx Kaul 1998:1, 257 ff.; Kaul 2004, 241 ff.

[11] Se Kastholm 2016.

[12] Crumlin-Pedersen & Trakadas (eds) 2003.

[13] Ramquist 2009; Sylvester 2009; Kastholm 2015.

Litteraturliste

Christensen, T. 2015:
Lejre bag myten. De arkæologiske udgravninger. Højbjerg.

Crumlin-Pedersen, O. & A. Trakadas (eds) 2003:
Hjortspring. A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context.
Ships and Boats of the North, vol. 5. Roskilde.

Glob, P.V. 1969:
Helleristninger i Danmark.
Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, Bind VII. København.

Kastholm, O.T. 2014:
Under sejlet. Vikingetidens skibe i langtidsperspektiv.
I: H. Lyngstrøm & L. Sonne (red.):
Vikingetidens aristokratiske miljøer, 103-112. København.

Kastholm, O.T. 2015:
Plankboat skeuomorphs in Bronze Age logboats.
A Scandinavian perspective.
Antiquity Vol. 89 nr. 348, 1353-1372.

Kastholm, O.T. 2016:
Bronzealderbådene fra Varpelev og Vestersø i et europæisk perspektiv.
Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 2015, 59-115.

Kaul, F. 1998:
Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography.
Publications from the National Museum. Studies in Archaeology
& History, vol. 3. København.

Kaul, F. 2003:
The Hjortspring boat and ship iconography of the Bronze Age and the Early Pre-Roman Iron Age.
I: O. Crumlin-Pedersen & A. Trakadas (eds):
Hjortspring. A Pre-Roman Iron-Age Warship in Context.
Ships and Boats of the North 5. Roskilde.

Kaul, F. 2004:
Bronzealderens religion. Studier af den nordiske bronzealders ikonografi.
Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 22. København.

Ramquist, P.H. 2009:
Hampnäs-toften. Tradition eller förnyelse?
Arkeologi i Norr 11, 93-114.

Sylvester, M. 2009:
The Haugvik Boat
– a Pre-Roman Iron Age Boat Find from Northern Norway.
I: R. Bockius (ed.):
Between the Seas. Transfers and Exchange in Nautical Archaeology. Proceedings of the 11th International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Mainz 2006, 53-60. Mainz.

Ulriksen, J. 2008:
Gevninge – leddet til Lejre. *KUML* 2008, 145-185.

ROSKILDE-FESTEN

Høj hat og kyse

26.—29. JUNI 1958

Så sødt som i gamle dage!

er om de gode, gamle
mindes rosenrøde be-
om glade, festlige ti-
r en flaske snaps ko-
øre ...
gode tider vil man gen-
i Roskilde. Folk var i
bedre humør i gamle
de var bedre mennesker,
re og meget andet, siges
Man vil nu bevise, at de
e påstande virkelig er
ge. Den 26., 27., 28. og 29.
juni vil Roskilde være i den
høje hat og kyses tegn. Der vil
blive festet som ingen sinde
før i Roskilde, og det bliver en
fest, som vil trække folk fra
hele Sjælland, ja hele landet.
„Høj hat og kyse"-festen er
blevet omtalt over hele verden.
Mere end 1000 amerikanske
aviser har skrevet om dette
„krinoline-festival", og arran-
gørerne vil gøre alt for at leve
op til de store forventninger.

På de følgende sider vil
nævne lidt af det, der s
ske de fire dage, hvor ti
skrues tilbage. — Mange
spurgt, hvorfor man vil
det 100-årige Roskilde g
stå. Svaret er kort og
For sjov! Man vil slå e
for det gode, gamle dans
mør.

Og samtidig vil man
midler til de gode form
kilde Byfest, Børnehj

Alle
CLOC-mærkerne
fremstilles i
Roskilde . . .

CLOC VODKA
fremstilles af sprit af særlig kva-
litet. Dens neutrale karakter gør
den velegnet til cocktails. Styrke
48 %.

BRUN ETIKET
kraftige og ikke

Roskildefonden, som den var engang[1]

Af H. L. Algreen-Petersen

Roskildefonden er en titel, der i dag ikke må stå alene pga. lovgivningen om fonde. Det er nemlig ikke en fond, men en forening. Derfor hedder foreningen i dag Foreningen Roskildefonden og bruges som navn på holdingselskabet, der afvikler Roskilde Festival og de deraf følgende underfirmaer.

Mange Roskildeborgere vil nok stadigvæk kunne huske institutioner eller begivenheder som f.eks. byfesterne, som Roskildefonden stod bag. Men i virkeligheden er der en historie før Roskildefonden, som hører med til dette billede af Roskildebegivenheder igennem generationer. Begivenheder, som alle er kendetegnet ved ***frivillighed*** og ***velgørenhed.***

Roskildefonden blev dannet i 1965 ved en sammenlægning af Roskilde Byfestkomité og Roskilderingen for Børn og Unge. Deres historie er nedskrevet af tidligere turistchef Jens Mørkegaard, som selv var med i sin tid op gennem 30'-40' og 50'erne og gengives her i korte træk.

Roskilde Byfestkomité fra 1932 arrangerede byfester med det formål at skaffe penge til velgørende formål i byen. Første år gik overskuddet til arbejdsløse i Sct. Jørgensbjerg og Roskilde kommuner. Efterfølgende blev overskud mest brugt til bygning og drift af feriekolonierne Roar ved Lyndby Strand og Roarsgaard på Vig Lyng.

Byfesterne var igennem 30'erne mest karakteriseret ved store spektakulære optog, med mange tilskuere, men selvfølgelig også med underholdende aktiviteter for store og små for indsamling af penge til sit velgørende formål.

Under den tyske besættelse ændredes Byfestkomitéens arbejde sig til samarbejde med organisationen L.A.B. – Landsforeningen til Arbejdsløshedens bekæmpelse. Mange arbejdsledige fik meningsfyldt arbejde med nødvendige og samfundsgavnlige opgaver. Her kan blandt andet nævnes stødoptagning, cykelparkering og spildindsamling. Tidligere turistchef Jens Mørkegaard fortæller om disse opgaver:

Feriekolonien Roar ved Lyndby Strand. 3. hold børn i sommeren 1936.

"*Stødoptagning* var skovarbejde. Efter træfældning blev stub og rødder optaget med håndkraft og solgt som brændsel, som der var stor mangel på under krigen.

Cykelparkering. L.A.B.s cykelvagter ved Jernbanestationen havde stor søgning, da man på den tid hverken kunne købe dæk, slange eller ventilgummi. L.A.B.s cykelvagter fortsatte i øvrigt frem til 1965.

Spildindsamlingen var organiseret således, at de mange spildindsamlere besøgte samtlige husstande i Roskilde. Familierne sorterede deres affald således, at man havde een bøtte til alm. skrald og én til køkkenaffald, der kunne anvendes til svinefoder.[2]"

Ifølge Mørkegaard blev der opfedet over 2000 svin om året på baggrund af L.A.B.s spildindsamling. Alle, som samlede spild, kunne 2 gange om måneden købe flæsk i en særlig butik på det offentlige slagtehus.

Fortjenesten ved svineproduktionen blev i L.A.B.-regi og blev brugt til en hel række samfundsnyttige og sociale opgaver, f.eks. Ungdomsorganisationernes Fællesråd, World Friendship Organization og spiren til Roskildefonden.

I juni 1946 blev der stiftet en ny almennyttig forening i Roskilde: Roskilderingen for Børn og Unge, hvis formålsparagraf lød på at tilvejebringe midler til oprettelse og drift af vuggestuer, børnehaver, fritidshjem og ungdomsklubber i Roskilde. På tidspunktet fandtes kun en kommunal børnehave i Roskilde, den i Bredgade – som eksisterer endnu.

Den 16. og 17. maj 1947 afholdt Roskilderingen for Børn og Unge en børnehjælpsdag. Det var ikke sket siden 1905. Formålet var – selvfølgelig – at rejse penge til Roskilderingens fortsatte virke. Det var flot vejr, og festen gav et pænt overskud. Allerede i 1946 havde man oprettet det første Fritidshjem i KFUM's lokaler i Blaagaardstræde. I 1953 indviedes Kirkens Korshærs fritidshjem på Præstemarksvej og

> Bl.a. var det jo meget ofte i sådanne situationer Tordenskjolds soldater, der både fik ideerne og skulle få dem organiseret og gennemført.

Holbækvejens børnehave, der blev den første selvejende institution i Roskilde.

Roskilderingen for Børn og Unge købte i 1954 ejendommen i Bondetinget 16, hvortil Fritidshjemmet fra KFUM blev flyttet, og hvor også den første Ungdomsklub i Roskilde blev oprettet og fik til huse.

Op igennem 1950'erne og 1960'erne fortsatte de to foreninger med store arrangementer og tematiserede byfester som Biskop Absalon vender hjem, Køretøjer gennem tiderne, Krinolinefesten Høj Hat og Kyse, Atomiaden[3] og Roskilde-gildet[4].

Det var en imponerende indsats, Roskildeborgerne i de to foreninger lagde for dagen i arbejdet med at organisere og arrangere de tiltag, som udelukkende havde til formål at rejse penge til opfyldelse af foreningernes respektive formålsparagraffer.

Roskilderingen og Byfestkomitéen sammenlægges

Konkurrencen foreningerne imellem kostede dog på fortsatte muligheder for nye ideer og tiltag. Bl.a. var det jo meget ofte i sådanne situationer Tordenskjolds soldater, der både fik ideerne og skulle få dem organiseret og gennemført. Det var derfor ikke mærkeligt, at tanken om at stoppe med at konkurrere mod hinanden modnedes til en sammenlægning af de to foreninger. De havde jo ovenikøbet næsten samme formålsparagraf: Skaffe penge til velgørende formål, primært til børn og unge i Roskilde.

I løbet af 1965 pågik der en række møder og forhandlinger parterne imellem med kommunaldirektør Henry Jaquet som hovedmand, og enigheden resulterede i en stiftende generalforsamling 1. december 1965 for ***Roskildefonden***.

En ny formålsparagraf blev vedtaget lydende på at skaffe midler til gavn for børn og unge primært i Roskilde Kommune, ved drift og oprettelse af institutioner inden for det socialpædagogiske arbejde.

Økonomien ved sammenlægningen blev opgjort som følger:

Kontant rådede de 2 foreninger samlet over kr. 300.000,- (svarer i nutidskroner til ca. 3 mill. kr.).

Roskilderingen ejede ejendommen Bondetinget 16, der husede Fritidsklub og Ungdomsklub, og man var i gang med etablering af ungdomsklubben Viadukten på Præstemarksvej.

Byfestkomitéen ejede feriekolonien Roar ved Lyndby Str. og en ubebygget grund ved Vig Lyng.

De nyvalgte til forretningsudvalget fordelte sig således:

Formand:	*Henry Jaquet*
Kasserer:	*E. Bernstorff Nielsen*
Arrangementsudvalg:	*Stationsleder E. Assentorp,*
Ejendomskonsulent	*Hans Willumsen og*
Redaktionschef	*Kai Strandgaard*
Pædagogisk udvalg:	*Erik Larsen*
Byrådsmedlem:	*Lisbeth Olsen*

Kai Strandgaard blev på efterfølgende møde valgt som sekretær.

Fra begyndelsen af 1966 var Roskildefonden klar til at fortsætte tidligere fælles aktivitet for indsamling af midler og udvide med henblik på større hjælp til og deltagelse i oprettelsen af børne- og ungdomsinstitutioner. Noget, som det offentlige på det tidspunkt ikke havde ret megen gang i og ikke brugte ret mange kommunale kroner på. Arrangementsudvalget arbejdede i 1966 for årets byfest som tidligere i Rådmandshaven, men stødte dette år sammen med en planlagt jubilæumsfest for RB 1906. Der blev forhandlet med boldklubben,

idet man ikke ønskede at "slå noget i stykker for nogen af parterne"[5]. Erik Larsen gjorde opmærksom på, at mange ledere og medarbejdere fra byens institutioner havde tilbudt aktiv medvirken med børneoptog, udstillinger, arbejdende værksteder og pasning af tombola. En nyoprettet færdselsskole skulle have været forevist for institutionsledere i byen, men pga. snevejr måtte dette udskydes til senere.

Pres på institutionerne

At der har været et stort pres på de eksisterende institutioner dette år og efterfølgende viser et indlæg på generalforsamling 19. april 1966: Roskilde Ungdomsklub havde 120 medlemmer og ca. 30 på venteliste. Fritidsklubben havde en meget stor venteliste. Holbækvejens Børnehave var fuldt belagt med 36 børn og 231 på venteliste. Børnehaven ved Sct. Hans Institutionerne var fuldt belagt med 44 børn og 90 på venteliste, vuggestuen havde 33 børn og 68 på venteliste. Ringparkens Børnehave havde 55 børn og en venteliste på 96. Nyt fritidshjem i Ringparken havde 49 børn, Ungdomsklubben Ringbo 110 medlemmer, men risikerede lukning, da der ikke længere blev givet dispensation til brug af lokalerne pga. for lav loftshøjde, osv., osv. Der var nok af ting at tage fat på for forretningsudvalget og viser jo meget klart det store behov, der var i samfundet for aktiviteter på fondens område.

At alt ikke var lige ud ad landevejen fremgår af et par bemærkninger i forhandlingsprotokollen fra generalforsamlingen april 1966. Driften af Viadukten havde været i gang siden november 1965, men man manglede afslutning af regnskabet. Det skyldtes, at statens og kommunens tilskud på 80% af driftsudgifterne ikke var indgået og betød, at fondens kasse måtte lægge ryg til. Det passede ikke kassereren. Endvidere beklagede formanden, at man kun gennem aviserne havde fået at vide, at byrådet havde udpeget et nyt medlem, "idet et sådant valg iflg. ministeriets bestemmelser skulle foregå efter forhandling med den øvrige bestyrelse"[6]. Endelig var der skarpe bemærkninger fra formanden for Sct. Hans Institutionerne, Forbundssekretær Knud Jacobsen, om byrådets behandling af valg af byrådsmedlemmer til institutionerne.

”Jeg håber for børnenes skyld, at de nye byrådsrepræsentanter vil være parate til at gøre en indsats og ikke skele så meget til det politiske. Hidtil har man haft indtryk af, at visse byrådsmedlemmer kun viste sig ved særlige lejligheder for at lade sig fotografere til bladene.”[7]

Ungdommens Hus

Referatet fra Forretningsudvalgets oktobermøde i 1966 omtalte, at byfesten gav et overskud på kr. 43.397,-. Festen var blevet afholdt i samarbejde med Roskilde Boldklub 1906. På mødet blev der også diskuteret nye forslag:

”Kai Strandgaard og Erik Larsen kommenterede et tidligere fremsendt skriftligt forslag om et ”Ungdommens Hus”, bygget af Roskildefonden. Det skal indeholde ungdomsklub til 200 medlemmer samt en fritidsklub. Endvidere lokaler til byens ungdomsforeninger samt gerne en sal med scene.”[8]

Medlemmerne af forretningsudvalget havde været på studietur til Brønshøj-Husums ungdomshus, Nærum Ungdomsgaard og Vesterbros Ungdomsgaard. Et forslag om at bygge på en grund i Støden lod sig af forskellige grunde ikke udføre. Forretningsudvalget vedtog at arbejde videre med sagen.

Her blev lagt grundstenen til noget af det, som forretningsudvalget de næste mange år så som hovedopgaven: At få skabt et UNGDOMMENS HUS i Roskilde. Man var helt overbevist om, at et behov for et sådant hus i Roskilde var enormt, både med institutioner, foreningslokaler og stor altmuligsal. Man havde allerede undersøgt muligheden for byggeri i Støden, som jo blev opgivet. Nye forslag meldte sig. På et areal ved Roskilde Station havde P&T en midlertidig barak, som var blevet fraflyttet, da det nye posthus var færdigbygget. DSB ville imidlertid kun give pladsgaranti i to år, og P&T ville ikke vente længerere på svar, så den idé blev også droppet. En garveribygning på Kamstrupsti var fraflyttet og bygningen overtaget af kommunen. Man aftalte en besigtigelse, men dette blev opgivet, da Roskilde Boligselskab meldte sig med et interessant forslag.

På et møde 13. januar 1967 fortalte Roskilde Boligselskab, at de havde planer om et ungdomshus i Parkvænget ved Møllehusvej. Byggeriet omfattede kollegium i to etager, ungdoms- og fritidsklub, festsal samt i anden bygning vuggestue og børnehave. Der kunne opnås 100% tilskud til kollegiet. Roskildefondens planer kunne nok indarbejdes i byggeriet med en 600 m^2 sal ovenpå børnehaven.

Erik Larsen fra Roskildefonden og Hjorth fra boligselskabet skulle arbejde videre med et oplæg.

Marts 1967: De reviderede planer blev fremlagt, godkendt og sendt til godkendelse hos myndighederne. Man regnede med, at byggeriet ville kunne stå færdigt ved udgangen af 1968. Efterfølgende vedtog generalforsamlingen, at forretningsudvalget måtte arbejde videre på sagen. Arrangementsudvalget lovede at intensivere indsamlingen af midler.

Ingen anede endnu de vanskeligheder, der lå forud med godkendelser. Ministerierne havde aldrig været ude for et byggeri med så mange institutioner under samme tag. Undervisningsministeriet ønskede ændringer til kollegiedelen, og Direktoratet for Børne- og Ungeforsorgen ønskede ændringer til institutionsdelen. Det forventedes dog, at byggeriet kunne starte ca. 1. februar 1969.

Forretningsudvalget hørte ikke nyt, hvorfor formand Henry Jaquet i marts 1969 rykkede for svar.

Boligselskabet forsøgte at vende bygningen, så børnehaven fik mere udenomsareal, men så vendte kollegiet mod nord, og dét ville ministeriet ikke acceptere.

Grunden til den langsomme sagsbehandling skyldtes de forskellige tilhørsforhold, som brugerne i huset hørte under i ministerierne: Klubberne hørte under Direktoratet for Børne- og Ungeforsorgen. Kollegiet hørte under Byggeadministrationen for de højere læreanstalter, og i sidste ende skulle det hele godkendes i Boligministeriet.

Sidst på året forelå godkendelse til institutioner og sal. Indtil dette tidspunkt havde man kun regnet med overslagspriser, så nu skulle der udarbejdes totalprojekt og indhentes priser. Når dette blev klart, skulle sagen først gennem byrådet derefter forelægges Boligministeriet og øvrige statsorganer. I april 1970 var der ikke nyt, hvilket skyldtes, at boligselskabet ikke havde tegningsmaterialet klart og derfor ikke kunne udarbejde en økonomisk oversigt. Godkendelser og byggetilladelser kom drypvis over året, og man begyndte byggeriet. Juli 1971 meddelte Boligministeriet pludselig, at prisen på det totale byggeri ikke kunne godkendes. Prisen skulle nedbringes med 1,5 mill. kr. Ved omrokering af nogle udgiftsposter lykkedes det at konstruere et regnskab, der kunne godtages, men der ville ikke være tilskud til store sal og mødelokaler.

Endelig forelå Boligministeriets igangsætningstilladelse. Byggeriet ville koste 11.700.000 kr., hvoraf der skulle skaffes 620.000 kr. Boligselskabet ville betale for vuggestue og børnehave, svarende til 86.500 kr. samt give lån til ungdomsklubben med 125.000 kr. Roskildefonden skulle derefter skaffe 407.000 kr., hvilket blev anset for muligt. En del kunne skaffes som kommunalt tilskud gennem fritidskommissionen. Endelig var de lange og trange forhandlinger om Ungdommens Hus nu overstået med Boligministeriets tilsagn om statsgaranti, og byggeriet var jo i gang. Erik Larsen meddelte, at der ville være rejsegilde omkring 1. september 1972, og byggeriet forventedes afsluttet omkring 1. marts 1973. ENDELIG, efter syv års forhandlinger blev Ungdommens Hus indviet den 7. maj 1973.

Indvielsen blev festligholdt med stor deltagelse fra byen, også blandt byens politikere. Der var taler med en masse pæne og flotte ord, og der var gaver. Roskildefondens forretningsudvalg og medlemmer havde fået deres drøm til at gå i opfyldelse, til gavn for mange børn og unge og en meget stor del af byens øvrige borgere.

Jeg har nu snydt lidt i kronologien ved så let og hurtigt at komme til 1973. Jeg sprang fra 1966, hvor Erik Larsen og Kai Strandgaard for første gang fik ordet for at fortælle om det store ønske, om et Ungdommens Hus. Det rettes der lidt op på nu, for sideløbende

Ungdommens Hus som det så ud i 1970'erne.
Foto: Jytte Jørgensen.

med alle møder, planer og beregninger om et Ungdommens Hus lå fondens mange øvrige aktiviteter jo ikke stille. Måske tværtimod, som E. Assentorp havde lovet.

Der var hvert år en byfest, og hvert år på en lidt ny og anderledes måde. Og der var karneval, som gav underskud. Dette håbede man på kunne dækkes ved et stort poparrangement på Hotel Roar den 29. april (1967), hvor Red Squares skulle spille. Ved byfesten, der

Formand for Roskildefonden Henry Jaquet klipper snoren over til indvielsen af Ungdommens Hus 7. maj 1973.
Foto: Jytte Jørgensen.

> ”Ved byfesten, ville man forsøge noget nyt, idet man ville lade børne- og ungdomsinstitutionerne lave mindre fester rundt om i byen, for på den måde at få hele byen med i festen."

skulle afholdes 11.-13. august, ville man forsøge noget nyt, idet man ville lade børne- og ungdomsinstitutionerne lave mindre fester rundt om i byen på de steder, hvor folk bor, for på den måde at få hele byen med i festen og også aktivere de enkelte institutioners bestyrelser. I 1967 havde man engageret sig med Abbed Pierre klunserne[9] om en indsamling rundt i Roskilde.

Det endelige resultat for dette arrangement blev på kr. 38.838,-, hvoraf Roskildefonden fik ⅓ del = kr. 12.946,-. Man søgte om momsfritagelse for beløbet, men det ville toldvæsenet ikke acceptere. En stor Westernfest på Bønnelyckes Plads gav et overskud på kr. 37.500, og en tombola på BO-udstillingen et overskud på kr. 8.000,-.

For 1968 planlagdes en Tyrolerfest, igen på Bønnelyckes Plads, suppleret med underholdende aktiviteter i Byparken ved byparkkoncerterne, og ikke at forglemme en tombola i Roskildefondens egen bygning. En 8-kantet træbygning, som lejlighedsvis blev placeret på Stændertorvet. Fonden tjente også lidt på udlejning af bygningen, når andre foreninger havde fået tilladelse til at afholde en tombola. Kommunen skulle ansøges om tilladelse. Det gik bedst for fonden, når udlejning var så hyppig, at ”skuret”, som pavillonen blev kaldt i folkemunde, ikke skulle pilles ned og køres i depot og derefter genopsættes.

Forretningsudvalgets medlemmer havde nok at se til udover at arrangere, så medlemmerne kunne skaffe penge. Der var fortsat meget stor

mangel på institutionspladser, og Roskildefonden engagerede sig, hvor de kunne hjælpe. Institutionerne i Roskildevænge og Roskilde Sygehus til oprettelse af vuggestue og børnehave søgte om hjælp. Roskildefonden svarede positivt til at medvirke ved dannelse af bestyrelse og drift, men ville ikke skyde penge i foretagendet.

Der var i 1968-73 forhandlinger med Kolonien Filadelfia om et mageskifte mellem grundstykket i Vig med et par sommerhusgrunde, oprettelsen af fælles administrationskontor for de selvejende institutioner, kursusrække for pædagoger og medhjælpere.

Lions Club spurgte i 1969, om Roskildefonden ville være med til bygning af skøjtehal. Andre ønskede at oprette et børnehaveseminarium og bad om støtte.

Der blev næsten hver gang givet tilsagn om "hjælp", fordi projekterne var gode nok, men RF ville ikke yde økonomisk støtte. Man ville spare op til Ungdommens Hus, og man vidste ligeledes, at egne nuværende og kommende institutioner ville kræve økonomisk støtte til driften. Oktober 1969 opgøres aktiver til kr. 520.000 og en likvid kapital på kr. 212.000, hvortil kunne lægges overskud fra byfest på kr. 54.000 og fra påskebal på kr. 8.000, i alt kr. 275.000.

Nye tider

Roskildefondens tombolabygning gav ofte anledning til diskussion og læserbreve om sit udseende og i det hele taget om sin berettigelse ved placeringen på Stændertorvet. Bl.a. mente mange den ødelagde udsigten til springvandet, og farverne på bygningen var forkerte.

E. Assentorp – formand for arrangementsudvalget – gjorde ved et møde i forretningsudvalget opmærksom på, at fremtidigt overskud på byfester ikke ville blive i den størrelsesorden, udgifterne til leje og etablering var stigende, gøglerparkerne var økonomisk pressede og bød ikke højere, optrædende kunstnere var dyrere, og Roskildefonden ville inddrage flere lokale foreninger til at medvirke for at tiltrække flere publikummer. Disse foreninger kunne så til gengæld tjene nogle penge til eget formål.

Fra indvielsen af Ungdommens Hus
Foto: Jytte Jørgensen.

Flere institutioner redegjorde på generalforsamlingen i 1968 om deres hverdag, og flere havde problemer med hærværk på huse og legepladser. Fra ungdomsklubberne blev der opmærksom på et kommende stort problem: HASH. "Et problem, man burde tage meget alvorligt."[10]

På generalforsamlingen i oktober 1968 kom en gocartbane på tale via byrådsmedlem Grete Munk. Men hvor kunne den etableres? Der var et friareal ved Ungdomsklubben Viadukten, og Erik Larsen arrangerede, at klubbernes samråd afholdt møde for de byrådsmedlemmer, der er interesserede, for at redegøre for, hvad det var, og hvordan den kunne drives. Flere byer drev med succes baner, og klubfolk fra Korsør ville i tale og med film vise, hvordan en sådan bane kunne fungere. Banen blev etableret ved Ungdomsklubben Viadukten. Med navne som Jan og Kevin Magnussen, samt Jason Watt, har tiden vist banens berettigelse.

Sommerens byfest i 1969 planlagdes til august med titlen Gammeldaws marked, og man regnede med at få tilladelse til at benytte Stændertorvet. Inden da kalkulerede man med overskud af koncert

i Roskilde Hallen med Savage Rose. Man bevilgede underskudsdækning til klubberne i Ungdommens Hus og Viadukten med hhv. kr. 5.160 og kr. 9.790. Viadukten søgte oprindeligt om kr. 14.764, men blev pålagt at søge kommunen om de resterende kr. 5.000. Efter ansøgning blev der bevilget kr. 2.500 til hjælp for det pædagogiske forsøg med narkotikabekæmpelse på "Kemps".

Året 1971 var fyldt med møder om Ungdommens Hus, om indretningen når byggeriet blev færdigt og meget om økonomien. Der pågik stadig forhandlinger med Boligministeriet, der ikke var villig til at støtte store sal. I stedet forhandlede man med Kulturministeriet, da salen jo skulle indrettes som teatersal.

"I arrangementsudvalget for byfesten har man taget konsekvensen af de ønsker, der har været fremme om at gøre festen mere børnevenlig. Der er nedsat et udvalg, som arbejder med sagen, og der skulle være gode chancer for, at Palægården bliver omdannet til tumleplads for børnene, oplyste Hans Willumsen, der aflagde beretning i formanden E. Assentorps fravær."[11]

For den kreds af fondsmedlemmer, som havde ønsket at bruge hele Palægården til børn, blev det betragtet som en stor udfordring at få det op at køre og få succes med aktiviteter og publikumstiltrækning, Udvalget fik lov til yderligere udenfor Palægården at bruge Skomagergade om søndagen til et stort sæbekasse- og rulleskøjteløb. BR-Legetøj sponserede rulleskøjteløbet, og Jens Winther og Ebbe Lous var sponsorer for sæbekasseløbet.

I Palægården - som kun børn havde adgang til - var der flere teaterforestillinger, ponyridning, musik og konkurrencer med præmier. Ved sæbekasse- og rulleskøjteløbet om søndagen var fortovene i Skomagergade tæt besat af ivrige og medlevende forældre og andre tilskuere.

Holbækvejens Børnehave skulle udvides, og Roskilde Fritidshjem havde fået tilsagn om at kunne leje et areal til udvidelse af legepladsarealet. Begge håbede på velvillig indstilling fra fonden, men formand H. Jaquet kunne oplyse, at der kunne gives både kommune- og

statstilskud, og man ville derfor nu forhandle med myndighederne. Dommervængets Børnegård ønskede to medlemmer fra fonden. Henry Jaquet og Elisabeth Larsen udpeges.

En festival i støbeskeen

På et møde i forretningsudvalget 3. december 1971 fremlagde Erik Larsen forslag om beatfestival i slutningen af juni 1972, arrangeret i samarbejde med den amerikanske folkesanger Tony Busch. Han skulle stå for engageringen af musikgrupper for kr. 55.000 som garanti, og Roskildefonden skulle stille garanti overfor kommunen for kr. 50.000.[12]

Generalforsamlingen april 1972 kunne meddele, at en fest i Roskildehallen havde givet stort underskud og havde endda trukket et lille overskud fra en tidligere afholdt fest med ned. Byfesten havde givet overskud, men væsentlig mindre end tidligere, nemlig kr. 18.800. Formanden kunne dog glæde sig over det store engagement (flere yngre medlemmer) og kunne meddele, at man allerede var langt i forberedelserne til årets byfest: Kondi-fest.

"Kondi" var sloganet. Roskildefonden have været med til at oprette en kondisti i Boserup Skov, som der blev tegnet en ansvarsforsikring for. Den blev indviet Kr. Himmelfartsdag, men var blot 1. del af et stort kondiprogram. Ved byparkkoncerterne ville der være kondiindslag og byfesten i august ville være med forskellige former for olympisk sportsudøvelse. Kondilodsedlerne havde flotte præmier, bl.a. med fire rejser til OL i München.

Selvom året 1973 var året, hvor Ungdommens Hus - langt om længeblev indviet, var der stadig masser af andre aktiviteter: Forretningsudvalget med at klare vedtægter for de nye institutioner i huset og finde personer til bestyrelsesposter. Da det ikke havde været muligt at skaffe økonomisk tilskud til etablering af husets mødelokaler og store sal, og der heller ikke ville være mulighed for statstilskud til driften, var man godt klar over, at huset ville komme til at trække store veksler på fondens økonomi. Derfor omtalte formand H. Jaquet på generalforsamlingen den første festival i 1972 som et forsøg, der

”Da det ikke havde været muligt at skaffe økonomisk tilskud, og der heller ikke ville være mulighed for statstilskud til driften, ville huset komme til at trække veksler på fondens økonomi.”

heldigvis blev vellykket, og takkede alle involverede – og specielt Erik Larsen – for det store arbejde og nævnte her også, at det gode resultat ville blive fulgt op med en festival i 1973. Denne gang uden anden part, som skal have del i et eventuelt overskud.

Arrangementsudvalget havde travlt med byfest på havneområdet dette år i samarbejde med Sejl- og Roklubberne. Denne generalforsamling foregik for første gang i Ungdommens Hus, hvorfor der blev afsluttet med rundvisning og film i store sal.

Tiderne viste stadig et stort og udækket behov for institutioner til børn og unge. Roskildefonden opgjorde i 1973 de aktuelle tal til, at 17 børnehaver havde 630 børn på ventelister, og fritidshjem havde 233 meldt ind, men havde venteliste på 227. Sjovt nok var der ikke opgjort venteliste på vuggestuepladser.

For 1974 begyndte der at røre sig nye toner i forretningsudvalget og medlemsskaren. Kai Strandgaard og Erik Larsen fremlagde udkast til nye vedtægter, men det blev besluttet, at der på kommende generalforsamling skulle nedsættes et udvalg, så personkredsen blev bredere.

På generalforsamlingen brugte formanden en del tid på at redegøre for Ungdommens Hus-byggeriet og nogle regnskabs- og økonomiske betragtninger. Der tegnede sig en del usikkerhed om fremtidige, økonomiske forpligtelser. Formand Jaquet udtalte: ”Vi må jo håbe, at kursniveauet må ændre sig så meget i den gode retning, at vi ikke får

et alt for stort kurstab, når vi skal til at realisere de obligationer, som skal finansiere byggeriet"[13].

Dagliglivet i huset efter et år begyndte at finde sin form, specielt med sammenfletning af børn fra forskellige aldersgrupper, så det kunne udvikle sig til den integrerede institution, som var meningen, og som ministerierne ikke rigtigt kunne se komme.

Det var planlagt, at årets byfest skulle foregå på plænen foran Vikingeskibsmuseet. Sidste års byfest gav desværre kun omkring kr. 10.000 til Roskildefonden, men Ro- og Sejlklubberne fik et pænt overskud.

"Kai Strandgaard fremhævede, hvordan fonden hele tiden har "overflødiggjort" sig selv, når dens mål var nået, men fandt, at der fortsat måtte være behov for en organisation, der kunne tage nye initiativer til gavn for byens børn og unge. Andre tog sig nu af fondens egentlige opgaver, børnehavebyggeriet, og snart ville det offentlige formentlig også overtage dækningen af ungdomsklubbernes underskud og også med hensyn til fondens sidste nyskabelse, mødelokaler til byens foreninger, havde udviklingen indhentet fonden. Mens det for få år siden var byrådets opfattelse, at der skulle privat initiativ til foreningsarbejde, var byrådet nu enige om at give gratis lokaler til ungdomsforeninger. Efterhånden som andre overtager arbejdet, vil det være Roskildefondens opgave at pege på nye opgaver og tage initiativ til at sætte dem i gang."[14]

Der blev nedsat et udvalg til at arbejde med vedtægtsændringer. Udover Erik Larsen og Kai Strandgaard valgtes H.L. Algreen-Petersen, Ivan Andersen og Else Petersen.

Hans Willumsen ønskede at udtræde af forretningsudvalget efter 40 års virke, idet hans første byfest var i 1934. E. Assentorp ønskede ligeledes at udtræde, og i stedet valgtes H. L. Algreen-Petersen og Jens Peter Halborg til arrangementsudvalget, hvori Erik Larsen og Kai Strandgaard i forvejen var medlemmer. Formand Henry Jaquet og kasserer E. Bernstorff Nielsen blev genvalgt, ligesom Kirsten Feld fra byrådet. Et generationsskifte var hermed påbegyndt.

Nye udfordringer

År 1975 indledtes med ekstraordinære generalforsamlinger, hvor både vedtægtsændringerne og fordelingen af festivaloverskuddet på kr. 224.000 blev vedtaget. Fordelingen, som var foreslået af festivalkomitéen, blev som følger: Hensat til ny festival kr. 24.000, kr. 25.000 til alment velgørende formål, som var Ungdomsringens projekt Stenbjerg, og resten kr. 175.000 til fondens kasse.

De nye vedtægter rummede ikke voldsomt store ændringer i forhold til de gamle fra 1965. En modernisering i sprogbrug, en lidt videre beskrivelse af formålsparagraffen samt en præcisering af medlemskabet . Hvem kunne blive medlemmer og hvordan. En arbejdsindsats ved et arrangement var adgangsgivende lov, medlemskabet blev registreret i en medlemsfortegnelse, hvilket ikke tidligere havde været praktiseret. Uden en registrering kunne der opstå tvivl om retten til stemmeafgivelse på en generalforsamling.

Formand Henry Jaquets beretning fortalte lidt om ejendommen i Bondetinget, om udflytterbørnehaven Roar, der havde kostet nogle forbedringer, en ny handicapforbedret hovedindgang til Ungdommens Hus, takket være økonomisk hjælp af Lions Club. Roskilde Kommune forespurgte Roskildefonden, om de var interesserede i at overtage kommunens grund ved Jersie Strand, hvor en kolonihytte var nedbrændt. En medlemstur blev besluttet, og turen skulle yderligere omfatte Roar ved Lyndby, Roarsgaard ved Hønsinge Lyng og slutte med fællesmøde i Ungdomsklubben i Bondetinget. Fonden endte med at sige nej til kommunen, som afhændede grundstykket ved Jersie.

RF' formand Henry Jaquet meddelte, at han ville stoppe i forretningsudvalget, sammen med kasserer Bernstorff Nielsen og sekretær Kai Strandgaard. For alle tre efter mange år i ledelsen af foreningerne, der blev til Roskildefonden i 1965. Et nyt forretningsudvalg skulle vælges. En ny generation skulle overtage den voksende aktivitet, som fonden var ved at udvikle sig til med en endnu større økonomi. De nye medlemmer blev som formand H.L. Algreen-

”Og resultaterne havde igennem årene
været flotte økonomisk og idérige til stor gavn
for en lang række Roskildeborgere. Der var
i byen stor respekt om fonden og dens virke.

Petersen, Sven-Aage Gam som kasserer, Frank Rasmussen og Erhard Grimstad, samt genvalgt Erik Larsen og Gerda Weng.

At et par bestyrelsesmedlemmer og nu formanden siden 1965 H. Jaquet valgte at stoppe, var der stor forståelse for. Alle havde allerede før 1965, hvor Roskildefonden blev stiftet, været aktive med stor entusiasme og stor arbejdsindsats for at udfylde foreningernes formål: At være velgørende.

Og resultaterne havde igennem årene været flotte økonomisk og idérige til stor gavn for en lang række Roskildeborgere. Der var i byen stor respekt om fonden og dens virke. Men der var også langsomt kommet behov for nytænkning og fornyelse. Dog ÉN ting skulle der ikke være tale om med hensyn til fornyelse: Velgørenheden og frivilligheden.

Vi nye, der var blevet valgt på generalforsamlingen, vidste, hvad vi havde sagt ja til, og var alle klare over den store arbejdsindsats det ville kræve at komme videre, på nye måder, men helt klart på samme spor.

Om den videre udvikling i Roskildefonden og dens virke vil blive bragt i næste udgave af Roskilde Museums årbog.

Noter

1 Nærværende artikel her er koncentrat af forfatterens erindringer og skrift "Roskilde Festivals Forhistorie". Et skrift, der omhandler Roskildefondens historie fra 1930'erne til slut 1980'erne, hvor der sker formandsskift i forbindelse med festivalernes overgang fra mindre frivillighed til større professionalisme. Skriftet er ikke udgivet i bogform, men forefindes på Roskilde Museum og i Lokalhistorisk arkivs samling. Hele skriftet kan ses eller downloades frit på: http://fototeket.roskildebib.dk/fotoweb

2 Mørkegaard s. 24

3 For Atomiadens vedkommende kan fortælles en lille sød historie: I Roskilde Ungdomsklub i Bondetinget, under ledelse af Erik Larsen, var der en flok friske piger, der tilbød sig som lodseddelsælgere. De syede selv flotte "garderuniformer" og drog i samlet flok til bl.a. sportsbegivenheder og koncerter, der fandt sted som optakt til Atomiaden. Sælgerne havde succes, men fik også skabt et så stærkt personligt forhold, at en del af dem samledes 50 år senere i 2014 til et gensyn med lokalerne i Bondetinget og en frokost i Rådhuskælderen, hvor også Hanne og Erik Larsen deltog.

4 For yderligere historier om byfester kan henvises Lokalhistorisk Arkiv på biblioteket i Roskilde og bl.a. ROMUs årsskrift fra 2004, hvor Mogens Hansen skriver detaljeret om musiklivet og byfesterne i Roskilde, samt Jens Mørkegaards lille hæfte.

5 Forhandlingsprotokollen, 19. april 1966

6 Ibid.

7 Citeret fra avisreferat indklæbet i forhandlingsprotokollens referat af generalforsamlingen 19. april 1966

8 Forhandlingsprotokollen, 18. oktober 1966

[9] Abbed Pierre klunserne er en velgørende organisation, der fortsat findes i mange lande i Europa – i Danmark i Tylstrup i Nordjylland. Klunserne, som de kaldes, er kendt for deres loppemarkeder. Oprindeligt grundlagt af den franske præst Abbé Pierre, som i 1949 grundlagde Emmaeüs-foreningen. Foreningen kaldes ofte "klunserne", og ved deres indsamlinger af effekter, som sælges på loppemarkeder, skaffes penge til velgørende formål. Ved deres fremkomst var "loppemarked" ikke så almindeligt forekommende som i dag. Det gav dem en vis form for succes i starten. Der afholdes dog stadig i Danmark Abbed Pierre loppemarkeder.

[10] Forhandlingsprotokollen, 23. april 1968

[11] Forhandlingsprotokollen, 27. april 1971

[12] Omtale af festivalerne og de aktiviteter og erhvervelser, som Roskildefonden involverede sig i, i slutningen af 1970'erne og i 1980'erne, vil blive bragt i næste års udgave af ROMU.

[13] Forhandlingsprotokollen, 30. april 1974

[14] Ibid.

Litteratur

Algreen-Petersen, H. L. 2015:
Roskildefonden som den var engang!!!, Upubliceret manuskript.

Hansen, Mogens 2004:
Pigtråds- og poporkestre i Roskilde 1963-1967, I ROMU 2004, s. 105-178

Mørkegaard, Jens 1983:
Hvad var det der skabte Roskildefonden... I Jul i Roskilde, Årg. 57, s. 23-27

Den ikoniske museumsbygning er tegnet af arkitekter fra danske COBE og hollandske MRDV. De spektakulære lyssætninger, der giver nyt liv til hele Musiconbydelen, hvor museet er placeret, er designet af LightingDesign.dk.

Ragnarock: Popkultur på museum

Af Rasmus Rosenørn

Det var en stolt medarbejderskare, der den 30. april og 1. maj 2016 kunne slå dørene op for offentligheden til et brag af en åbningsweekend for Ragnarock – Danmarks nye museum for pop-, rock- og ungdomskultur, og det seneste skud på stammen i familien af ROMU-museer. Selve indvielsen fandt sted fredag den 29. april med deltagelse af Hans Kongelige Højhed Kronprins Frederik. Ikke mindre end 10.000 forventningsfulde gæster lagde vejen forbi Rabalderstræde 16 de følgende dage. Det var ikke uden nervøsitet, at huset skulle stå sin prøve. Hvordan ville publikum tage imod udstillingerne? Personalet i caféen skulle for første gang prøve at arbejde sammen. Der skulle afvikles livemusik på flere forskellige scener, og antallet af gæster i udstillingen måtte af sikkerhedshensyn ikke overstige mere end 400 ad gangen. Heldigvis gik alt som planlagt bortset fra en slukket emhætte i køkkenet, som udløste en røgalarm. Hermed kunne man også konstatere, at husets sikkerhedsprocedure holdt vand. På mindre end to minutter havde små 1000 mennesker forladt bygningen og stod pænt og ventede på, at indsatslederen kunne afblæse alarmen.

Åbningen blev fejret med et alsidigt musikprogram, hvor museets gæster kunne høre alt fra garagerock, disco, protestsange og syrerock med så forskelligartede navne som Bisse, der vandt ikke mindre end fem prestigefyldte Steppeulvpriser i januar 2017. Bandet, der har lagt navn til Steppeulvprisen, var også repræsenteret med Stig Møller, der

sammen med Peter Ingemann og Hans Fagt tog Ragnarocks gæster på et musikalsk syretrip med musik fra Steppeulvene, Young Flowers og Røde Mor. Derudover var der miniforedrag med museets inspektører, kreative aktiviteter i familieværkstedet og masser af god mad i Café Ragnarock.

Pop- og ungdomskultur som udstillingsemne

Ragnarocks udstilling er en samtidsdokumenterende kulturhistorisk udstilling, der handler om samspillet mellem dansk ungdomskultur og populærmusik fra 1950'erne til vore dage. Museet Ragnarock, dets udstilling, dets samling, forskning og øvrige formidling, er baseret på en præmis om, at populærkultur har haft en væsentlig betydning for samfundsudviklingen gennem store dele af det 20. århundrede.

Udstillingens hovedpåstand er, at populærmusik udgør et socialt rum, som unge har udtrykt og identificeret sig igennem og til stadighed gør det på væld af måder. Udstillingen undersøger, hvad musikken er blevet brugt til gennem tiderne. Populærmusikken bliver nøglen til forståelsen af ungdomskulturen.

Unges forbrug af populærmusik har affødt en lang række aktiviteter, som har påvirket samfundet i den retning, det har bevæget sig og efterladt sig en masse spor, som udstillingen er opbygget omkring. Når unges forbrug af populære musikformer som rock, pop, jazz, hiphop techno og mange flere afarter af populærmusik kan afføde aktiviteter stærke nok til at drive samfundsudviklingen, er det fordi, populærmusik fungerer inden for rammerne af den kommercielle populærkultur.

Populærkultur er kort sagt de kulturelle aktiviteter og betydningsdannelser, der siden den anden industrialiseringsbølge i slutningen af det 19. århundrede er opstået omkring forbruget af masseproducerede kulturprodukter som musik, film, tegneserier, knaldromaner. Også almindelige konsumprodukter som tøj og fødevarer blev hurtigt en del af det populærkulturelle univers. Alt dette kaldes under en samlet betegnelse for populærkulturelle produkter.

Museumsdirektør Frank Birkebæk fremviser udstillingen til Hans Kongelige Højhed Kronprins Frederik og Roskildes borgmester og bestyrelsesformand for ROMU Joy Mogensen på indvielsesdagen den 29. april 2016.

Et smukt musikalsk generationsmøde: En af Danmarks tidligste rocksangere, James Rasmussen, spillede sammen med den unge pigepunkgruppe Felines til Ragnarocks åbningsweekend den 30. april og 1. maj 2016.

Populærkulturelle produkter er i modsætning til finkultur ikke låst af nogen rammer for, hvordan de skal forstås. Litteratur og kunst kan være yderst krævende for sin læser. Læseren tvinges til at analysere og fortolke. Der skal digtes med, og hvornår har man forstået et værk rigtigt? Skoler, museer og højere læreanstalter har stået parate for at hjælpe den forvirrede kulturforbruger på vej. Populærkulturelle produkter er også åbne for fortolkninger. Men de adskiller sig på to væsentlige punkter fra finkulturen: For det første skal de ikke fortolkes. Man kan blot benytte dem, som de er. For det andet er de sjældent vanskelige. Ingen behøver hjælp til at fortolke det populære produkt.

Der er masser af faglige autoriteter, der fortæller, hvordan Verdis operaer og andre finkulturelle produkter skal fortolkes. Man får endda at vide, hvordan man skal opføre sig i operaen, og hvordan man bør være klædt. Sådan forholder det sig ikke med populærkultur. Populær-

kulturelle produkter kan benyttes og forstås, som man vil. Det er derfor, at arbejdsbukser af blåt lærred blev et symbol på modkultur i 1960'erne. Det er derfor, et omkvæd med tre betydningsløse ord "Yeah, yeah, yeah" blev fyldt med mening for en hel generation. Det er derfor, at raveparties med elektronisk dansemusik blev afholdt i nedlagte fabrikker, tomme lagre og forladte industrigrunde. Producenterne af cowboybukser, the Beatles eller de computernørder, der udviklede technomusikken, havde ingen anelser om, hvad deres bidrag til den kommercielle populærkultur kom til at betyde. Det var ude hos de unge forbrugere, musikken blev tilført betydning. Deres egen betydning. Populærkultur og dermed populærmusik er som en tom skal. Forbrugeren kan putte sin egen mening ned i den. Betydninger af populærkulturelle produkter bliver konstant genfortolket. Forståelsen af dem er forskellig på tværs af tid og sted.

Historisk sprint gennem pophistorien

Populærkultur har ikke altid haft historikernes fulde opmærksomhed, når de har skullet forklare, hvorfor verden af i dag ser ud, som den gør. I det følgende vil jeg beskrive nogle af de historiske udviklinger, som er forudsætningen for de fortællinger, der præsenteres i udstillingen på Ragnarock. Historiens udvikling bliver ofte forklaret gennem analyser af politiske, økonomiske og sociale processer. I de følgende afsnit skal det 20. århundredes historie fortælles ud fra populærkulturens udvikling.

Den moderne populærkultur opstod med de teknologiske fremskridt, der skete omkring år 1900. Filmen, lydoptagelser og forbedrede teknologier til tryk af billeder og tekst gjorde, at informationer kunne masseproduceres. Særligt efter 1. Verdenskrig fulgte distributionen med. Flyvemaskinen, bilen, radioen og udbredelsen af elektricitet og telefoni sendte en lind strøm af produkter ud til hele den vestlige verden. Hermed fik forbrugerne adgang til de samme musiknumre. Uanset om man befandt sig i Skagen, Berlin eller Nantes kunne man på samme tid høre den samme udsendelse fra Radio Luxemburg. Man så de samme film i biograferne, og internationale billedbureauer distribuerede de samme fotografier og

Populære blade som Familie-Journalen og Billed-Bladet både underholdt og var før fjernsyn og internet ofte der, almindelige mennesker fik nys om, hvad der rørte sig i ind- og udland. Begge blade havde i midten af det 20. århundrede tydelige, amerikanske forlæg i Saturday Evening Post og Life Magazine.

tegninger rundt til populære ugeblade over hele verden. Alt dette var kulturprodukter, men det var også industrielt forarbejdede produkter, som indgik i en forbrugsøkonomi. De var lette at tage til sig – både i økonomisk og intellektuel forstand. Kulturindustrien så ingen årsag til at udfordre sine kunder unødigt for derved at risikere at afskrække dem.

Store dele af den nye kulturindustri havde sit udspring fra USA. Hollywood tiltog sig i tyverne en verdensdominans på filmmarkedet. Fra musikforlagene i New Yorks Tin Pan Alley strømmede popmelodier ud over hele verden, illustrerede blade som Saturday Evening Post og fra 1936 Life Magazine satte nye standarder for populær journalistik. Endelig var der de amerikanske reklamebureauer, som systematisk benyttede storytelling i deres anprisninger af produkter. En vare var ikke blot en vare. Forbrugere og producenter begyndte i stigende omfang at tillægge produkter værdier, der gik ud over produktets primære brugsfunktion. Ved at bruge bestemte produkter kunne forbrugere nu også signalere en særlig livsstil. Produkt og fortælling blev flettet sammen, og forbrugerne kunne selv digte videre.

Populærmusik blev i særlig høj grad en del af denne sammenblanding af fortælling og produkt. Musikken kunne rejse på plader og transmitteres gennem radioen. Mekanisk reproducerbar musik blev i det 20. århundrede et globalt sprog, hvor både musikken, men også en masse omkringliggende betydningsdannelser indgik i et stort kommunikationssystem, der overskred landegrænser og sproglige barrierer. Sammen med musikken kunne der også rejse billeder, som blev trykt i blade eller vist på lærredet i biograferne. Der gik ikke lang tid efter, at Charlestondansen havde været en del af koreografien i Broadwaymusicalen Runnin' Wild i 1923, før de samme spjættende dansetrin blev udført til synkoperede rytmer over hele USA og Vesteuropa. I fortællingen om Charlestondansen indgik også, at den var de unges dans – flapperne og sheikerne – piger med kort pagehår og korte, løse kjoler og drenge med tilbagestrøget hår og knickers og store butterflys – hulkindede som filmstjernen Rudolph Valentino. Så stereotyp så virkeligheden næppe ud i 1920'erne, men pointen er netop, at der er

tale om stereotyper. Charlestondans, jazz, ungdom og mode var som begreber tæt forbundne i 1920'erne. Den nye musik – jazzen – affødte en masse kulturelle aktiviteter omkring den. Ofte var den blotte forestilling om disse aktiviteter med til at give populærkulturens produkter betydninger, der lå langt over musikkens æstetiske værdier.

Popkultur bliver ungdomskultur

Der er flere eksempler på, hvordan populær musik og ungdomskultur flettede sig ind i hinanden gennem det 20. århundredes første halvdel. Et markant eksempel er swingmusikken i 1930'erne og 1940'erne. Det er dog først efter 2. Verdenskrig, at ungdomskultur og populær-

Danske jazzfans blev under besættelsen kendt som swingpjattere. Deres forbilleder var amerikanske unge, som de forsøgte at kopiere på alle måder. Uge-Revyen nr. 8, 16. november 1943, s. 12-13.

I anden halvdel af 1950'erne kom det økonomiske opsving til Danmark, og flere unge end nogensinde fik penge på lommen. Det var noget nyt. I 1957 undersøgte Samvirke, hvad de unge brugte deres penge på. Samvirke nr. 1, 15. januar 1957, s. 26.

musik blev så tæt forbundne, at de i dag nærmest er synonyme. Det, som gjorde udslaget, var et globalt og vedvarende økonomisk opsving, som slog igennem i hele den vestlige verden i 1950'erne. Denne velstandsstigning var forudsætningen for en lang række kulturelle forandringer, som karakteriserede det tyvende århundredes andel halvdel. Disse forandringer kan under en samlet betegnelse karakteriseres som forbrugerisme. Det vestlige menneske indrettede sit liv efter forbrug af færdigproducerede varer som tøj, mad, møbler, biler, boliger og rejser. Det økonomiske opsving kom også de unge til gode. Unge blev også en forbrugergruppe. Dette medførte i første omgang, at en masse produkter blev målrettet unge mennesker, men hurtigt kom det også til at medføre en større uafhængighed fra forældrene og en mulighed for at skabe egne identiteter gennem et målrettet forbrug.

Unges økonomiske uafhængighed kom relativt sent til Danmark. Først i slutningen af 1957 slog det økonomiske opsving også igennem her. Allerede i begyndelsen af årtiet havde det sønderbombede Vesttyskland arbejdet sig ud af efterkrigstidens økonomiske morads og kommet på fode gennem det såkaldte Wirtschaftswunder. USA var som sædvanligt i førertrøjen. Her var det økonomiske opsving kommet allerede i slutningen af 1930'erne og havde for alvor bidt sig fast i løbet af 2. Verdenskrig, hvor landets deltagelse i krigen medførte en voldsom stigning i produktionen. Under krigen fandt flere og flere amerikanske unge beskæftigelse i industrien og fik dermed deres helt eget økonomiske råderum. Det var disse unge, der i 1942 blev navngivet teenagere af et amerikansk blad for husmødre. Fra USA bredte teenagebegrebet sig og blev i løbet af 1950'erne den almindelige måde at beskrive unge mellem 13 og 19 år.

Med det økonomiske opsving i 1950'erne fik de fleste unge muligheden for at deltage i en ungdomskultur, hvor forbrug af populærkulturelle produkter var det vigtigste omdrejningspunkt. Det var nemlig forbruget, som både gjorde dem uafhængige, men også satte dem i stand til selv at tilføre deres kultur egne værdier og betydninger. Før 1950'erne var det langtfra alle unge, der havde muligheden for at deltage i en forbrugsorienteret ungdomskultur. Allerede fra 1920'erne anes kontu-

HVAD DE HAR - OG HVAD DE ØNSKER

UNGDOM MED PENGE

mellem hænderne

KNALLERT

36 af 100 ønsker en
10 af 100 har en

SCOOTER ELLER MOTORCYKEL

35 af 100 ønsker en
2 af 100 har en

EGEN RADIO

50 af 100 ønsker en
21 af 100 har en

PLADESPILLER

51 af 100 ønsker en
13 af 100 har en

FOTOAPPARAT

46 af 100 ønsker et
44 af 100 har et

SMALFILMSAPPARAT

23 af 100 ønsker et
1 af 100 har et

SKRIVEMASKINE

15 af 100 ønsker en
3 af 100 har en

MUSIK-INSTRUMENTER

22 af 100 ønsker et
22 af 100 har et

LEJRUDSTYR

24 af 100 ønsker det
26 af 100 har det

SKI

21 af 100 ønsker et par
37 af 100 har et par

Førte vor tids unge en tilværelse som i et sydhavsparadis? En vis lighed er der:

HISSET får beboerne føden fornærende af en ødsel natur, og klimaet sparer dem for tøjudgifter, kostbare boliger og brændsel – resultatet er trods den lave levefod et forbløffende stort marked for eksportøl, amerikanske læskedrikke, fyldepenne, paraplyer og guldtænder.

HER erstattes tropesolen og troperegnen af gavmilde forældre, der for en ringe betaling har de unge boende hjemme – herved frigøres ungdommens indtægter til køb af knallerter, grammofoner, fotografiapparater, udenlandsrejser og anden luksus.

Denne pudsige sammenligning stammer fra en spændende kortlægning af forbrugsvanerne hos Danmarks ugifte ungdom, foretaget af docent *Ejler Alkjær*, Handelshøjskolen, der selv har rejst meget i troperne. I sin nye undersøgelse har han stillet en trommeild af spørgsmål til et typisk udsnit af danske piger og drenge i aldrene fra 14–19 år, fra by og land, fra skoler og erhvervsliv. To trediedele af disse ganske unge bor hjemme, og 86 ud af 100 tjener selv penge, enten ved fast arbejde eller ekstrajobs. Vel at mærke er disse indtægter ikke nær så belastede af nødvendighedsudgifter som de voksnes, og det giver de unge en købekraft, som kan få mange husfædre med langt større indtjening til at tale misbilligende om de „gyldne gullaschungdom".

Hvor tit i biografen?

En kendsgerning er det, at de helt ung i dag tjener mere end nogensinde, me samtidig har fristelserne til at give pe gene ud igen sikkert aldrig været størr En vigtig årsag hertil er den stærkt ud videde fritid.

På baggrund heraf vil det sikkert undr revserne af den moderne ungdom, at ikk engang hver sjette regner biograf og dan for sin vigtigste fritidsinteresse. Sport, fr luftsliv og rejser indtager førstepladsen fritiden for over to trediedele af drenge og 44 pct. af pigerne. En del indrømme dog åbenlyst, at det ikke først og frem mest er sporten for sportens skyld, de interesserer dem, men mere livet i klub berne og på sportspladserne, med den lej lighed det giver for at møde kammerate af samme eller ikke mindst af det mod satte køn.

Kun hver sjette dreng, men to femte dele af pigerne, angiver de mere hjemlig hobbygrene som vigtigste fritidsinteresse På spindesiden er det her håndarbejde der tæller – til gengæld fører drengene a med hensyn til boglige sysler. F. eks. eje dobbelt så mange drenge som piger ove 50 bøger.

HVORDAN ER DE UNGE AF I DAG?

rerne til den moderne ungdomskultur, men det var først i 1950'erne de økonomiske forudsætninger var på plads. Det var således ikke 1950'ernes rock'n'roll-musik, der skabte den moderne ungdomskultur. Rock'n'roll-musikkens energi og dansevenlige rytmer passede derimod perfekt til en ungdomsgeneration, hvor selv arbejderklassens børn for første gang fik muligheden for at være unge på egne præmisser.

Ungdomsskælvet

Inden for forskningen taler man om et ungdomsskælv. Det begyndte i 1960'erne, og der kommer stadig efterskælv den dag i dag. Baggrunden for ungdomsskælvet er efterkrigstidens velstandsstigning. Velstandsstigningen blev ikke kun omsat i forbrugerisme, men gav sig også udslag i oprettelsen af velfærdssystemer i det meste af den vestlige verden. 1960'ernes unge skulle således orientere sig i ikke blot et velstandssamfund, men også i et spirende velfærdssamfund, der gav dem hidtil uanede muligheder for at udtrykke og udfolde sig. I 1960'erne begyndte unge også at tage aktivt stilling til samfundet, hvilket gjorde, at visse dele af ungdomskulturen fik udtryk af egentlig modkultur.

Ungdomsskælvet i 1960'erne er summen af flere elementer, der i løbet af årtiet strømmede gennem dele af ungdomskulturen og aflejrede sig i tendenser, der stadig gør sig gældende i vore dages samfund. En vigtig forudsætning for ungdomsskælvet er rent demografisk. Der var flere unge i 1960'erne, end der havde været før. I 1940'erne blev der født mange børn. I Danmark kulminerede det i 1946 med den største årgang, der er kommet til verden. Unge mennesker fyldte mere i 1960'erne end tidligere, og de havde for første gang deres eget økonomiske råderum.

The Danish Sharks tilhørte første generation af danske pigtrådsbands. Det var musik for og af unge og var inspireret af britiske grupper som The Shadows og The Beatles. I 1963 udkom deres første single, som kom ind på radioens hitliste ti vi ka' li'. Plakat fra Ragnarocks samling.

Et andet vigtigt træk ved ungdomsskælvet er en bred anerkendelse af populærmusik. I Europa havde statslige radio- og tv-selskaber monopol på udsendelse. Forbilledet for denne model var britiske BBC, der mente, at radio og tv først og fremmest skulle oplyse og uddanne. Denne opfattelse af public service blev delt af de fleste, statslige radiomonopoler. Underholdning og popmusik var dermed sjældne gæster i de statslige, danske radiobølger. Heldigvis var andre parate til

THE DANISH SHARKS

NR. 1 i TI VI KA' LI'

"SHAKING THE BATTLE HYMN"

at levere poptoner til de unge, der havde omsat en del af deres økonomiske frihed til en transistorradio. I Danmark opstod i 1958 den reklamefinansierede piratsender Radio Mercur, som sendte fra et skib i farvandet omkring Sjælland. Radio Mercur blev tvunget til at lukke i sommeren 1962. Danmarks Radio havde dog læst skriften på væggen og oprettede den tredje radiokanal P3, der blandt andet skulle spille popmusik for de unge.

Et andet element i ungdomsskælvet var et stigende uddannelsesniveau. Flere unge gik i skole i længere tid. Flere fik studentereksamen, og flere kom ind på universiteterne eller andre uddannelsessteder. Dette gav både selvtillid og udsyn, men længere uddannelse var også med til at forlænge perioden for, hvor lang tid man var ung. Unges forbedrede, økonomiske forhold blev også omsat til rejser. Nepal, Indien og andre eksotiske destinationer var muligvis en drøm, som kun de færreste kunne få indfriet, men en uges cykeltur i Sverige eller Nordtyskland i sommerferien fra studiet eller lærepladsen gav også fornemmelsen af både frihed og mulighed for at opleve verden på egen hånd. 1960'erne er også karakteriseret ved et friere forhold til sex og kærlighed. At have en kæreste førte ikke længere automatisk til giftermål og familiedannelse. Nye former for prævention – vigtigst af alt p-pillen fra 1966 – betød, at sex ikke længere var forbundet med frygten for uønsket graviditet. Endelig blev stoffer som hash og lsd introduceret i visse dele af ungdomskulturen. Det var langtfra alle unge, som eksperimenterede med disse stoffer i 1960'erne, men de fyldte en del i den offentlige debat om ungdomskultur og musik.

Det var således både strukturelle og kulturelle forandringer i 1960'erne, der medførte, at unge fik andre og friere muligheder for at sætte deres præg på samfundsudviklingen. Ungdomsskælvet er således også karakteriseret ved, at unge undsagde den retning, samfundet var ved at udvikle sig i, og gjorde aktivt modstand mod forældre og andre af samfundets autoriteter. Det nye forbrugssamfund førte i dele af ungdomskulturen til modstand mod forbrugerisme. Man stillede spørgsmålstegn ved, om det var sundt for både mennesker og natur at forbruge og producere uhæmmet. En spirende miljøbevidsthed så dagens lys i

1960'ernes ungdomskultur. Der var også protester over den globale verdensorden. Den kolde krig rasede, og flere protesterede mod stormagternes atomvåbenkapløb. Den engelske antiatomvåbenbevægelses symbol blev symbolet for 1960'ernes alternative modkultur. USAs krig i Vietnam gav også anledning til protester fra unge over hele den vestlige verden.

Fredstegnet blev designet i 1958 af den britiske kunstner Gerald Holtom til anti-atomvåbenbevægelsen Campaign for Nuclear Disarmament – alle senere græsrodsbevægelsers moder. Siden 1960'erne har tegnet været forbundet med ungdoms- og modkultur.

De kulturelle forandringer i 1960'ernes ungdomskultur var også med til at sætte kvinders rettigheder på dagsordenen. Familiernes øgede, økonomiske behov for at forbruge var i stigende grad med til at sende kvinder ud på arbejdsmarkedet. Kvinder strømmede også ind på uddannelsesinstitutioner, og p-pillen gav beskyttelse mod uønsket graviditet. Alt dette var med til at give kvinder en bevidsthed og muligheder for at stille krav om ligeberettigelse på alle områder. Og endelig gjorde de mange nye studerende oprør mod strukturer på universiteterne, der havde stået stille i hundredvis af år.

Ungdomsskælvet gik således på tre ben. For det første unges mulighed for at disponere over egne penge. For det andet samfundets omfavnelse af populærkulturen og særligt populærmusik og endelig et opgør med autoriteter. Ungdomsskælvet gav unge en tro på, at det kunne lade sig gøre at skabe rum for sig selv på egne præmisser. Det var i høj grad også en gør det selv-kultur. Man lavede sine egne medier, sine egne popklubber, sine egne fællesskaber, sine egne udtryksformer, sine egne måder at anvende nye teknologier. Man finder disse træk både før og efter 1960'erne. Men det er i dette årti, at alle får muligheden for at være med i et eller andet omfang. Ungdomsgenerationerne siden har også forsøgt at skabe rum på egne præmisser, og ofte blev 1960'ernes unge dem, man definerede sig imod. Ungdomsskælvets første generation blev også voksne og fik børn, der blev unge.

Ungdomskultur har siden 1960'erne fået en større og

større betydning for den måde, mennesker forstår sig selv på. 1960'ernes unge – ungdomsskælvets første generation – fralagde sig ikke deres livsstil, blot fordi de selv blev voksne og fik børn. Ungdom er blevet en livsstil, som flere og flere stræber efter. Den kommende generation af bedstemødre vil stadig have baller af stål som i 1980'erne, inden de skal til Northside eller Distortion. Ungdom er mere blevet en tilstand end et spørgsmål om alder. Men hvilket rum har det efterladt til dem, der med rette kan kalde sig unge af alder? Intet tyder heldigvis på, at unge har mistet evnen til at gå nye veje. Enten har de afsøgt mere og mere ekstreme udtryk. Som punkere, metal freaks, black metal freaks, emos, screamos, og hvad der ellers er opstået af subkulturer. Eller også har de måske endnu mere provokerende vendt sig direkte mod tidligere generationers idealer som 80'ernes nykonservative eller 10'ernes nyliberale unge. De har hele tiden fundet nye måder at kommunikere på. Nye måder at bruge sproget, nye medieplatforme, nye populærkulturelle ikoner, som "de gamle unge" ikke forstår og opfatter som dårligere end deres egne.

Ungdomsskælv som udstillingsdesign

Ungdomsskælvet er en underliggende præmis for hele udstillingen på Ragnarock. Udstillingen er bygget op omkring 12 temaer, som hver især undersøger forskellige aspekter af sammenhængen mellem ungdomskultur og populærmusik gennem det 20. århundrede. Hvert tema er opbygget ud fra to styrende dogmer. De skal indeholde mindst en tidskarrusel og vise, hvilket rum for udfoldelse unge har fundet inden for hvert tema – et såkaldt mulighedsrum. Den tematiske opbygning er blandt andet valgt for at vise, hvordan bestemte, kulturelle fænomener har udviklet sig over tid. Dette er i bund og grund, hvad der menes med begrebet tidskarrusel. Hvor begynder et fænomen? Hvordan har det udviklet sig? Hvor er det henne nu? Det er de grundlæggende spørgsmål for hvert tema. Ingen generation kan tage æren for generelle træk ved ungdomskulturen. Nye generationer har flyttet kulturen nye steder hen og givet den sit eget præg.

Gør det selv-elementet er af afgørende betydning for hvert tema. For at vise mulighedsrummet er det vigtigt at tydeliggøre, hvordan unge selv

> ”Ingen generation kan tage æren for generelle træk ved ungdomskulturen. Nye generationer har flyttet kulturen nye steder hen og givet den sit eget præg.”

har fundet nye måder at udtrykke sig på og nye måder at finde plads og skabe mening. Flere af udstillingens interaktive elementer er med til at understrege udfoldelsesmulighederne. Udstillingens gæster kan blandt andet lave deres eget lysshow, de kan danse, de kan skrige for deres idol. Udstillingen viser således mange af de ting, som har været en del af kulturen omkring musikalske fænomener. Udstillingen kanoniserer ikke bands og musikere fra den danske rock- og pophistorie, men undersøger de kulturelle aktiviteter, der har udfoldet sig i og omkring den. Det er en udstilling, der i bund og grund handler om museumsgæsten selv.

Pop- og rockkulturen er ofte overdreven og larmende i sit udtryk. Ungdomskultur har sat tingene på spidsen og været kompromisløs. Lyd, udtryk og holdninger har været igennem en forstærker. Idéen om forstærkeren afspejler sig også i udstillingens design. Hvert rum har fået sit eget ikon. Et symbolsk objekt, der relaterer sig til det konkrete udstillingstema, der er blæst ud af proportioner. En diskokugle, så stor at man skal gå uden om den, en enorm equalizer, et mandshøjt anatomisk hjerte er blot få af de ikoner, som både symboliserer og kommenterer de dele af udstillingen, man finder dem i.

Ragnarock har fået doneret en række kunstværker, som enten er lavet af musikere eller af kunstnere, der er inspireret af populærmusikkens univers. Det første værk, der møder den besøgende, findes på den røde løber, som fører gæsten frem til selve museet. En video- og

Eksempel på en tidskarrusel. Denne del af udstillingen viser eksempler på, hvordan populærmusik er blevet brugt i unges forhandlinger af Danmark og danskhed. Fra 1970'ernes kampagne mod EF til nydanske bud på et danskhedsbegreb.

LYDEN AF
sume sumut
P.E.R.K.E.R

Interaktive installationer er en vigtig del af formidlingen, som skal understrege den gør det selv-tilgang, der blev en vigtig del af ungdomskulturen. Museumsgæsten skal ikke blot præsenteres for lysshows. Man skal selv lave det, og musikken følger lysmesterens indfald.

”Pop- og rockkulturen er ofte overdreven og larmende i sit udtryk. Ungdomskultur har sat tingene på spidsen og været kompromisløs. Lyd, udtryk og holdninger har været igennem en forstærker”

lydinstallation af den britiske kunstner Graham Dolphin. Inde i selve udstillingen finder gæsten flere kunstværker. Nogle steder er værkerne integreret i konkrete udstillingstematikker. Hvor dette er lykkedes bedst, smelter kunst- og kulturhistorien sammen til en hybrid udstillingsform. Kunstværket bliver en fortolkning af fortiden, men den kulturhistoriske udstilling hjælper til forståelse af kunstværket. Kunst og historie skaber på den måde merværdi for hinanden. Det er dog også muligt at nyde værkerne i egen ret. Til hvert værk er der tilknyttet en lydfortælling. Det er således muligt at følge et kunstspor, der løber parallelt med den kulturhistoriske udstilling.

Som et tredje spor i udstillingen kan gæsten følge det interaktive konsekvensspil Upcomming. I Upcomming danner spilleren et band, som gennem spillet skal forfølge sin rockstjernedrøm. Ved 8 spilstationer fordelt i udstillingen træffer spilleren valg, som alle får betydning for, hvordan bandet klarer sig i sidste ende. Hvilken genre skal man spille? Hvor skal man spille sit første job? Valgene, man som spiller skal træffe, er karikerede og ikke uden et glimt i øjet. På trods af det humoristiske islæt afspejler valgene dog ifølge folk fra musikbranchen nogle arketypiske situationer, som de fleste unge mennesker med stjernedrømme har stået i på et eller andet tidspunkt. Museumsgæsten har dermed også muligheden for at lege sig til et indblik i musikbranchens mange veje og vildveje og få et fingerpeg, om man har det, der skal til for at blive et nationalt ikon, eller om ens stjernedrømme ender som et hobbyprojekt.

Udstillingens bærende element er som på de fleste andre kulturhistoriske museer de udstillede genstande. Genstandene er direkte levn fra en fortid, som er forsvundet, og rummer derfor en kulturhistorisk værdi i egen ret. Men kulturhistoriske genstande er også døde objekter, der ikke taler af sig selv. Derfor har man i udstillingsdesignet lagt vægt på at iscenesætte genstandene gennem brug af et grafisk lag i udstillingsmontrerne og andre flader, der enten skal placere genstanden i tid og rum eller sætte den i spil med andre tider og tendenser. Ofte er grafikken en kollage af dokumentariske fotografier, der i sig selv er genstande fra fortiden. Udstillingen rummer også korte introducerende tek-

ster til alle genstande samt udstillingens hoved- og undertemaer. Men den egentlige fordybelse i genstande og tematikker ligger i alle de film- og lydfortællinger, der findes overalt i udstillingen. Intentionen har været at skabe et direkte samspil mellem genstande og de audiovisuelle fortællinger. Formidlingen har således fire lag: Genstande, tekster, grafik og lyd eller film. Film- og lydfortællingerne er bygget op som montager af arkivklip og interviews med øjenvidner og eksperter. Der er mere end 24 timers lyd- og filmmateriale i udstillingen, som gæsten kan gå på opdagelse i.

Et levende hus

Ragnarock er så vidt vides det eneste museum af sin art i verden, der arbejder med populærmusikkens betydning ud fra en kulturhistorisk

Ungdoms- og musikkulturen er ofte larmende og ekstrem i sit udtryk. Udstillingsdesignet er derfor domineret af ikoner, som er forstærkede og forstørrede. Man kan lægge sig på pladespilleren og få en snurretur.

vinkel. Der findes rock- og musikhistoriske museer i andre lande, som behandler emnet med udgangspunkt i musikerne og deres værk. Der er også både musik og ikoniske danske og internationale musikere på Ragnarock. Men de indgår i en større fortælling om samfundet, om ungdomskulturen. En fortælling om det musikken er blevet brugt til og har betydet for unge. Det er anerkendelsen af populærkulturens betydning og den populære musik som nøglen til at forstå ungdomskulturen, der er Ragnarocks eksistensberettigelse. Ragnarock har da også høstet stor anerkendelse. Vigtigst fra de 88.400 gæster, der har besøgt museet fra åbningen til redaktionens afslutning medio marts 2017. Anmelderne har også rost udstillingen, og endelig er Ragnarock blevet nomineret til European Museum of the Year 2016 award. I skrivende stund vides ikke, om museet har vundet.

Et eksempel på formidling i flere lag. Natasjas håndskrevne originaltekst til Giv mig Danmark tilbage er den centrale genstand. Den bakkes op af montregrafikken, og udstillingsfilmen viser klip fra musikvideoen og sætter sangen ind i en større kontekst om politisk musik.

> ”Dermed er arbejdet med Ragnarock ikke afsluttet. Det er vigtigt, at Ragnarock forbliver et levende museum i konstant udvikling”

Dermed er arbejdet med Ragnarock ikke afsluttet. Det er vigtigt, at Ragnarock forbliver et levende museum i konstant udvikling. Det kræver museets emne. Hen over vinteren 2016/17 har Ragnarock huset rejseudstillingen Guitar On/Off, der er udviklet i samarbejde med musikinstrumentmuseerne i Paris og Barcelona. I foråret 2017 lanceres Rockspor, der er en webbaseret og delvist brugergenereret platform, som skal dokumentere fortidige og aktuelle koncerter og spillesteder. Der vil fortsat blive udviklet og afholdt events af enhver tænkelig art, og det skal tænkes ind i museets kommercielle drift. Nye undervisningsforløb skal udvikles. Den permanente udstilling skal holdes opdateret, og der skal udvikles egentlige særudstillinger. Ragnarocks samlinger skal plejes og udvikles, så den er repræsentativ og aktuel. Museet skal forske og stille sine samlinger og viden til rådighed for offentligheden. Opgaverne for et nystartet museum er mange. Heldigvis er emnet for Ragnarock aktuelt, og interessen fra offentligheden er stor.

RAGNAROCK – Museet for pop, rock og ungdomskultur er placeret i Roskildes nye musiske bydel MUSICON. Udstillingen er skabt af ROMU i samarbejde med White Noise Agency, der har konceptudviklet og projektstyret. Ragnarock er blevet skabt med økonomisk støtte fra Roskilde Kommune, Arbejdsmarkedets Feriefond, Realdania, Bikubenfonden, Foreningen Roskilde Festival, Ny Carlsberfondet, Tuborgfondet, Egmont Fonden, Lokale og Anlægsfonden og Kronprins Frederik og Kronprinsesse Marys Fond.

”...fortællingen om, at kongeriget Danmark tog sin begyndelse i Lejre”

Lejre Museums nye udstilling **”Sagnkongernes Lejre”**

Af Annemette Birk Lund

Med deltagelse af kulturminister Bertel Haarder genåbnede ROMU 17. marts 2016 en ny moderne udstilling “Sagnkongernes Lejre” på Lejre Museum.

Lejre Museum ligger i landsbyen Gl. Lejre, omgivet af et smukt, kuperet, kulturhistorisk landskab. Selve museet har til huse i den firlængede, stråtækte gård “Hestebjerggård”, der er opkaldt efter det nærliggende højdedrag ”Hestebjerg”. I området omkring Lejre Museum finder man en lang række markante oldtidsminder, bl.a. en stor skibssætning og arkæologiske spor efter Danmarks største halbyggerier fra vikingetiden.

Den tidligere udstilling åbnede i 2005 og fortalte kronologisk - med skiftende særudstillinger – om Lejre Kommunes historie fra start til slut. I den nye udstilling på Lejre Museum har museet valgt udelukkende at fokusere på den periode, som er helt unik for område; historien om Gl. Lejres store betydning i jernalderens og vikingetidens Danmark - perioden år 500-1000. Det er fortællingen om, at kongeriget Danmark tog sin begyndelse i Lejre

Sagnkongernes Lejre

Sagnene fortæller, at det var i Lejre, at Skjoldungerne havde deres kongsgård. Skjoldungerne nedstammede fra kong Skjold og talte ifølge den middelalderlige krønikeskriver Saxo sagnomspundne konger som Rolf Krake, Frode Fredegod og Harald Hildetand. Deres eksi-

Kulturminister Bertel Haarder åbnede det nyrenoverede og ombyggede Lejre Museum.

stens er aldrig blevet historisk dokumenteret, men arkæologiske fund på stedet underbygger tesen om, at Gl. Lejre var en af vikingetidens vigtigste magtcentre.

I årene fra 1980'erne og frem til i dag har ROMUs undersøgelser i Gl. Lejre afdækket enestående arkæologiske fund, bl.a. nogle af oldtidens størst kendte bygninger. Udgravningerne i Lejre fortæller historien om et af jernalderens og vikingetidens største magtcentre – med store haller og opsigtsvækkende fund.

Den nye udstilling "Sagnkongernes Lejre" tager udgangspunkt i både de overleverede sagnomspundne fortællinger og de arkæologiske fund i kulturlandskabet udenfor museet.

Bygningsændringer

I forbindelse med nyindretningen af museet valgte ROMU at flytte hovedindgang, butik og café om til forsiden af bygningen. Flytningen af hovedindgangen har givet både et bedre forløb i udstillingen samtidig med, at museet udefra er blevet mere synligt både for forbipasserende og museumsgæsterne.

Gårdspladsens belægning er ligeledes blevet omlagt og erstattet med grus, således at gårdrummet fremover bedre kan benyttes til arrangementer og til museets kaffeglade gæster. I forbindelse med ombygningen og flytningen af hovedindgangen anlagde Lejre Kommune en ny forplads, og billedkunstrådet i Lejre flyttede Peter Brandes' skulptur "Hov Hjelm Hest efter Skjold" fra gårdspladsen. Forplads og skulptur står nu i dag flot og byder museets gæster velkommen.

"Hov Hjelm Hest efter Skjold", skulptur af Peter Brandes, flyttes ud foran Lejre Museum.

Kunsten

ROMU har gennem flere år samarbejdet med kunstnerne Maja Lisa Engelhardt og Peter Brandes. På Lejre Museum har Maja Lisa Engelhardt stået for den nye farvesætning af udstillingsrummene samt café og butik. Ud over den omtalte skulptur har kunstnerne desuden bidraget med værker inde på museet inspireret af områdets kulturhistorie.

Udstillingen

Udstillingen er delt op i tre overordnede temaer. I det første præsenteres publikum for kilderne: De skriftlige sagn og krøniker samt de arkæologiske vidnesbyrd. Det er her, man får en introduktion til Lejreområdets historie.

”Der er både mulighed for oplevelse og fordybelse gennem brug af lyd, lys og film.

Først i middelalderens sagaer og krøniker blev historierne om Lejrekongerne nedskrevet. De besøgende kan tage en bogside, lægge den på en skærm og fordybe sig i kilderne.

Det andet hovedforløb er udformet som et stort digitalt vægkort, hvor man aktivt kan søge oplysninger om monumenterne og udgravninger i landskabet rundt om museet.

I det tredje hovedafsnit præsenteres museumsgæsten for Lejreområdets arkæologiske skattefund, bl.a. Danmarks største sølvskat, Mannerup-skatten, og Gevningefundet samt den verdensberømte Odinfigur, der i udstillingen bliver formidlet interaktivt gennem video og lyd.

I udstillingen kan man læse eller høre historien om de mere end tre tusinde ødelagte sølvgenstande, der er fundet i et lerkar nær landsbyen Mannerup. Skatten vejer syv kilo og er det største sølvfund fra Danmarks jernalder.

Sidste del af udstillingen er udformet som en moderne abstraktion over en lejrehal. Her udstilles genstande, som er knyttet til livet i hallen.

Selvom selve museumsgenstandene stolt er hævet over skiftende tiders formidlingsmodeluner, er udstillingsdesignet af stor betydning for at kunne appellere til et moderne publikum.

På kortet er det muligt at navigere rundt i det kulturhistoriske landskab.

I udstillingen kan man læse eller høre historien om de mere end tre tusinde sølvgenstande, der er fundet i et lerkar nær landsbyen Mannerup. Skatten vejer syv kilo og er det største sølvfund fra Danmarks jernalder.

kilo salv

Sidste del af udstillingen er udformet som en moderne abstraktion over en lejrehal. Her udstilles genstande, som er knyttet til livet i hallen.
Foto: Marie Louise Munkegaard

Udstillingen har vægtet en vedkommende og inddragende formidling for både lokale brugere og gæster fra ind- og udland. Den autentiske genstand er museets kernebegreb, med høje krav til æstetikken.

Udstillingsrummene er flere steder indrettede med siddepladser. Publikum skal føle sig godt tilpas og få lyst til at opholde sig i rummene.
Foto: Marie Louise Munkegaard

Udstillingen benytter sig af både sanse- og generationsrelaterede formidlingsspor. Det betyder f.eks., at der er formidlingstilbud til brugere, der tilegner sig viden gennem f.eks. billede, lyd og berøring, ligesom der er et "formidlingssprog" til førskolebørn, hvilket også fremmer den indbyrdes kommunikation under besøget.

Der er lagt meget vægt på stemningsskabende elementer i udstillingen.
Foto: Marie Louise Munkegaard

Museet som mødested

Museet har i alle sine nyopstillinger indrettet dele af bygningerne til områder med fri adgang. Det skal således være muligt at komme på museet uden at "gå på museum". Museerne skal være et mødested, et sted for meningsdannelse, for samtale og fordybelse, som dannelsesrum, som sted for kulturudveksling, som mål for familien, som generationsmøde og som daglig helle uden formelle krav.

På Lejre Museum er der indrettet et gratisområde med butik og bogcafé/flexrum. I bogcaféen har Lejre Bibliotek indrettet et hjørne, hvor børn og voksne kan fordybe sig i udstillingsrelateret litteratur. Desuden er der altid skiftende og gratis museumsaktiviteter (makerspace) for børn. Udstillingsrummene er indrettede som sociale rum. Her mødes man. Her stopper man op. Her sætter man sig ned. Her fordyber man sig.

Museet i lommen

I bakkelandet omkring Gl. Lejre ligger gravhøje, skibssætninger, bopladser med haller og spor efter nedgravede skattefund fra jernalder og vikingetid indenfor en kvadratkilometer. Derfor fortsætter udstillingen uden for museets mure i selve landskabet.

ROMU har til udstillingen udviklet en app – "Lejrekonger", der tager de besøgende med rundt til Gl. Lejre-områdets fredede fortidsminder og til området vest for Gl. Lejre, hvor de store vikingehaller engang lå. I butikken er det muligt at låne en Ipad. Appen kan også downloades til mobiltelefoner, og derfor er det også muligt at gå på opdagelse i lejrekongernes fodspor udenfor museets åbningstid.

Øvrig formidling omkring den nye udstilling

Sideløbende med opbygning af udstillingen er der blevet udviklet en række nye arrangementer til både børn og voksne, særligt med fokus på jernalder- og vikingetidens Lejre samt det tilknyttede sagnstof.

Museets arrangementer og aktiviteter har overordnet den hensigt at placere kulturarven i et nutidigt perspektiv, som gerne må give stof til eftertanke. Museumsoplevelsen skal huskes som noget positivt, socialt, lærerigt og inddragende. Lejre Museum skal altid være et levende sted, med rum, hvor alle føler sig tilpas og med en bred vifte af aktiviteter for både voksne og børn.

Vareudvalget supplerer den nye udstilling og sælges med en tilknyttet kulturhistorisk fortælling.

Museumsbutikken

Museumsbutikken er blevet en del af en helhedsoplevelse, hvor butik, café, udstillinger og arrangementer indgår i den samlede museumsoplevelse. Butikken understøtter, styrker og supplerer formidlingen gennem salg af relevante varer, der kan bidrage til uddybning af museumsbesøget.

Skoleundervisning

Til de nye udstillinger er der blevet udviklet en række nye undervisningsforløb. Med bevægelse og varieret undervisning sikres en forståelse af Lejres betydning i jernalderen og vikingetiden. Undervisningsforløbene tager afsæt i de fantastiske fortællinger, kildekritik og arkæologi. Det er vigtigt, at eleverne i forløbene møder forkellige eksperter og på den baggrund stifter bekendtskab med museale arbejdsmetoder.

Lejre Museums nye udstilling af skabt af ROMU i samarbejde med designbureauet Dearbrand. Moderniseringen af Lejre Museum er foretaget med økonomisk støtte fra Lejre Kommune, Knud Højgaards Fond, Lejre Museumsforening og Camilla og Lars Vedsmand.

Arkæologisk undersøgelse af **RINGSTEDGADE 17**

Kulturhistorisk rapport af Julie Nielsen

Roskilde Museum foretog en arkæologisk nødudgravning af et byggefelt på 380 m² ved Ringstedgade 17 i Roskilde mellem september og oktober 2014. Den nordvestlige del af matriklen blev undersøgt, hvor der skulle etableres kælder til den nye boligejendom. Ringstedgade 17's tidlige historie er præget af værkstedsaktiviteter og er stærkt sammenlignelige med resultaterne fra museets tidligere udgravning ved Bredgade 28-30. Især påvisningen af et udplaneringslag i området er vigtig, da det er med til at understrege udbredelsen af det tilførte planeringsarbejde for at gøre området beboeligt omkring begyndelsen af 1000-tallet.

Baggrund for undersøgelsen

I november 2013 modtager Roskilde Museum en nedrivningsansøgning fra Conbyg A/S, der ønsker at opføre en ny boligejendom på grunden. Museet informerede derefter bygherre om grundens beliggenhed indenfor et kulturarvsareal af national betydning, om risikoen for at støde væsentlige fortidsminder og om muligheden for at få foretaget en forundersøgelse. Da der fra bygherres side ikke var ønske om en forundersøgelse, fulgte museet derfor nedrivningen nøje, indtil det var muligt at få adgang til kældertomten.

Efter nedrivningen af forhuset i august 2014 var det muligt at afrense en smal jordprofil i kælderens østside. Heraf fremgik, at der var et leret

kulturlag med tegl øverst, som overlejrede en 5-10 cm tyk lerhorisont. Derunder var en ca. 30 cm tyk horisont med lerklatter, tegl og trækulsnister, der igen overlejrede et teglfrit fyldskifte, som nåede ned i undergrunden. Det skar et ældre teglfrit fyldskifte, der ligeledes var nedgravet i undergrunden.

Bygherre blev umiddelbart efter informeret om iagttagelserne, der indebar, at der efter museets opfattelse ville findes væsentlige, jordfaste fortidsminder indenfor det projekterede byggefelt. Museet redegjorde for muligheden for at få foretaget en prøvegravning, men med de iagttagelser, der allerede var gjort, blev det aftalt, at der skulle udarbejdes et udgravningsbudget for et 135 m^2 (270 m^3) stort areal, hvor der skulle nedgraves ny kælder.

Den 3. september 2014 indsendes det udarbejdede budget på i alt 2.035.791,47 kr. inkl. moms til godkendelse hos Kulturstyrelsen, men den 5. september 2014 oplyser bygherre, at der indenfor det projekterede kælderareal er nedgravet en større olietank, og at området, hvor der skal graves, derfor vil blive væsentligt formindsket. Derudover er kælderens størrelse blevet reduceret, hvorfor bygherre beder om at få et revideret budget for det nu lidt mindre areal på 90 m^2 (170 m^3). Den 17. september 2014 godkendes det reviderede budget på i alt 1.380.979,21 kr. inkl. moms af Kulturstyrelsen og fremsendes til bygherre. Efter yderligere en indskrænkelse af kælderarealet til 57 m^2 (84 m^3) indsendes det 2. reviderede budget på i alt 701.006,76 kr. inkl. moms til Kulturstyrelsen den 19. september 2014, der godkendes samme dag af både Kulturstyrelsen og Conbyg A/S.

Figur 1.
Udgravningens placering er markeret med en rød cirkel.

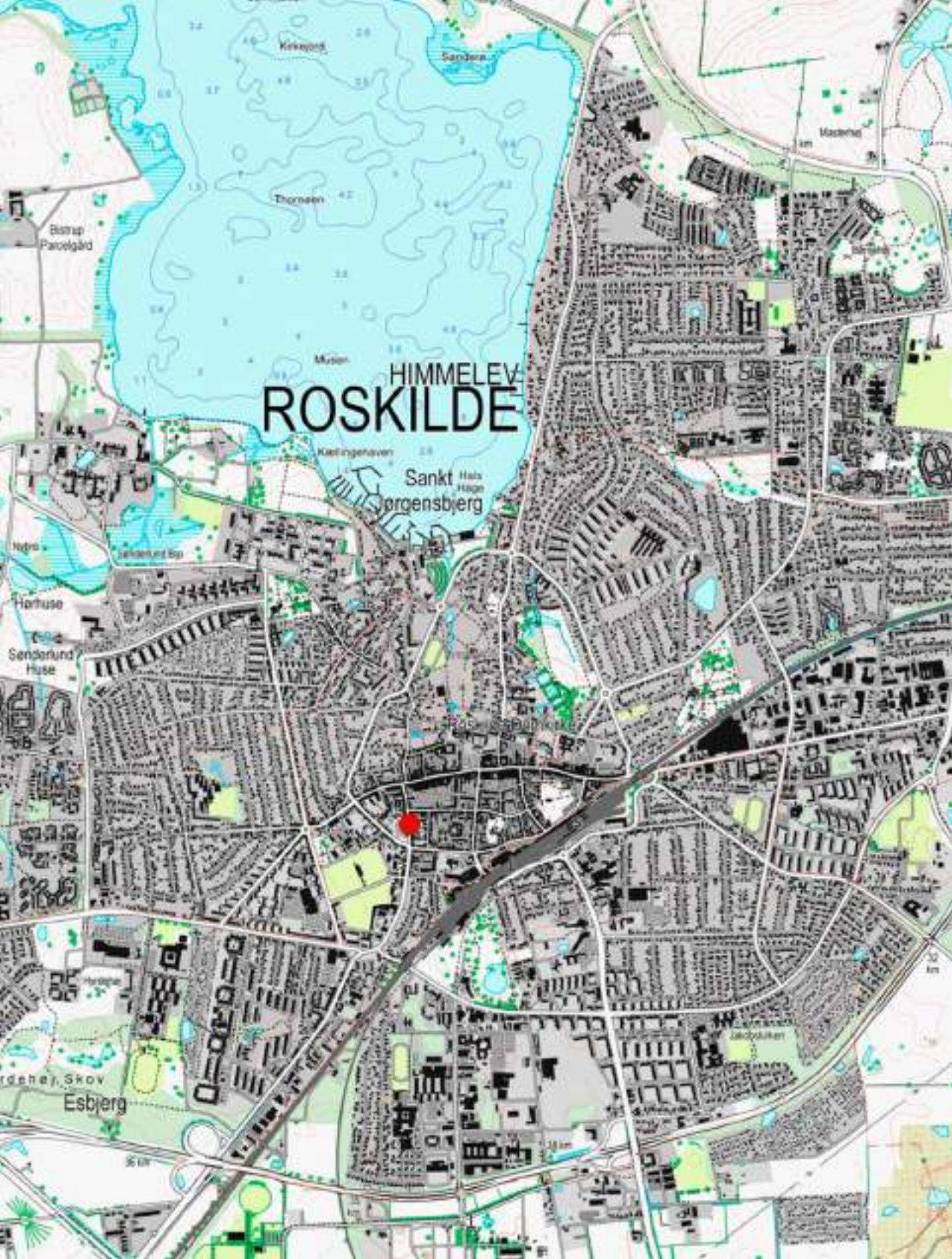
Kirkesø
Sandera
Thomsen
Bistrup Parcelgård
Musen
HIMMELEV
ROSKILDE
Kattingehaven
Sankt Hans Haugen
Jørgensbjerg
Nybro
Hørhuse
Senderlund Huse
Esbjerg
Madsens

Figur 2.
Den grønne firkant markerer den tidligere udgravning ved Bredgade 28-30, mens den røde markerer udgravningen ved Ringstedgade 17. Den punkterede linje markerer det middelalderlige voldforløb omkring byen.

Topografi

Den middelalderlige bytopografi

Ringstedgade befinder sig i den sydvestlige del af middelalderbyen, hvor den forløber mellem Skomagergades vestlige del og byvolden *(fig. 2)*. I sydenden befinder den sig i kote 38.50 m, men falder jævnt til kote 35.50 m ved Skomagergade. Om der har været en regulær port i syd er uvist, men intet er kendt, hverken arkæologisk eller via skriftlige kilder. En mulighed er, at gaden har været udfaldsvej, indtil byvolden blev rejst i midten af 12. årh., men er blevet spærret i samme anledning. Af arkæologiske vidnesbyrd omkring Ringstedgade 17 er løsfund af middelalderlig, sort-/gråbrændt keramik, glaserede kandeskår og stentøj, et bronzespænde, en stylos og en dobbeltkam af ben på nabogrundene. I en afstand af ca. 70-80 m ligger Bredgade 28-30 , der ved en udgravning i 1985 bibragte væsentlige fund og data fra vikingetidens slutning til højmiddelalder. Generelt er denne del af Roskilde dog hidtil kun sparsomt belyst.

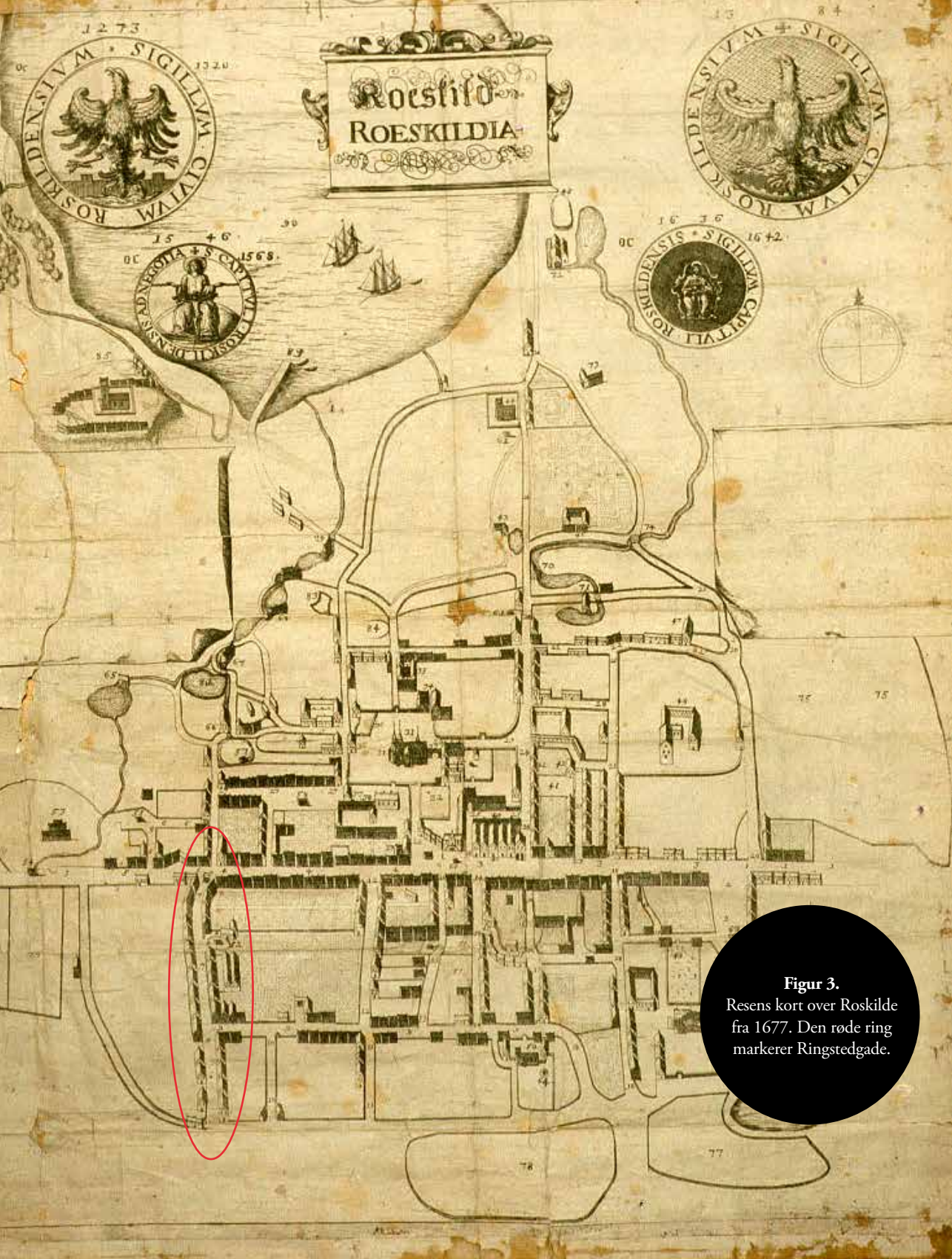

Figur 3.
Resens kort over Roskilde fra 1677. Den røde ring markerer Ringstedgade.

Nyere tids bytopografi

Efter opgivelsen af byvolden har Ringstedgade været en vigtig udfaldsvej mod syd. Ser man på Resens kort fra 1677 *(fig. 3)*, er der en husrække på hver side af gaden, mens arealerne bag disse henligger som vænger; der er end ikke angivet havesignatur for den sydlige del af områderne, hvor det aktuelle undersøgelsesareal befinder sig.

For det konkrete undersøgelsesområde gælder, at undergrunden består af gult, sandet og kalkholdigt moræneler, der befinder sig ca. 1,6-2,0 m under terræn. Den eksisterende overflade ligger omkring 38.00-38.50 m.o.h.

Udgravningsmetode og dokumentation

Muldafrømning

Muldafrømningen med gravemaskine skete ned til et niveau, hvor moderne forstyrrelser ikke længere dominerede forholdene. Dette niveau var relativt ensartet ved ca. kote 37.00, bortset ved det oprindelige felt, hvor selve bygningen (og derved kældernedgravningen) havde stået. Generelt var der ikke meget mere end 20-30 cm bevaret kulturlag tilbage, bortset fra de steder, hvor større nedgravninger havde fundet sted, og under kulturlagene fandtes de fleste steder det oprindelige muldlag, der var ca. 30 cm tykt. I forbindelse med afrømningen er jordbunkerne efter udgravningens afslutning systematisk blevet afsøgt med metaldetektor af frivillig detektorfører Mauritz Tchikai.

Felter

Det oprindelige felt var det største på ca. 79 m^2 og udgjorde arealet, hvor selve den tidligere bygning på stedet havde stået. Forud for udgravningen var feltet allerede afrømmet til under undergrundsniveau, dog fremkom anlæg i form af affaldsgruber samt en brønd. Feltet var præget af en del forstyrrelse i form af nyere nedgravninger til drænrør og kloak samt en større nedgravning til en olietank i feltets sydlige del.

Nordøstfeltet på ca. 22,5 m^2 var det mest intakte felt, dog var det mod nord forstyrret af nyere nedgravninger. I feltet fremkom et tidligt i 1000-årene tilført planeringslag, ligesom det oprindelige muldlag blev

påvist flere steder. Desuden fandtes her flere oveni hinanden nedgravede affaldsgruber samt spor efter et bronzestøberværksted.

Sydfeltet på ca. 20 m^2 udgjordes af det oprindelige felts udvidelse mod syd. Tværs gennem feltet fandtes under udgravningen en anseelig forstyrrelse bestående af et nyere øst-vestgående rørforløb. I feltet fremkom et større område med bevaret kulturlag samt resterne fra en mørteltønde. Ligesom i nordøstfeltet kunne det tilførte planeringslag samt det oprindelige muldlag også påvises.

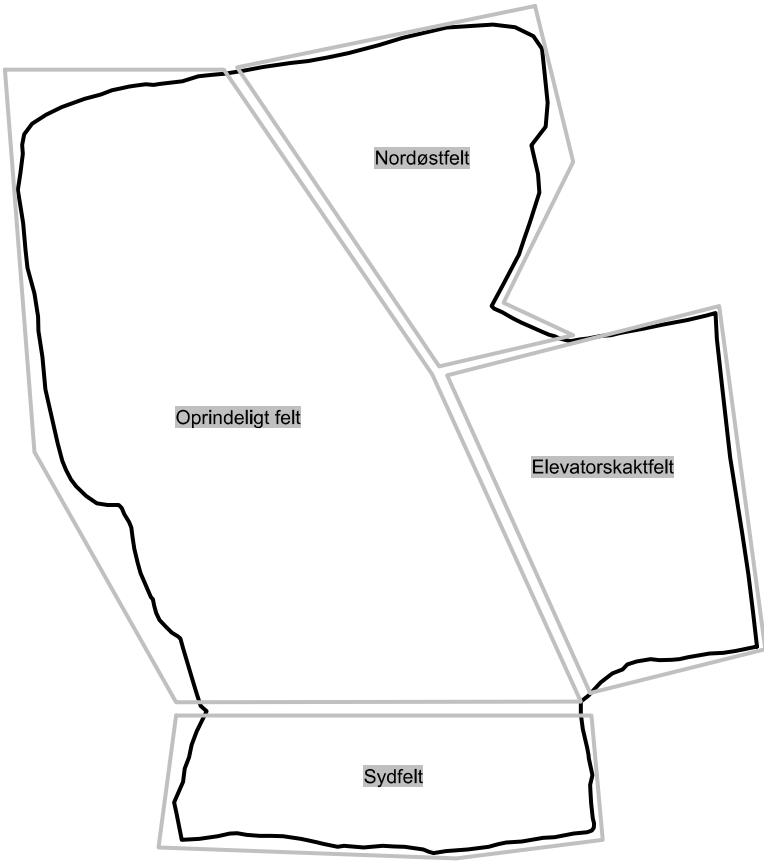

Figur 4.
Opdeling af udgravningsfelter.

”Kun i særlige tilfælde, ved fund af f.eks. bevaret træ, blev der foretaget en indmåling i tre dimensioner. For at lette identifikationen fik hvert kvadrat en bogstavkombination.”

Elevatorskaktfeltet på ca. 28 m^2 udgjorde området øst for det oprindelige felt og var meget forstyrret af nyere gravninger. Her fandtes kun et mindre uforstyrret område med bevaret tilført planeringslag.

Flader og profiler

Efter muldafrømningen blev fladerne afrenset med skovl og graveske, hvorefter de blev tegnet. Fladerne på nordøstfeltet og sydfeltet blev inddelt i kvadrater på hhv. 2 x 2 meter og 1 x 1 meter, hvor hvert kvadrat fik en bogstavbetegnelse for efterfølgende at kunne stedfæste oldsager, som fremkom i kulturlag eller større anlæg og fyldskifter, uden at hver enkelt genstand skulle indmåles i tre dimensioner. Kun i særlige tilfælde, ved fund af f.eks. bevaret træ, blev der foretaget en indmåling i tre dimensioner. For at lette identifikationen fik hvert kvadrat en bogstavkombination. Samtidig udgravedes både kulturlag og anlæg i kunstige niveauer på 10 cm´s tykkelse, hvis ikke det var muligt at separere i originale lag med det samme. Denne fremgangsmåde har vist sig hensigtsmæssig i andre udgravninger, og det var den også i denne sammenhæng. Selvom man først erkender en naturligt opstået lagserie ved opmålingen af profilbalken, efter fylden er gravet bort, kan det i større eller mindre omfang lade sig gøre at henføre fundene fra de kunstige niveauer til de oprindelige forhold.

Fladerne blev tegnet niveauvist på folie i målestok 1:20. Dog er der f.eks. forskel på niveau 1 i sydfeltet og samme niveauangivelse i nordøstfeltet, både hvad angår kote og lagsammensætning. De er således ikke umiddelbart sammenlignelige, men er kun gældende indenfor det givne felt.

Der blev udlagt flere hovedprofiler i felterne, som blev tegnet, fotograferet og beskrevet for at registrere gennemgående forhold vedr. kulturlagenes mægtighed og sammensætning samt det oprindelige muldlags tykkelse. I forbindelse med anlæg blev de snittet, og profilen blev tegnet, beskrevet og fotograferet.

Udgravningsteknik

Udgravning af anlæg og lag foregik med graveske i langt de fleste tilfælde. Ved meget tykke, blandede lag, hvor der skulle frilægges en profil, blev der i nogle tilfælde anvendt både skovl og minigraver.

Jordprøver

Fra udvalgte anlæg af speciel interesse blev der udtaget jordprøver til flottering. Prøverne blev udtaget fra profilerne. Flotteringsprøven blev hjemtaget med henblik på makrofossil- og pollenanalyser, hvor førstnævnte også kunne finde anvendelse i forbindelse med C14-dateringer.

Målesystem

Med Trimble GPS afsattes en hovedlinje, der fulgte byggefeltets orientering i længderetningen, som var N-S. Hovedlinjen sikredes i UTM Euref 89-koordinater. Der anvendtes dog lokale koordinater, hvor punktet 100/200 afsattes sydligst i det oprindelige felt med x-aksen stigende mod øst og y-aksen stigende mod nord. Målesystemet blev derefter med totalstation projiceret fra det oprindelige felt til hhv. nordøstfeltet, sydfeltet og elevatorskaktfeltet, efterhånden som disse blev udvidet.

Al øvrig indmåling, herunder også feltgrænser, blev foretaget med totalstation og i enkelte tilfælde målebånd og tommestok. Til vertikale målinger benyttedes ligeledes totalstation.

Undersøgelsens resultater

Brønd

Mod nord i det oprindelige felt fandtes et ca. 2 m i diameter stort fyldskifte, der viste sig at være resterne af en over 2,70 m dyb brønd. I brønden fandtes fire, bevarede større stykker egeplanker, der med høj sandsynlighed stammer fra, hvad der engang har været selve brøndkassen. Det ene stykke var endda tildannet og kan være fra det nederste skifte planker, der formentlig ikke har stået på højkant, men har været lagt ned for at danne en solid base. Sådan en bevaret konstruktion fandtes eksempelvis ved udgravningerne i Bredgade 28-30 *(fig. 5-6)*.

Omkring selve brøndkassen har der været pakket blåler, en velkendt forholdsregel mod indsivende overfladevand, der kunne virke forurenende på drikkevandet. Det må dog også formodes, at brøndene har været oprenset med jævne mellemrum, mens de har været i funktion. Alligevel har forureningsproblemerne sikkert været store, og man har derfor været tvunget til at opfylde de ubrugelige brønde for at grave

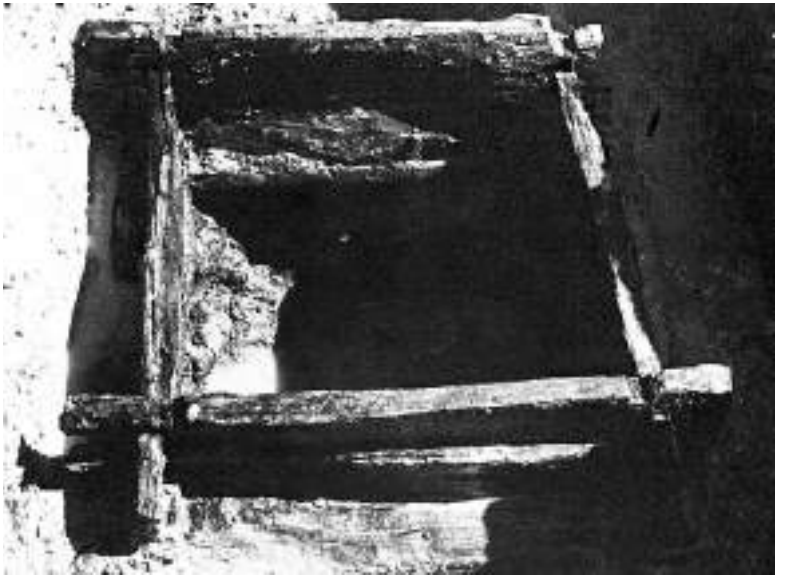

Figur 6. Bevaret bundramme fra brønden i Bredgade 28-30.

Figur 5. Tildannet stykke træ fra brønden i Ringstedgade 17.

nye. De fund, der findes i brøndfylden, er derfor ikke altid entydige, idet de ikke nødvendigvis behøver at stamme fra selve brøndens funktionsperiode, men kan være fra både flere og senere perioder, mens opfyldningen står på. Brøndene blev således omdannet til affaldsgruber, når de havde udspillet deres rolle som ferskvandsgivere. Brønden fra Ringstedgade indeholdt således affald som adskillige fiske- og dyreknogler, men også keramik, heraf både østersø-, gråsort- samt glaseret keramik. Iblandt det glaserede keramik fandtes importeret hollandsk Aardensburg-keramik med stempelornamentik, der kan dateres til ca. mellem 1250 og 1325 (*fig. 7*). Også benmageraffald og glas fremkom i opfyldningslaget.

Figur 7.
Importeret Aardensburg-keramik fra Holland med stempelornamentik, ca. 1250-1325 e. Kr.

Ved tidsfæstelsen af brøndens anvendelsesperiode er det derfor mere relevant at gå ud fra årringsdateringerne på selve det træ, som brønden består af, da det må formodes, at brønden må være anlagt ikke særlig længe efter, træet er blevet fældet. Men selv her kan der være fejlkilder, hvis træet, inden det blev anvendt til brøndkonstruktionen, har haft en anden primær funktion og derved er blevet genbrugt. Tre af træplankerne fra brønden i Ringstedgade 17 kunne årringsdateres til henholdsvis tiden efter ca. 1146, tiden efter ca. 1193 og tiden efter ca. 1197. Brøndens funktionsperiode må derfor formodes at have været omkring og i løbet af 1200-tallet.

Figur 8.
Udgravningsfeltet med alle anlæg. Markeret med blåt er den føromtalte brønd, mens affaldsgruberne er markeret med lilla. Planeringslaget udgøres af den rustrøde farve, og bronzestøbergruben er markeret med grøn. Gul er recente forstyrrelser.

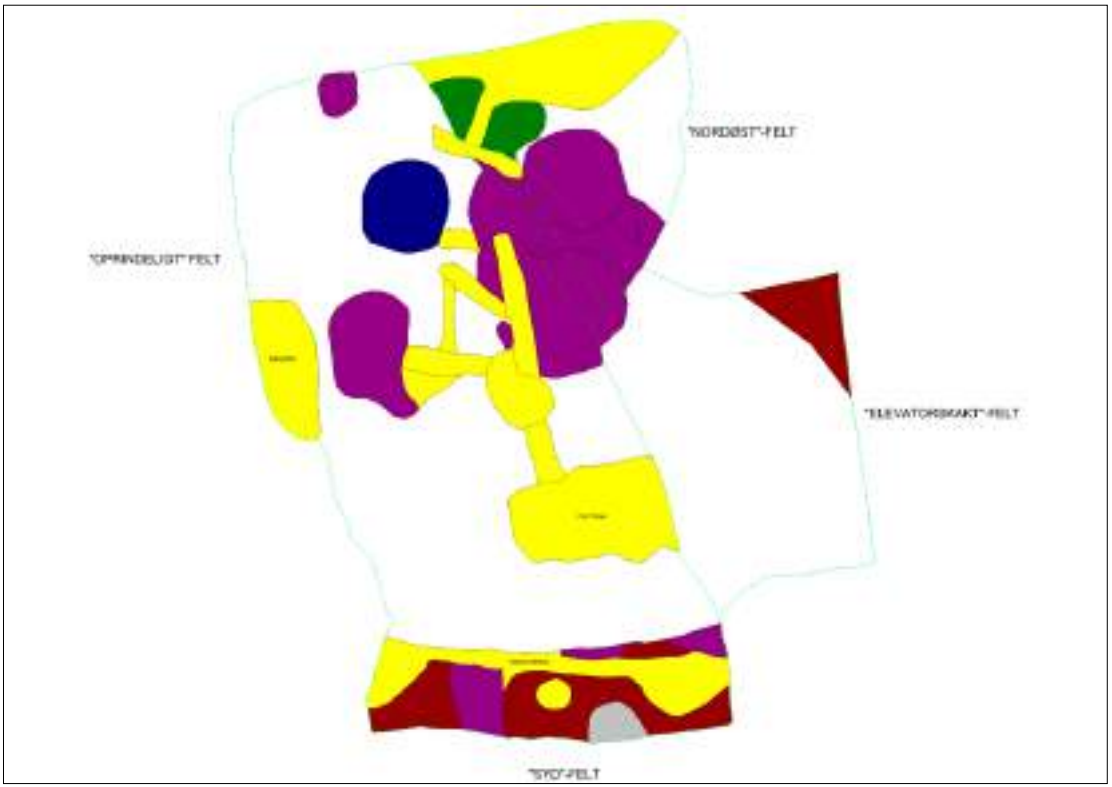

Figur 9.
Bennåle og kamfragment.

Figur 10.
Tenvægt i sandsten.

Figur 11.
Tre stykker af østersøkeramik -sandsynligvis fra samme kar. Østersøkeramik har en karakteristisk sammensætning samt bølgeornamentik og kan dateres til ca. 1000-1300 e. Kr.

> ”Flere steder i udgravningen var det oprindelige muldlag bevaret… hvilket giver et godt billede af stedets oprindelige overflade.”

Affaldsgruber

Nordligst i det oprindelige felt samt i nordøstfeltet var der flere større – og i hinanden nedgravede – affaldsgruber (*fig. 8*). Foruden en del dyreknogler fandtes i disse desuden rester af keramik, jernsøm- og knive samt bennåle og kamme *(fig. 9)*. Fra gruben A9 fremkom en fin tenvægt af sandsten ornamenteret med omløbende rille *(fig. 10)*. Tenvægten er 3,8 cm i diameter og vejer 35 gram. Den kan dateres til vikingetid/tidlig middelalder og er sandsynligvis efter endt anvendelse blevet kasseret som husholdningsaffald.

Oprindeligt muldlag samt planeringslag

Flere steder i udgravningen var det oprindelige muldlag bevaret. Dette kunne især observeres i profilen, der fremkom mellem det oprindelige felt og sydfeltet, hvilket giver et godt billede af stedets oprindelige overflade. Ved elevatorskaktfeltet, der mest af alt var præget af recente forstyrrelser i form af nedgravninger til rør og olietank, var der mod nordøst bevaret et meget ensartet rødbrunt lag - ”planeringslaget”. Dette sekundært tilførte planeringslag fandtes også mellem de recente forstyrrelser i det sydlige felt. Laget var meget karakteristisk i sin fyldsammensætning og farve, dog uden betydelige fund. Af de få fund, der fremkom i laget, kan nævnes en flintskraber samt lidt østersøkeramik *(fig. 11)*. Især østersøkeramikken vidner om, at dette lag må være tilført i en tidlig periode af Roskilde bys dannelse, sandsynligvis allerede i vikingetiden. Samme lag fandtes ligeledes under museets tidligere udgravninger ved Bredgade 28-30 og er blevet tolket som et udplaneringslag evt. i forbindelse med et tidligere vådområde på stedet (*se under afsnittet Bredgade 28-30*).

Bronzestøberværksted

I nordøstfeltet fremkom spor efter et bronzestøberværksted, der ved afdækningen fremkom som et trækulsholdigt, sortbrunt lag *(fig. 12)*, hvori der fandtes store mængder af bronzeslagger samt støbeaffald i bronze. Værkstedet har sandsynligvis spredt sig over store dele af området, da samme lag ligeledes observeredes i en profil mod sydvest, hvori der bl.a. fandtes en del af esseplade, bronzesmelt og flere varmepåvirkede knogler.

Bredgade 28-30

Fra tidligere undersøgelser i Bredgade 28-30 i 1985 fremkom der meget lignende resultater som dem ved Ringstedgade 17, og det er derfor oplagt at sammenligne resultaterne fra de to undersøgelser. Matriklerne ligger da også under 80 meter fra hinanden i fugleflugtslinje. Fra Bredgade fandtes der, som ved Ringstedgade 17, også spor efter bronzestøber- og kammagerværksted over flere faser. Fra Bredgade fandtes desuden dele af et ca. 11-12 meter langt vikingetidshus fra omkring 1000-tallet. Det interessante i denne sammenhæng er især, at huset er nedgravet i et til området tilført planeringslag på mellem 20-50 cm. Planeringslaget bestod af brun muld udlagt ovenpå den oprindelige muldoverflade. Dette planeringslag blev som allerede nævnt også påvist ved udgravningerne i Ringstedstedgade 17 og giver os dermed et godt indtryk af, over hvor stort et område - samt hvor stort et anlægsarbejde - det har været at planere arealerne omkring Bredgade og Ringstedgade med sekundært tilført muld. Dette skyldtes formentlig den grund, at området oprindeligt har været uegnet til beboelse, da det primært har bestået af et fugtigt og sumpet engområde. Umiddelbart forud for det store planeringsarbejde blev der derfor også nedgravet drængrøfter i området, hvilket undersøgelserne i Bredgade afslørede. Ligesom i Ringstedgade var planeringslaget i Bredgade fundfattigt. Dog fandtes en spydspids af jern fra sen vikingetid, der sammen med dateringen af huset bevidner, at selve det store planeringsarbejde i området må have fundet sted omkring 1000-årene i sen vikingetid.

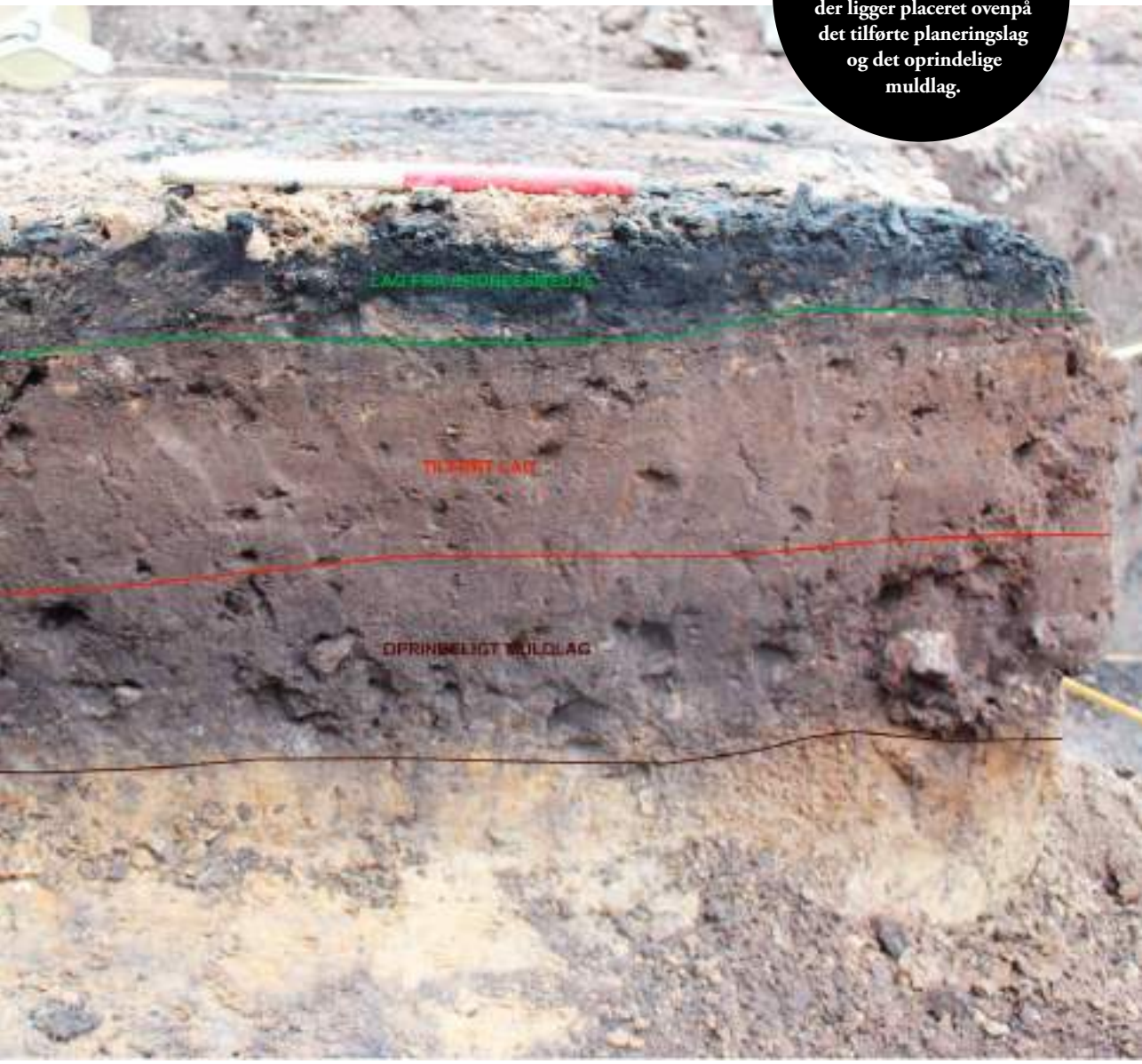

Figur 12.
Profilen viser øverst det trækulsholdige lag fra bronzestøberværkstedet, der ligger placeret ovenpå det tilførte planeringslag og det oprindelige muldlag.

Konklusion

Ringstedgade 17's tidlige historie er præget af værkstedsaktiviteter fra bl.a. bronzestøber- og benmagerfaget og er stærkt sammenlignelige med resultaterne fra udgravningen ved Bredgade 28-30, der bekræfter, at området har fungeret som håndværkerkvarter i et bymæssigt miljø. Især påvisningen af planeringslaget og det oprindelige muldlag er vigtig, da det er med til at understrege udbredelsen af det tilførte planeringsarbejde for at gøre området beboeligt. Fra Bredgade har det kunnet dateres til sen vikingetid, og det samme må derfor også gøre sig gældende for Ringstedgade 17, hvilket fundet af ældre østersøkeramik i laget da også tyder på. På dette tidspunkt har der tilsyneladende været så meget rift om byggegrundene i kvarteret, at det kunne svare sig at planere for at skaffe plads. Derved får vi et interessant indblik i, hvordan Roskildes udvikling tager fart ved overgangen mellem vikingetiden og middelalderen.

Udgravningsdata

Roskilde Museum var ansvarlig for undersøgelsen, der omfattede et grundareal på ca. 150 m². Originaldokumentation opbevares på museet under j.nr. 3179 Ringstedgade 17. Museumsinspektør Jens Molter Ulriksen var ansvarlig udgravningsleder, mens arkæolog Julie Nielsen var daglig leder (23/9-10/10). I udgravningen deltog desuden arkæolog Katrine Ipsen Kjær (29/9-10/10) samt stud.mag. Marion Ree (23/9-10/10) og Oliver Bjerregård Fagerholdt (26/9-7/10). Udgravningsmedarbejder Niels K.W. Nielsen deltog fra 23/9 til 10/10. Kulturstyrelsen har behandlet sagen under j.nr. 2014-7.24.02/ROM-0012. Conbyg A/S er lodsejer og bygherre og har i denne egenskab afholdt udgifterne til undersøgelsen.

Udgravningens forløb

Undersøgelsen foregik over 14 arbejdsdage mellem den 23. september og 10. oktober 2014. Forud for udgravningsstart havde bygherre afrømmet et ca. 79 m² stort område til kote ca. 36.00, dvs. ca. 2-2,5 meter under eksisterende terræn. Grundet en kældernedgravning til en tidligere bygning på stedet var feltet for-

*styrret til langt under råjordens overflade, og denne havde dermed ødelagt kulturlag og anlæg til overfladen af råjorden eller dybere (*se eks. fig. 13*). Jordarbejdet blev indledningsvis foretaget med 27,2 tons gravemaskine på bælter og monteret med rabatskovl med skiftende førere leveret af Conbyg A/S. Til begrænsede opgaver med flytning og afrømning af kulturjord samt ved snitning af større og dybe anlæg samt ved oprensning af profil anvendtes 3,1 tons minigraver også leveret af bygherre. En indledende afrømning af den øverste meter fyldjord ved udvidelsen mod nordøst (nordøstfeltet) blev gennemført den 25. september under museets overvågning, og den 26. september udvidedes på samme vis mod syd (sydfeltet). Den 30. september afrømmes den sidste udvidelse mod øst til elevatorskakten (elevatorskaktfeltet). Den 1. oktober havde store mængder regn, der var kommet i løbet af den forløbne nat, forvandlet jorden til mudder. Dette gav udfordringer for ikke mindst fremkommeligheden på feltet, og der måtte derfor udlægges trædeplader. Den 10. oktober afsluttedes den arkæologiske udgravning, og felterne blev formelt frigivet til det videre byggeri.*

Figur 13.
Grube siddende i kældervægsprofilen mod nord. Det øverste af gruben er blevet forstyrret ved nedgravningen til den tidligere bygnings kælder (ses over den blå streg).

År	Periode		
	Nyere tid		Nyere tid
1500	Middelalder		Middelalder
1050	Vikingetid	yngre	Yngre jernalder
900		ældre	
775/800	Germansk jernalder	yngre	
530		ældre	Ældre jernalder
375	Romersk jernalder	yngre	
160		ældre	
Kr.f.	Førromersk jernalder		
500	Yngre bronzealder	VI	Bronzealder
		V	
1000		IV	
	Ældre bronzealder	III	
		II	
1700		I	
	Senneolitikum		Yngre stenalder
2400	Stridsøkskultur/ Enkelgravskultur/ Mellemneolitikum B		
2800	Trægbægerkultur/ Mellemneolitikum A	Grubekeramikkultur	
3200	Trægbægerkultur/ Tidlig neolitikum		
3900	Ertebølkultur		Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur		
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamborgkultur		

Litteratur

Andersen, M., Høj, M. og Sørensen, S. A. 1986.
Et vikingetidshus fra Bredgade i Roskilde.
ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum 1986.

Lind, J. 1976. Brunnarna. s. 72-85.
Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. En investering i arkeologi.
Archaeologica Lundensia VII. Kulturhistoriska Museet i Lund. 1976.

Hus K3 set fra
ca. 40 meters højde.
Foto: Martin Hamberg.

Arkæologisk undersøgelse af **VINGE STATION, ETP II**

Kulturhistorisk rapport af Jens Winther Johannsen

I forbindelse med etableringen af Vinge Station sydøst for Frederikssund undersøgte ROMU i foråret og sommeren 2015 et areal umiddelbart øst for Store Rørbækvej. Herved fremkom et stort, velbevaret hus fra den sidste del af stenalderen; et firestolpeanlæg, en semicirkulær staklade og en stor affaldsgrube fra yngre bronzealder samt et vidtstrakt grøftsystem, tre treskibede huse og fire firestolpeanlæg fra ældre jernalder.

Siden efteråret 2013 er der i forbindelse med byggemodningen af byen Vinge sydøst for Frederikssund foretaget omfattende, arkæologiske udgravninger. Herved er der især fundet bebyggelse fra den ældste del af jernalderen. Tidligere er der fundet flere depoter med flintgenstande fra bondestenalderen i området, ligesom der indtil 1800- og 1900-tallets intensive dræning og opdyrkning har ligget et anseeligt antal gravhøje fra sten- og bronzealder i omegnen af Vinge.

I denne rapport præsenteres resultaterne fra den arkæologiske undersøgelse, der blev foretaget af ROMU i foråret og sommeren 2015 forud for etableringen af Vinge Station. Undersøgelsesområdet findes nærmere bestemt på den vestlige del af matrikel 5I Snostrup By, Snostrup, og er mod nord afgrænset af S-togsbanen, mod øst af Store Rørbækvej og af et markskel mod syd *(fig. 1)*.

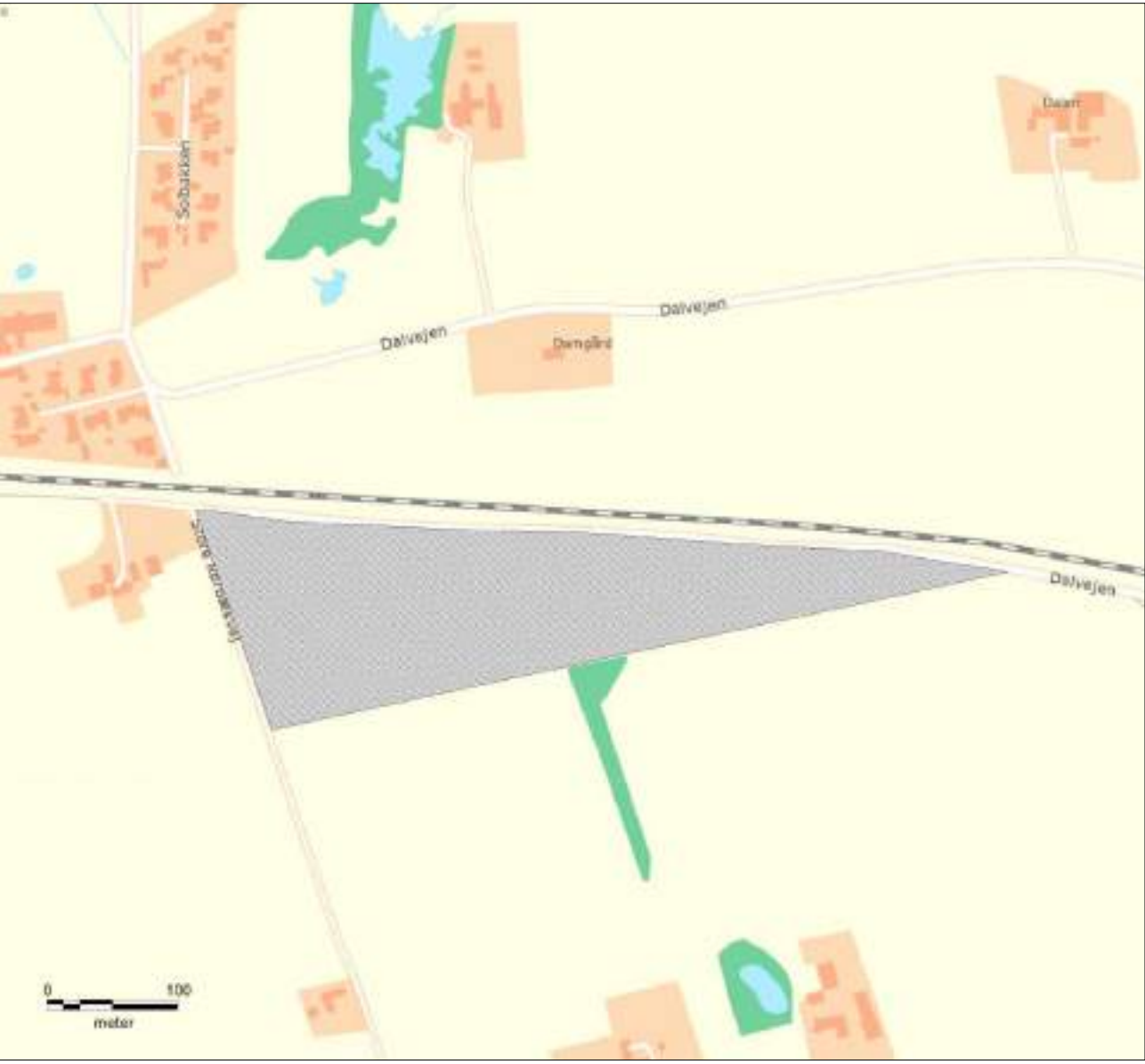
Dalvejen
Dalvejen
Dalvejen
0
100
meter

> ”C14-dateringer viser, at huset er fra den sidste del af bondestenalderen, nærmere bestemt århundredet 2.000-1.900 f. Kr.”

Undersøgelsesområdets højeste punkt findes på et markant plateau i arealets sydvestdel. Fra plateauet skråner landskabet ned mod nord og øst til undersøgelsesområdets lavestliggende områder. Disse har indtil 1800- og 1900-tallets intensive dræning og opdyrkning formentlig bestået af eng med mange, små, fugtige lavninger, hvoraf kun vådområdet Tvinsmosen nord for banen i dag er tilbage.

Udgravningens hovedresultater

Stenalder

I plateauets nordlige udkant fandtes resterne af et såkaldt midtsulehus *(se forsidefoto)*. Huset var imponerende 45,50 meter langt og syv meter bredt og havde således lige knap 320 m2 under tag. Huset var rektangulært med rette langvægge og rette gavle. C14-dateringer viser, at huset er fra den sidste del af bondestenalderen, nærmere bestemt århundredet 2.000-1.900 f. Kr., og hører til blandt de tre største, sydskandinaviske huse fra denne periode. Huset var ualmindeligt velbevaret med stolpehuller fra de tagbærende stolper, vægstolper, indgange og skillevægge. Dertil fandtes resterne af et jordgulv i en forsænkning i husets østdel. Her har sandsynligvis været opstaldet husdyr og opmagasineret foder, mens den vestlige ende bestod af mindst tre rum, der formentlig var indrettet til beboelse. At huset er så velbevaret skyldes, at det har været en meget kraftig konstruktion. Husets indretning svarer til andre huse fra bondestenalderens slutning, men dets monumentale størrelse og dets iøjnefaldende beliggenhed på plateauet, viser, at dets beboere var særligt betydningsfulde. Her har formentlig boet en stormand og hans familie.

Figur 1.
Undersøgelsesområdet markeret med gråt.

Huset er af en type, som er udbredt i Skåne og i Østdanmark. Der er sammenfald mellem hustypens udbredelsesområde og fund af bronzegenstande fra samme periode. Importen af bronze øgedes i den seneste del af bondestenalderen. Bronzen importeredes hovedsageligt fra den centraleuropæiske Únětice-kulturs nordlige udbredelsesområde. Únětice-kulturens byggeri er bl.a. kendetegnet ved monumentale, rektangulære midtsulehuse, og således skal byggeriet af de store midtsulehuse i Sydskandinavien i slutningen af bondestenalderen antagelig ses som en øget påvirkning fra kontinentet. Ligeledes er husene indikation på, at en ny samfundselite var ved at vokse frem.

Figur 2.
Blandt det relativt sparsomme fundmateriale fra det store hus fandtes enkelte pilespidser af flint, som er typiske for den sidste del af bondestenalderen.

Yngre Bronzealder

Sydøst for det store hus, dvs. på den nordøstlige kant af det omtalte plateau, fandtes bopladslevn fra sidste halvdel af yngre bronzealder. Bopladsen inkluderede en firestolpekonstruktion, K9, som er en bygningstype, der som oftest tolkes som en staklade eller en anden form for økonomibygning *(fig. 3)*.

Ligeledes fandtes resterne af en semicirkulær bygning, K8, bestående af i alt 14 stolpehuller *(fig. 3)*. Tilsyneladende har denne bygning været

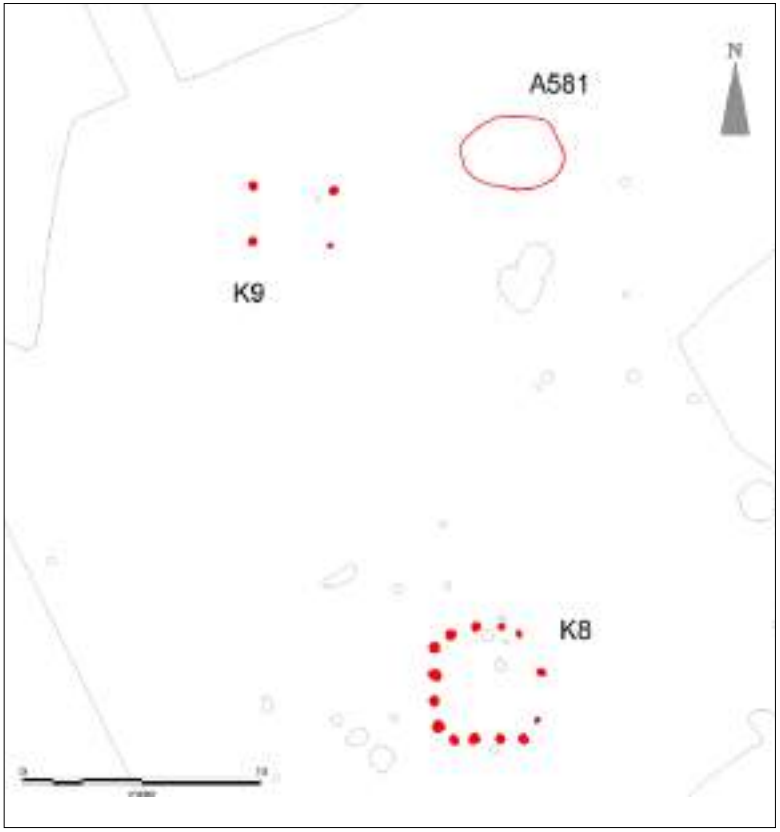

Figur 3.
Omtalte bronzealderanlæg markeret med rødt.

åben mod øst. Bygningstypen er enestående for området, men har paralleller på Fyn og i Jylland og tolkes som oftest som en art økonomibygning (Ethelberg 2003: 148ff; Runge 2012: 118ff). Bygningstypens solide konstruktion er dog også blevet tolket som indikation på, at den har været høj og måske endda kan have været et tårn (Staal 1997).

Stik nord for denne bygning fandtes den store grube A581, som må tolkes som en lertagningsgrube, der efterfølgende er blevet brugt som affaldsgrube *(fig. 3)*. Gruben var særdeles rig på fund. Disse bestod af først og fremmest af hundredvis af keramikskår, som stammer fra mindst seks, stærkt fragmenterede kar, som kan beskrives som typisk bopladskeramik. Af det bedst bevarede kar fandtes cirka halvdelen, og man må således formode, at karrene allerede var slået itu, da de endte i gruben. Skårene må dermed tolkes som almindeligt husholdningsaffald. Keramikken er karakteristisk for den sidste halvdel af yngre bronzealder. Datering underbygges af fund af to store flækkesegle af flint, der ligesom grubens keramik skal dateres til den sidste halvdel af yngre bronzealder. På bunden af gruben lå seks store sten, som antagelig skal opfattes som marksten, der har ligget i vejen for datidens agerdyrkning og derfor er smidt i gruben. På en af disse fandtes et enkelt skåltegn *(fig. 4)*. Skåltegn er den mest almindelige helleristningstype i Skandinavien og er også udbredt i Nordsjælland. Dog hører det til sjældenhederne, at skåltegn findes i daterbar kontekst.

Jernalder

Af i alt tre udgravede, treskibede langhuse fra den ældste del af jernalderen var huset K1 det mest velbevarede *(fig. 5)*. Dette bestod af fire sæt tagbærende stolper, som ikke var sat i sædvanlig rektangulære symmetri, idet de to yderste sæt stod lidt indtrukket set i forhold til de to centrale sæt. Midt mellem de to centrale, tagbærende stolpesæt fandtes en aflang trækulsholdig grube, som måske er resterne af et ildsted. Gavle har været rundede, men kun enkelte vægstolper var bevaret. Huset har været knapt 17 meter langt og godt syv meter bredt. Husets rundede gavle og dets beskedne størrelse indikerer, at det skal dateres til den yngre bronzealder eller den tidligste del af ældre

Figur 4.
De store sten i bunden af gruben A581. Bagest i billedet ses stenen med skåltegnet kridtet op.

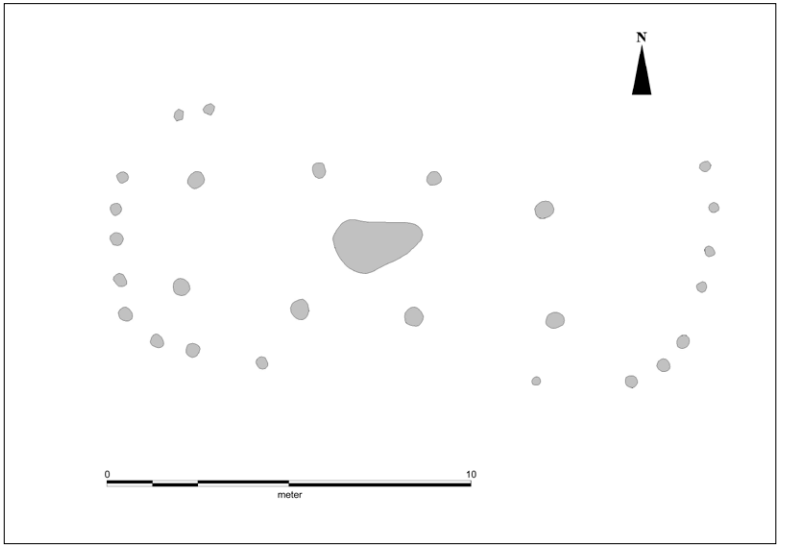

Figur 5.
Hus K1

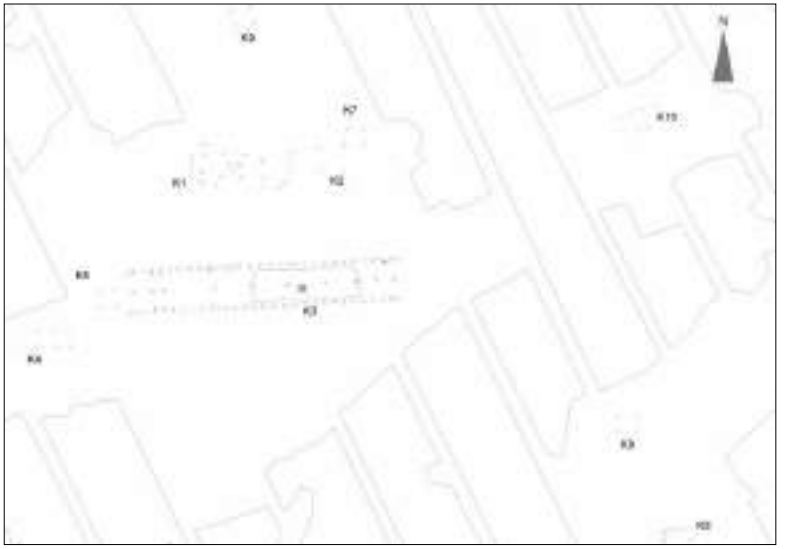

Figur 6.
Oversigt over de fundne bygninger.

jernalder. Af de to øvrige, treskibede langhuse, K4 og K10, var kun de tagbærende stolper bevaret. Begge huse er antagelig fra samme tidlige del af jernalderen som hus K1 *(fig. 6).*

Af andre bygninger var resterne af fire firestolpeanlæg *(fig. 6)*. Bygningerne kan ikke dateres med sikkerhed, men kan udmærket være fra samme periode som de to langhuse, dvs. fra førromersk jernalder. Antagelig har firestolpeanlæggene hørt til den øvrige jernalderbebyggelse, der fandtes i området, hvor de kan have fungeret som skjul for dyr og/eller opbevaringssted for foder eller andre ting. Sådanne konstruktioner kendes fra historisk tid *(fig. 7)*.

Figur 7.
Såkaldt havrebod, Frilandsmuseet. Firestolpeanlæggene fundet ved Vinge kan meget vel stamme fra lignende konstruktioner.

Figur 8.
Dronefoto af grøft-anlægget i undersøgelses-områdets østdel.
Foto: Martin Hamberg.

Grøften

I hhv. den vestligste og den østligste del af udgravningsområdet fandtes resterne af et stort grøftsystem bestående af to separate dele. Den østlige del består af tre grøftarme, som mødes i det samme opdrænede mosehul (*fig. 8 og 9*). Heraf lå den nordvest-sydøst-orienterede arm direkte i forlængelse af et grøftsystem, som blev undersøgt i forbindelse med udgravningen af Vinge Etape I nord for banen (Johannsen 2016). Sammenlagt er den østlige del af grøftsystemet 170 meter langt. I undersøgelsesområdets nordvestligste hjørne, ca. 200 meter vest for det ovenfor beskrevne grøftsystem, fandtes endnu en grøftarm. Denne strækker sig fra den nordlige udgravningsgrænse og cirka 35 meter mod syd. C14-dateringer og keramik fra grøften viser, at den skal dateres til den førromerske jernalder ligesom de ovenfor beskrevne jernalderhuse.

Sammenlagt med de grøftdele, som blev udgravet nord for banen, strækker det blotlagte grøftsystem sig over cirka 300 meter. På baggrund af grøftens længde og gennemsnitlige dybde kan det estimeres, at der må være flyttet mindst 360 kubikmeter jord, da grøften blev gravet. Et lignende jordarbejde ville kunne udføres med en gravemaskine på en dag eller to, men i oldtiden, hvor grøften antagelig blev gravet med træspader, må dette arbejde have været særdeles omfangsrigt og tidskrævende.

Det store spørgsmål, der rejser sig, er, hvorfor man anlagde det store grøftsystem. Under udgravningen blev anlægget kaldt en voldgrav, fordi man med et forhistorisk grøftanlæg af de dimensioner uvilkårligt kommer til at tænke i retning af et forsvarsanlæg. Det er dog tvivlsomt, om grøften har haft nogen som helst forsvarsmæssig værdi. Det kan umiddelbart udelukkes, at grøften er en del af en tilflugtsborg, idet den ikke omkranser et areal. Ligeledes mangler der noget at lukke inde: Den samtidige bebyggelse, der findes omkring grøftsystemet, er for spredt til, at anlægget kan sammenlignes med de befæstede, førromerske landsbyer, såsom eksempelvis Borremose i Vesthimmerland tæt på byen Aars. At grøften ikke er dybere end ca. 50 centimeter,

> ”Sammenlagt med de grøftdele, som blev udgravet nord for banen, strækker det blotlagte grøftsystem sig over cirka 300 m”

og at der tilsyneladende hverken har været en tilhørende vold eller palisade, taler ligeledes imod, at den har fungeret som forsvarsværk, idet en fremrykkende hær let vil have kunnet forcere anlægget. Yderligere giver det i forsvarsmæssige sammenhæng ikke mening, at grøften består af flere sektioner adskilt af store, åbne huller. Det bedste indicium på, at grøfterne på en eller anden måde kan have haft en militærstrategisk funktion, og måske har indgået i kamp er en lille benspydspids fra ældre jernalder, som fandtes i en grube ca. 80 meter nordvest for grøftens nordligste del (Johannsen 2016). Lignende spydspidser kendes fra et depotfund fra Kildebæk Mose, cirka otte kilometer syd for Vinge (Kaul 1988: 37). En enkelt spydspids fundet 80 meter fra grøften må dog siges at være et for tyndt grundlag til at hænge en tolkning af grøftanlægget op på. At grøften kan have fungeret som en afvandingskanal er næppe heller en mulighed. I hvert fald fandtes ingen vandaflejrede lag i den, ligesom det heller ikke giver mening, at der er ophold i grøften, hvis noget skulle afvandes. Det er således ikke muligt at give en rent funktionel tolkning af anlægget, og dermed har grøften måske haft en mere symbolsk betydning. Som nævnt strækker grøften sig fra et lille vådområde syd for banen til et vådområde i nord, som efter alt at dømme er den sydligste nu opdrænede del af vådområdet Tvinsmosen. Tvinsmosen strækker sig herfra knapt 500 meter mod nord, og grøften kan dermed ses som en kunstig forlængelse af de naturlige afgrænsninger, som vådområderne udgør. Følger man denne tankegang, repræsenterer grøft og vådområder en mindst 725 meter lang opdeling af landskabet. Her skal mindes om,

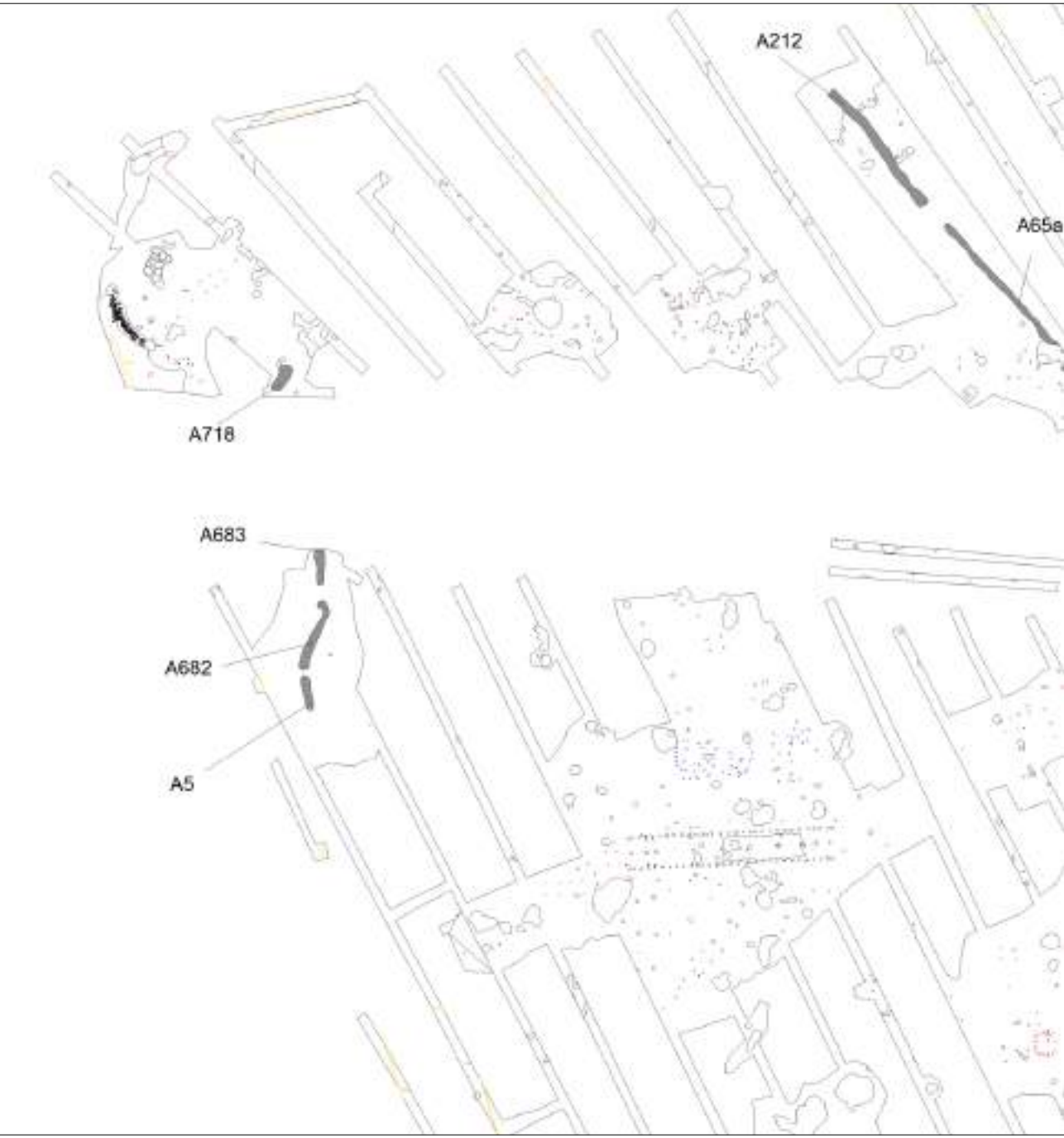
A212
A65a
A718
A683
A682
A5

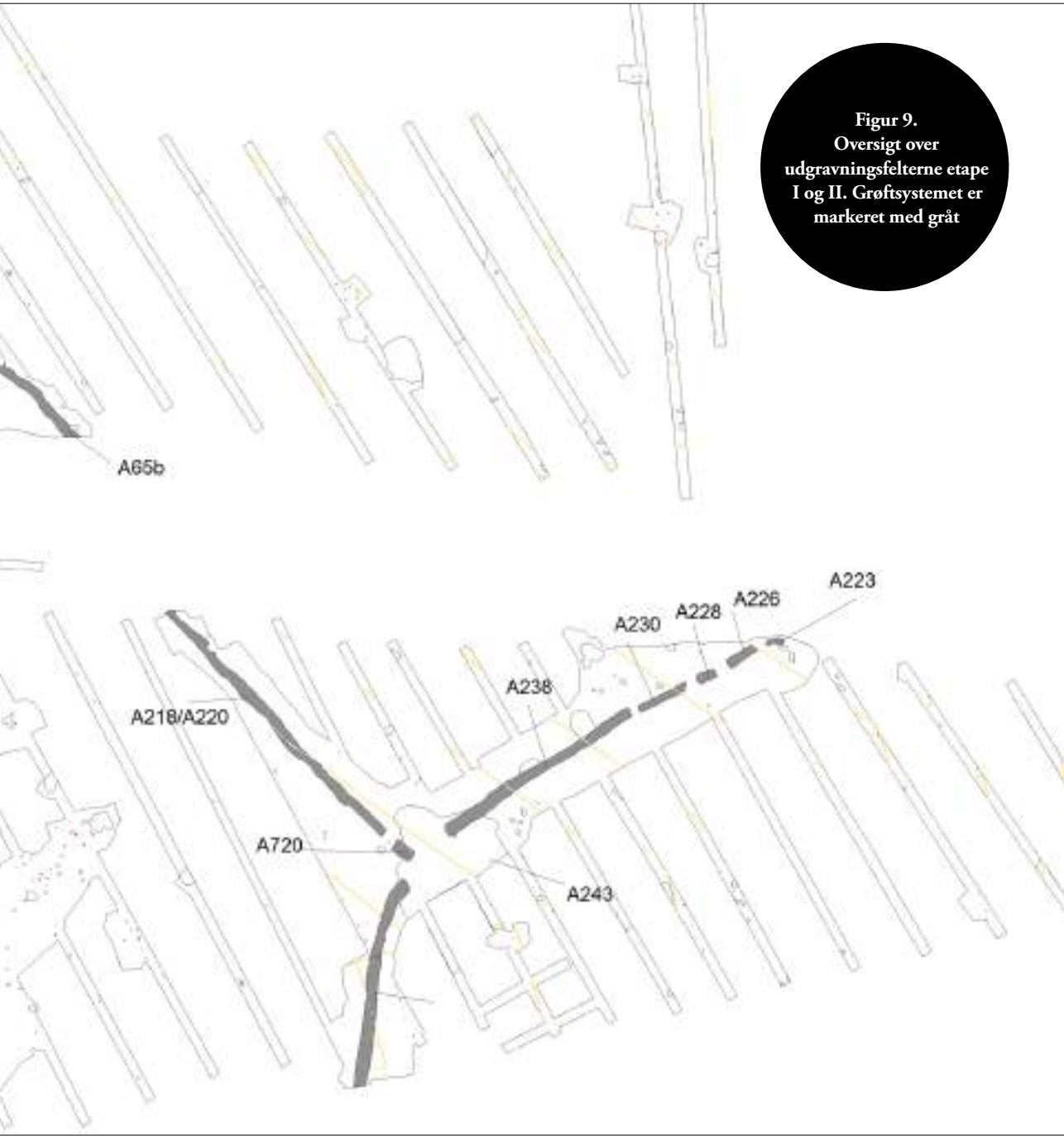

Figur 9.
Oversigt over udgravningsfelterne etape I og II. Grøftsystemet er markeret med gråt

at vi ikke kender anlæggets afgrænsning mod syd. Generelt kan man sige, at den førromerske jernalders mange hulbælter, landsbyafgrænsninger og tilflugtsborge tegner et billede af et landskab, der var stærkt territorielt opdelt. Set i sammenhæng med dette kunne Vinge-grøften sammen med de tilstødende vådområder ses som en form for territoriel grænse, som først og fremmest har haft symbolsk betydning. Selvom Vinge-grøften ikke umiddelbart er sammenlignelig med de samtidige hulbælter, har de visse træk til fælles. For det første udgør begge anlægstyper vidtstrakte skel i landskabet. For det andet ligger hulbælterne også, i hvert fald i nogle tilfælde, i områder med kun få eller ingen samtidige anlæg. Dette kan måske være med til at underbygge, at Vinge-grøften og hulbælterne mere skal opfattes som territorielle grænser end som egentlige forsvarsværker, idet det måske netop er naturligt at anlægge sådanne grænser i ingenmandsland langt fra territoriets centrum (Winther Olesen 2009). Hvor stort sådan et territorium, eller høvdingedømme om man vil, har været, er et åbent spørgsmål, som vil kræve fortsatte undersøgelser samt sammenfatning af samtidige fund i et større område.

Udgravningsdata

Undersøgelsen forløb i perioden fra den 16/04 2015 til den 21/08 2015. Museumsinspektør Palle Østergård Sørensen var udgravningsansvarlig, mens arkæolog Jens Winther Johannsen var udgravningens daglige leder og har stået for den efterfølgende digitalisering og beretningsskrivning. I det daglige udgravningsarbejde deltog arkæolog Bo Jensen, arkæolog Maria Broholm og arkæolog Nikolaj Wiuff Kristensen samt arkæologistuderende Sophia Glud, Karina Holm Truelsen, Sigrid Frances Schmidt, Anders Hagensen og Ditte Kroner Gaarde. Muldafrømningen og den efterfølgende tildækning blev udført af gravemester Henry Hansen. Dertil deltog dronefører Martin Hamberg i to dage. Detektorarkæolog Kaare Bøgh-Jensen deltog som volontør en enkelt dag. Endelig deltog et varierende antal frivillige fra Færgegaardens amatørarkæologiforening to dage om ugen i den sidste halvdel af udgravningsforløbet. Sagens originaldokumentation opbevares på ROMU under journalnr. ROM 3250 Vinge Station, Etape II.

År	Periode		
	Nyere tid		Nyere tid
1500	Middelalder		Middelalder
1050	Vikingetid	yngre	Yngre jernalder
900		ældre	
775/800	Germansk jernalder	yngre	
530		ældre	Ældre jernalder
375	Romersk jernalder	yngre	
160		ældre	
Kr.f.	Førromersk jernalder		
500	Yngre bronzealder	VI	Bronzealder
		V	
1000		IV	
	Ældre bronzealder	III	
		II	
1700		I	
	Senneolitikum		Yngre stenalder
2400	Stridsøkskultur/ Enkelgravskultur/ Mellemneolitikum B		
2800	Trugbægerkultur/ Mellemneolitikum A	Grubekeramikkultur	
3200	Trugbægerkultur/ Tidlig neolitikum		
3900	Ertebølkultur		Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur		
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamborgkultur		

Litteratur

Ethelberg, P. 2003.
Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f. Kr.-1000 e.Kr.). I: P. Ethelberg, N. Hardt, B. Poulsen og A.B. Sørensen (red.): *Det sønderjyske landbrugs historie. Jernalder, Vikingetid og Middelalder.* Haderslev: 123-373.

Johannsen, J.W. 2016.
Beretning for arkæologisk undersøgelse af Vinge Station Etape I. Udgravningsberetning udarbejdet for ROMU.

Kaul, F. 1988.
Da våbnene tav. *Hjortspringfundet og dets baggrund.* Kbh: Nationalmuseet, Nyt Nordisk Forlag i samarbejde med Foreningen Nationalmuseets Venner.

Runge, M. 2012.
Yngre bronzealders bebyggelse inden for et 350 hektar stort undersøgelsesområde sydøst for Odense. I: S. Boddum, M. Mikkelsen & N. Terkildsen (red.): *Bebyggelsen i yngre bronzealders kulturlandskab*. Seminarrapport fra seminariet "Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab" afholdt i Holstebro, 10. marts 2011. Yngre bronzealders kulturlandskab vol. 2, 2012: 113-139.

Staal, B. 1997.
Etagebyggeri? *Skalk* nr. 1: 30-32.

Winther Olesen, M. 2009.
"Hulbælter" - forsvarsanlæg fra ældre jernalder? Fund fra Gammelbosig, Bjødstrup, Nøvling og Torpgård. *Midtjyske fortællinger* 2009: 161-168.

Arkæologisk undersøgelse af **KÆRVEJ HØJBY, ETP 3**

Kulturhistorisk rapport af Katrine Ipsen Kjær

ROMU foretog en arkæologisk nødudgravning af et planlagt udstykningsområde i marts 2016. I undersøgelsen blev der fundet en mindre bygning, et par delvist bevarede hegn og et udsnit af to rækker jordovne (kogegruber), der også er påtruffet på marken syd for det her undersøgte areal.

Baggrund for undersøgelsen

Foranlediget af en forestående udstykning af parceller i henhold til Lejre Kommunes lokalplan LK41 for Valdemarsgård foretog Roskilde Museum i marts 2016 en arkæologisk forundersøgelse af dele af matrikel nr. 2a *(fig. 1, fig. 2)*.

På matriklen syd for (nr 9c) ligger en gravhøj (langhøj) fra tidlig bondestenalder (SB 020109-21), men også andre både bevarede og overpløjede gravhøje ligger på samme nabomatrikel (SB 020109-221, SB 020109-5, SB 020109-6).

Disse gravhøje, rækkerne af jordovne og jernalderbebyggelse fundet i prøvegravningen af matr.nr 9c (ROM 3247, Kærvej Højby, etp. 1+2) gav anledning til denne undersøgelse. I prøvegravningen af matrikel 2a blev et par delvist bevarede hegn, en mindre bygning, spor af en anden bygning og to rækker af såkaldte kogegruber (jordovne) fundet,

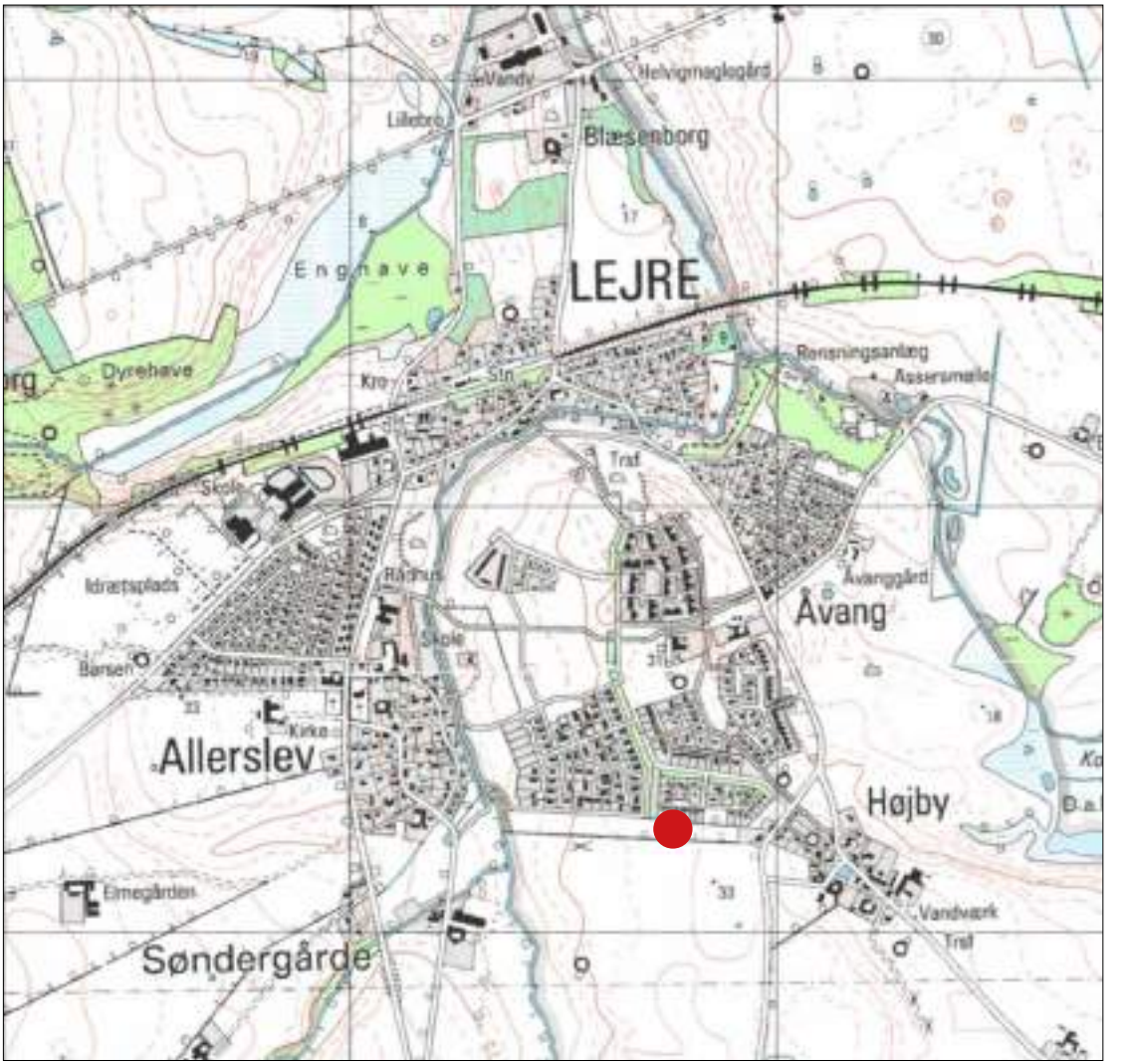

Figur 1.
Udgravningens lokalitet
på 4-cm kort.

Figur 2.
Udgravningsfeltet på ortofoto.

hvis forløb kunne følges på marken syd herfor *(fig. 3).* Hegnene og husene blev undersøgt i prøvegravningen. Med ønsket om at undersøge kogegruberækkerne nærmere blev en egentlig arkæologisk nødudgravning iværksat.

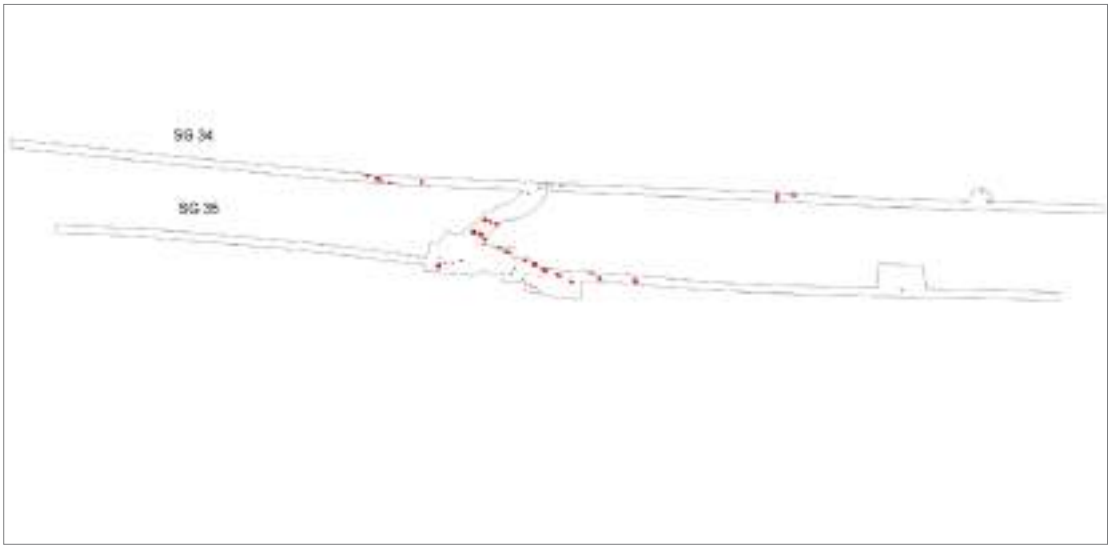

Figur 3.
Udgravningsfeltet med markerede anlæg.

Landskabet

Omgivelserne består af et jævnt bakket lermuldet morænelandskab sydligst i sognet, afløst af grustilblandet moræne i den nordlige del, beliggende omkring 29,5 m o. h. Flere ådale gennemskærer sognet. Vandstanden har stået betydeligt højere end i dag, som har bevirket, at ældre mosestrøg er blevet tørlagte.

Lige nord for det konkrete areal er bebyggelse blevet opført mellem 1976 og 2001. Øst for arealet ligger enkelte huse, hvoraf det ene har fungeret som Højby Skole. Syd og vest for arealet er stadig marker, hvor flere gravhøje fra bondestenalderen som tidligere nævnt er registreret. Muldlaget var 15-80 cm, hvor den mindste muldtykkelse befandt sig centralt i søgegrøft 35 og den største i samme område i

søgegrøft 34.

Forløb, opmåling og dokumentation

Forundersøgelsen fandt sted i dagene 15. og 16. januar 2016. Udgravningen fandt sted den 18. marts 2016. Vejret var skiftevis tåge og solrigt. Arealet var forundersøgt med to systematisk udlagte søgegrøfter. Grøfterne var orienteret øst-vest og lagt med ca. 18 m indbyrdes mellemrum. Til arbejdet anvendtes en gravemaskine på bælter, forsynet med en to m bred rabatskovl. Der blev foretaget udvidelser af søgegrøfterne ad hoc. Erkendte anlæg blev indridset med skovl og markeret med bambuspinde. Udgravede anlæg blev forsynet med A-nr. (A362, A363 o.s.v) og tegnet i målestok 1:10 på millimeterkvadreret tegnefolie. Disse tegninger blev nummereret med fortløbende tegningsnumre (T6, T7 o.s.v). Fotos blev optaget med digitalt spejlreflekskamera. Alle nummereringer er fortsat fra ROM 3247, etp 1+2.

Arealet fra prøvegravningen blev ved udgravningen ikke afrømmet yderligere. De undersøgte anlæg blev forsynet med A-nr., og udgravede anlæg blev tegnet i målestok 1:10 på millimeterkvadreret tegnefolie. Alle nummereringer blev fortsat fra ROM 3247, etp 3, pg.

Arealet var flere steder præget af højtstående grundvand, hvilket betød, at større mængder opstigende grundvand i søgegrøfterne vanskeliggjorde registreringen af de fremkomne anlæg. Det var derfor ikke muligt at undersøge et formodet hegnsforløb i søgegrøft 34 nærmere.

Søgegrøfter og relevante fyldskifter blev indmålt med GPS, og er således georefereret horisontalt i Euref 89 UTM zone 32 og vertikalt i DVR90.

Feltet blev efter aftale med lodsejer tildækket efter endt udgravning

Undersøgelsens resultater

I alt blev der undersøgt 1260 m2, i form af to grøfter af ca. 250 meter i længden, med tre udvidelser, hvor en af disse forbandt de to grøfter. I alt blev 47 anlæg erkendt. Heraf var 19 stolpehuller, en grube

(affaldshul), 19 kogegruber (jordovne), en var en moderne nedgravning, og resten viste sig ved nærmere undersøgelse at være spor efter nu bortpløjede sten eller naturfænomener. 15 stolpehuller viste sig at indgå i samlede konstruktioner, hvoraf fire indgik i en mindre bygning, to indgik muligvis i en bygning, hvis forløb strakte sig ud af det her undersøgte areal, fire indgik i et delvist bevaret hegn, og seks indgik i et andet delvist bevaret hegn.

Overpløjet uregistreret gravhøj?

I den østlige del af grøft 34 lå en række stenspor (A374, A375) rundt om en større sten, hvor der blev foretaget en mindre udvidelse. Stensporene blev undersøgt nærmere med henblik på at afklare, om stensporene stammede fra en overpløjet ikke registreret gravhøj. A375 viste sig at være en dyregang, og de øvrige stenspor havde ingen nedgravning. Da stensporene heller ikke forekom i et genkendeligt mønster, blev de ikke tolket som rester af en gravhøj.

Huskonstruktion K6 (A362, A363, A364, A365)

Cirka midtvejs i søgegrøft 35 lå der en firestolpekonstruktion (K6-A362, A363, A364, A365) med to sæt tagbærende stolpehuller (*fig.4*). Konstruktionen var muligvis en rest af et delvist bevaret såkaldt treskibet langhus, hvoraf de to vestligste sæt tagbærende stolper var bevaret, og de to østligste tagbærende sæt var bevaret bare i form af den sydligste stolpe (A366, A368).

Det treskibede langhus er en hustype, der kendetegnes ved to parallelle rækker af spor efter de træstolper (tagbærende stolper), der har båret taget. Hustypen blev benyttet gennem størstedelen af bronzealder, jernalder og vikingetid i varierende størrelse og udformning. Afstandene mellem de enkelte stolpespor kan somme tider medvirke til en nærmere datering af den enkelte huskonstruktion.

Længdeafstanden mellem de to sæt vestlige, bevarede tagbærende stolper i K6 var 2,88 m mellem de nordlige stolper (A363, A365) og 3,20 m mellem de sydlige, tagbærende stolper (A362, A364). Tværspændet mellem stolperne i de enkelte sæt var 1,5 m (A362, A363) og 1,4 m

(A364, A365).

Har disse stolper været del af et treskibet langhus, er længdeafstanden til det næste delvist bevarede sæt tagbærende stolper 3,12 m (A364,

Figur 4.
Stolpehulskonstruktion i søgegrøft 35.

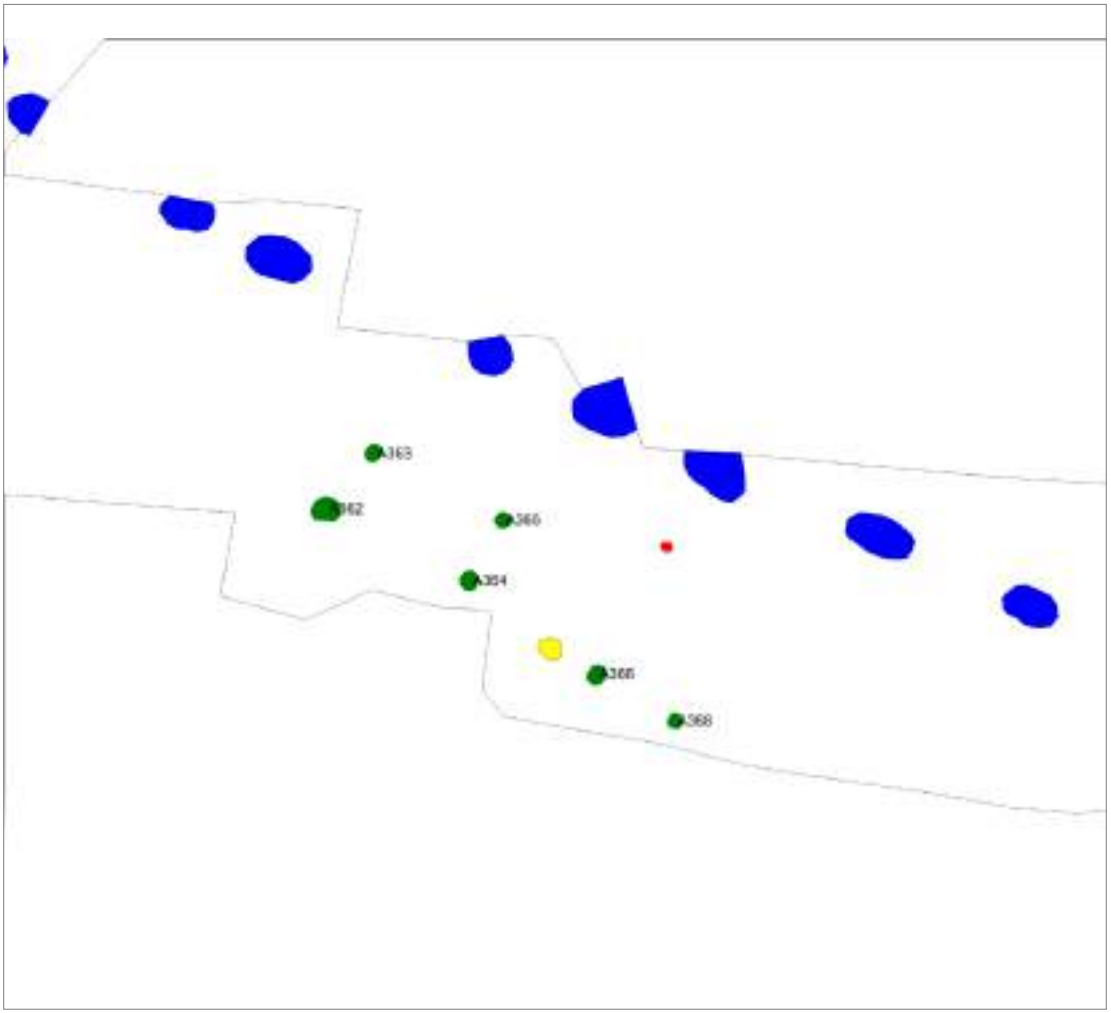

A366) og længdeafstanden til det østligste delvist bevarede sæt 1,78 m (A366, A368).

Tværspændet i det enkelte sæt på 1,5 og 1,4 er meget lille, og det må derfor antages, at såfremt disse sæt har indgået i en treskibet konstruktion, har der ikke været tale om en bygning beregnet til beboelse, men i stedet for må betragtes som en økonomibygning tilhørende en gårdsenhed, der ligger udenfor det undersøgte areal. Længdeafstanden mellem de enkelte sæt er uregelmæssig, og forestiller man sig de nu forsvundne stolper, bliver husets grundplan trapezoidt, hvor det største tværspænd ville være i den østlige del af huset. Det andet tagbærende sæt fra vest A364 og A365 er placeret lidt for langt mod nord, i forhold til det langsgående forløb af huset.

K6 er meget uregelmæssigt bygget, såfremt det skal tolkes som et delvist bevaret treskibet langhus.

De østligste stolpehuller A366 og A368 var 28-29 cm dybe, hvilket kunne tale imod, at deres "makkere" ikke var at finde. Selvom muldtykkelsen over konstruktionen K6 ikke var mere end 15 cm, er højdeforskellen på undergrunden mellem A366, og hvor en "makker" burde være at finde, bare på 7 cm. Da alle stolpehullerne i konstruktionen K6 er over 20 cm, virker det ikke sandsynligt, at et par stolpehuller er forsvundet som følge af pløjning. Det mest sandsynlige må derfor være, at K6 er en rektangulær firestolpekonstruktion.

Funktionen af firestolpekonstruktionen er ukendt, men må formodes at høre til en gårdsenhed, der ligger udenfor det her undersøgte areal. Firestolpekonstruktioner er kendt primært fra bopladser, men kendes også fra gravpladser (ROM 1876 Kirke Hyllinge Kirkebakke). Firestolpekonstruktioner er fundet på både bronzealder- og jernalderbopladser (Mikkelsen 2012: 50f, Madsen 2006: 18ff), og den her fundne kan ikke dateres nærmere end til dette.

De to østlige stolper A366 og A368 er i fyld så ensartet, at selvom deres udseende i snit ikke er ens, er det muligt, at A366 alligevel har tilhørt en konstruktion, hvori A368 indgår. Konstruktionen strækker sig mod

sydøst, men på grund af et fredet dige blev det undersøgte areal ikke udvidet i denne retning.

Delvist bevaret hegn

123-133 meter mod vest, cirka midt i søgegrøften, lå en række stolpehuller på en østnordøst-vestsydvest gående række *(Fig. 5)*. Anlæggene fik ikke anlægsnumre, da den øjeblikkelige trækken op af grundvand forhindrede yderligere undersøgelse. Stolpehulsrækken lå i en forsænkning i landskabet, hvorpå der lå 80 cm muld. Området var meget vådt, og der sås vådbundsaflejringer i profilen. Naboer kunne fortælle, at der netop på dette område stod blankt vand i nedbørsrige perioder. Et enkelt stolpehul blev snittet, men ej registreret. Anlægget blev af udgraver tolket som værende et stolpehul. Stolpehulsrækken kan være et udsnit af et delvist bevaret hegn, som ikke fortsatte umiddelbart mod vest. Rækken blev ikke afdækket mod øst. I udvidelsen mod syd, som forbandt de to søgegrøfter, var der intet spor af stolpehulsrækken.

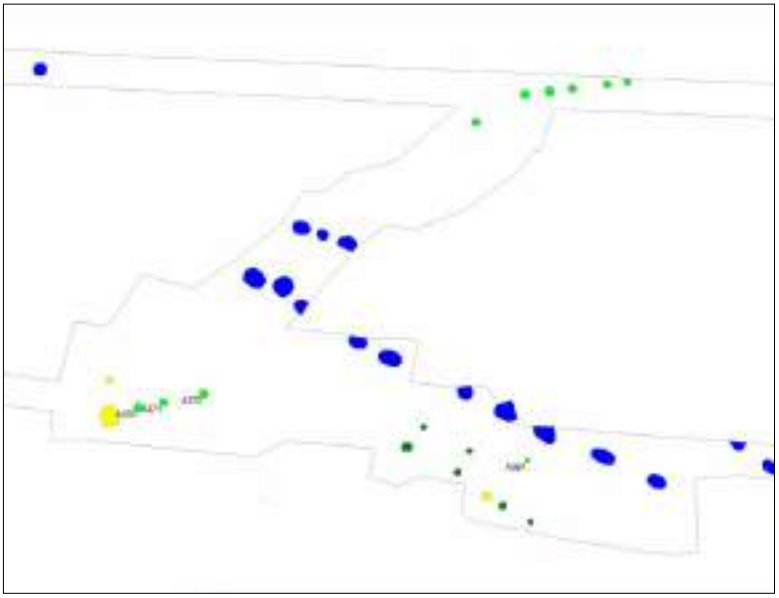

Figur 5.
Delvist bevarede hegn i form af korte rækker af stolpehuller (grøn).

Da stolpehulsrækken lå nederst i en fordybning, må det antages at stolpehullerne ikke er forhistoriske, da området må have stået under vand før dræning.

Delvist bevaret hegn? (A370, A371, A372)

Vest for K6 lå en stolpehulsrække sydvest-nordøst, som bestod af tre ensartede stolpehuller *(fig. 5).* Stolpehulsrækken afbrydes i sydvest af en større, moderne nedgravning. Den bevarede del af stolpehulsrækken forløber over cirka 3,8 m. Den indbyrdes afstand mellem stolperne er 1,53 m (A370-A371) og 2,26 m (A371-A372).

Stolpehulsrækken kan være et udsnit af et delvist bevaret hegn, hvis datering eller funktion ikke kan kommes nærmere.

Rækker af jordovne (kogegruber)

Dele af tre rækker kogegruber blev fundet i forundersøgelsen, og ved den lejlighed blev 2 af 20 kogegruber undersøgt (*fig. 6*). En kogegrube er et gravet hul i jorden, der blev foret med marksten. Oven på stenene blev et mindre bål antændt. Var formålet med kogegruberne at anvende dem som jordovne, blev dele af dyr lagt ned på stenene, når bålet var nedbrændt og havde opvarmet stenene. Oven på dyret kunne et dække af græstørv placeres for at holde på varmen. Før dyret blev placeret, kunne de varme sten fordeles i flere gravede huller, således at forstå, at der ikke i alle kogegruber har været antændt ild. I forbindelse med rituelle handlinger kan rækker af kogegruber have været en slags ”ovne på stribe”, hvori der er produceret rituelle måltider eller bare måltider til en større forsamling. Muligheden foreligger også, at kogegruberne ikke skal ses som ovne i forbindelse med rituelle handlinger, men som en bålrække, hvor det har været ilden på række, som et visuelt udtryk, der har haft en funktion og været formålet.

Under udgravningen blev yderligere fire kogegruber udgravet og dokumenteret (A396, A394, A381, A380). Jordprøver blev udtaget fra disse med henblik på søgning af makrofossiler eller trækul til C14-datering. Jordprøver blev hjemtaget fra fire andre kogegruber med samme formål (A391, A395, A386, A384). Der blev således i alt udgravet seks

kogegruber (to i prøvegravningen og fire i udgravningen), hvorfra der blev udtaget jordprøver og udtaget jordprøver af fire kogegruber, der ikke blev udgravet.

Kogegruberækkerne bestod af parallelle rækker med en indbyrdes afstand på cirka 3,70 m. Kogegruberne lå generelt højt i pløjemulden.

A379 viste sig ved nærmere undersøgelse ikke at være en kogegrube, og de tre formodede kogegruberækker er således indsnævret til bare to rækker.

Kogegruberækker kan findes for sig selv, men også ofte i forbindelse med samtidige eller ældre gravhøje (Christensen 1986: 29ff). De her undersøgte kogegruberækker syntes at have et forløb på marken syd for det undersøgte areal, hvor de kan have sammenhæng med den overpløjede gravhøj (SB 020109-6). Fundene fra den overpløjede gravhøj er dog udelukkende fra bondestenalder, og en eventuel senere genanvendelse af gravhøjen vil den forestående udgravning afsløre. Det vil derfor være hensigtsmæssigt at få kogegruberne fra aktuelle undersøgelse dateret for at afklare de væsentlige fortidsminders sammenhæng og historik.

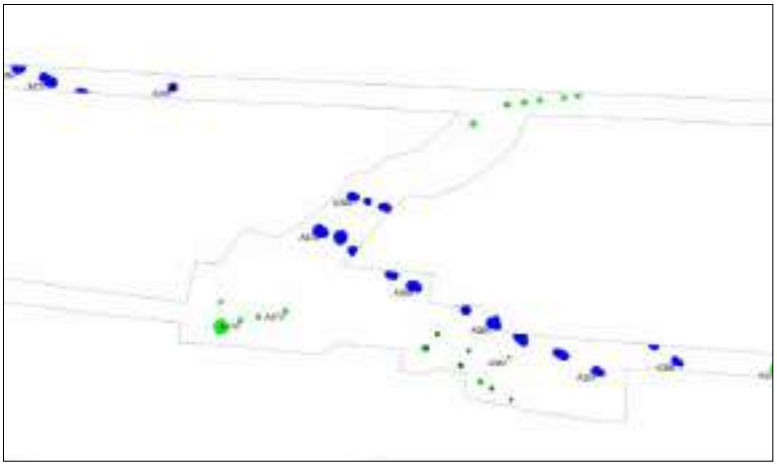

Figur 6.
Kogegruberækker (markeret med blå), hvor de undersøgte kogegruber er markeret med anlægsnumre. A377 og A378 blev undersøgt i forundersøgelsen. Den tredje række blev udgjort af anlægget A379, som ved nærmere undersøgelse viste sig at være en grube.

A380 - Kogegrube

Kogegruben var uregelmæssig langoval i fladen (101 x 66 cm) og 26 cm dyb, nedgravet i leret sand. Siderne var let uregelmæssigt lige til rundede, bunden var let ujævn flad til let rundet. Kogegruben bestod af to lag, hvor det øverste lag (lag 1) bestod af gråbrunt, leret sand blandet med undergrund. Bundlaget (lag 2) bestod af brunsort, leret sand fyldt med ildpåvirkede sten.

A381 - Kogegrube

Kogegruben var uregelmæssig langoval i fladen (101 x 76 cm) og 14 cm dyb, nedgravet i leret sand. Siderne var let uregelmæssige rundede, bunden var let ujævn flad til let rundet. Kogegruben bestod af et lag brunsort, leret sand med op til knytnævestore, ildpåvirkede sten. Anlægget var meget vandlidende.

A394 - Kogegrube

Kogegruben var cirkulær i fladen (D: 59 cm) og 17 cm dyb, nedgravet i leret sand. Siderne var rundede, og bunden var ujævn. Kogegruben bestod af et lag brunsort, leret sand med op til knytnævestore, ildpåvirkede sten. Kogegruben lå højt i pløjemulden, og den øverste del må derfor formodes at være bortpløjet.

A396 - Kogegrube

Kogegruben var uregelmæssig langoval i fladen (153 x 91 cm) og 23 cm dyb. Siderne var let ujævnt rundede og bunden let ujævn flad til let rundet. Kogegruben bestod af et lag, der bestod af brunsort, leret, muldet sand fyldt med varmepåvirkede sten, hvor bare de største blev tegnet. Kogegruben lå højt i pløjemulden, og den øverste del må derfor formodes at være bortpløjet.

A379 - Grube.

(Anlægget blev i fladen tolket som en kogegrube, der udgjorde en tredje østlig række).

Gruben var tilnærmelsesvis cirkulær i fladen (D: 137 cm) med en dybde på 27 cm, nedgravet i leret sand. Siderne var ujævnt lige til rundede,

> ”Kogegruberækker kan findes for sig selv, men også ofte i forbindelse med samtidige eller ældre gravhøje”

og bunden var ujævn. Gruben bestod af gråbrunt meget homogent sand og havde dermed ingen lighed med kogegruberne i området med deres brunsorte fyld og de ildpåvirkede sten. Anlægget var dermed ikke en kogegrube, men en grube. Der er således ikke tegn på en tredje østlig række kogegruber som antaget under prøvegravning.

Trækul til C14-datering

Der blev sendt trækul til C14-datering af to kogegruber fra hver kogegruberække, hvori der var størst mængde trækul i de udtagne jordprøver (A378, A386, A394, A396).

Konklusion

Der blev ved den arkæologiske undersøgelse fundet en firestolpekonstruktion, et udsnit af to rækker kogegruber, et par delvist bevarede hegnsforløb, hvoraf det ene formodentlig er af nyere dato og få spredte stolpehuller. De løse stolpehuller, den erkendte huskonstruktion, det ene hegn og et par kogegruber blev udgravet i prøvegravningen.

I udgravningen blev de tre kogegruberækker fundet i forundersøgelsen undersøgt nærmere. De tre kogegruberækker blev til to, da en formodet kogegrube A379 viste sig at være en almindelig grube. Rækkerne bestod af i alt 19 kogegruber, hvoraf fire blev udgravet i udgravningen (ud over disse blev to udgravet i forundersøgelsen). Fra yderligere fire kogegruber blev der hjemtaget jordprøver til videre undersøgelser.

Kogegruberækker kan findes for sig selv, men også ofte i forbindelse

med samtidige eller ældre gravhøje (Christensen 1986: 29ff). De her undersøgte kogegruberækker syntes at have et forløb på marken syd for det undersøgte areal, hvor de kan have sammenhæng med den overpløjede gravhøj (SB 020109-6). Fundene fra den overpløjede gravhøj er dog udelukkende neolitiske, og en eventuel senere genanvendelse af gravhøjen vil den forestående udgravning afsløre. De fleste kogegruber bliver, når de findes i koncentrationer, dateret til yngre bronzealder, men nyere undersøgelser har vist, at samlinger af kogegruber også kan dateres til romersk jernalder (ROM 555 Stålmosegård, etp 1). Rækker af kogegruber findes dog typisk i bronzealderkontekst, hvor de ofte findes i rituelle landskaber (Jensen 2002:446ff). På baggrund af det, dateres de her fundne rækker ligeledes til yngre bronzealder.

Kogegruberækkernes sammenhæng med tilsvarende på tilstødende arealer mod syd samt kogegruberækkernes ofte forbindelse med religiøse og rituelle handlinger gør, at disse udgør et udsnit af et landskab, der periodevist har været benyttet rituelt fra tidlig bondestenalder og muligvis frem til år 0 (Jensen 2002:446).

Udgravningens data

Daglig udgravningsleder var museumsinspektør Ole Thirup Kastholm afløst af arkæolog Katrine Ipsen Kjær, som også var beretningsansvarlig. Stud.mag. Veronica Johansen fra Københavns Universitet deltog i prøvegravningen. Opmålingsopgaverne med GPS blev forestået primært af Ole Thirup Kastholm med efterbearbejdning af Katrine Ipsen Kjær. Ansvarlig for undersøgelsen var Roskilde Museum v/museumsinspektør Ole Thirup Kastholm. Gravemaskine blev leveret af Entreprenørfirmaet Pi, Gadstrup.

Udgifter til forundersøgelsen og den efterfølgende arkæologiske nødudgravning blev i henhold til museumslovens § 27, stk. 4 afholdt af bygherre, Erik Svendsen. Sagens originaldokumentation opbevares på Roskilde Museum under journalnr. ROM 3247 Højby Kærvej, etp. 3.

År	Periode		
	Nyere tid		Nyere tid
1500	Middelalder		Middelalder
1050	Vikingetid	yngre	Yngre jernalder
900		ældre	
775/800	Germansk jernalder	yngre	
530		ældre	Ældre jernalder
375	Romersk jernalder	yngre	
160		ældre	
Kr.f.	Førromersk jernalder		
500	Yngre bronzealder	VI	Bronzealder
		V	
1000		IV	
	Ældre bronzealder	III	
		II	
1700		I	
	Senneolitikum		Yngre stenalder
2400	Stridsøkskultur/ Enkelgravskultur/ Mellemneolitikum B		
2800	Trugbægerkultur/ Mellemneolitikum A	Grubekeramikkultur	
3200	Trugbægerkultur/ Tidlig neolitikum		
3900	Ertebølkultur		Ældre stenalder
5400	Kongemosekultur		
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamborgkultur		

Litteratur

Christensen 1986:
En lang historie. I: *ROMU 1986*.
Årskrift fra Roskilde Museum. S. 27-32.

Jensen, J. 2002:
Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f. Kr. Gyldendal.

Madsen, M. 2006:
Udhuse på ben i oldtidens landskab. I: *Årbog for Køge Museum*. S. 17-27.

Mikkelsen, M. 2012:
"Dobbeltgårde" i yngre bronzealder. I (red.) Boddum, S., Mikkelsen, M. og Terkildsen, N.: *Bebyggelsen i yngre bronzealders lokale kulturlandskab*. Yngre bronzealders kulturlandskab vol. 2, 2012. Viborg Museum & Holstebro Museum. S. 41-67.

Ulriksen, J.:
Beretning over en arkæologisk undersøgelse af gravplads fra vikingetid, Kirke Hyllinge sogn. Kirke Hyllinge Kirkebakke. ROM 1876. Stednr. 02.06.05. Sb. 34. "KR. HYLLINGE-KIRKEBAKKE' Kr. Hyllinge sogn. Voldborg herred. Københavns amt

Vestergaard, A.K.:
Beretning over en arkæologisk undersøgelse af STÅLMOSEGÅRD ETAPE I, Vindinge sogn. ROM 555. Stednr. 2.05.12 -31. STÅLMOSEGÅRD, ETAPE I. Vindinge sogn. Tune herred. Københavns amt.

Om forfatterne:

H. L. Algreen-Petersen, tidligere Formand for Roskildefonden

H.L. Algreen-Petersen var i en årrække aktivt medlem af Roskildefonden og efterfulgte i 1976 kommunaldirektør Henry Jaquet som formand de næste 10 år.

Rasmus Rosenørn, Museumsinspektør, ROMU

Rasmus Rosenørn er museumsinspektør, ph.d. ved ROMU med primære arbejdsområder inden for samling, forskning og formidling på Ragnarock.

Annemette Birk Lund, Overinspektør, ROMU

Annemette Birk Lund er mag. art. i kunsthistorie og formidlingschef ved ROMU.

Ole Thirup Kastholm, Museumsinspektør, ROMU

Ole Thirup Kastholm er cand.mag. i forhistorisk arkæologi og koordinator for arkæologi ved ROMU

Julie Nielsen, Arkæolog., ROMU

Julie Nielsen er cand.mag. i forhistorisk arkæologi og projektansat arkæolog ved ROMU

Jens Winther Johannsen, Arkæolog., ROMU

Jens Winther Johannsen er cand.mag. i forhistorisk arkæologi og projektansat arkæolog ved ROMU

Katrine Ipsen Kjær, Arkæolog., ROMU

Katrine Ipsen Kjær er cand.mag. i forhistorisk arkæologi og projektansat arkæolog ved ROMU

ROMU

Roskilde
Frederikssund
Lejre